

D.M. Ismoilova

TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI



**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

D.M. Ismoilova

TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI

fanidan

o'quv qo'llanma

Toshkent – 2024

UO'K 17;37.0

KBK 74.58

I - 39

D.M. Ismoilova / TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI fanidan o'quv qo'llanma / - Toshkent, 2023 "Olmaliq kitob business", 2023. 159-b

Ushbu o'quv qo'llanmada bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy ishlarga tayyorlash va boshqarish madaniyatining mohiyati, mazmuni, shakllari kabi masalalar ilmiy-metodik jihatdan ishlab chiqilgan.

O'quv qo'llanmadan pedagogik ta'lim yo'nalishi talabalari, xalq ta'limi xodimlari, o'qituvchilar keng foydalanishlari mumkin.

Ma'sul muharrir:

Risboy Haydarovich Djo'rayev - O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademigi

Taqrizchilar:

J.Usarov - Pedagogika fanlari doktori, professor

G.Karimova - Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

UO'K 17;37.0

KBK 74.58

ISBN 978-9910-9399-4-5

© «Olmaliq kitob business» nashriyoti, Toshkent, 2024 y.

© Ismoilova D.M., 2024 y.

MUNDARIJA

KIRISH	3
Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanning nazariy asoslari	11
Milliy tarbiya uning mazmuni va mohiyati	25
Tarbiya texnologiyalari	30
Tarbiyaviy ishlar jarayonida pedagogik mahorat	41
Tarbiya jarayonida muomala madaniyati	62
Tarbiyaviy ishlarning maqsadi, vazifalari va yo'nalishlari	74
Ta'lim muassasasida tarbiyaviy ishlar tizimini tashkil etishda sinf rahbarini o'rni	87
Maktabdagi tarbiyaviy ishlar tizimida sinf rahbarining faoliyati	118
O'quvchilar bilim sifatini oshirish va sinfda intizomni mustahkamlash	129
Sinf tarbiyaviy soatlari haqida umumiy tushuncha	159
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	171

KIRISH

Prezident Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida "Farzandlarimizning iste'dod va qobiliyati, ezgu intilishlarini to'liq ro'yobga chiqarish, ijtimoiy faolligini oshirish, hayotda munosib o'rin egallashlari uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish bundan buyon ham bosh maqsadimiz bo'lib qoladi."... Shu maqsadda biz "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi" doirasida umumta'lim maktablarida birinchi marta "Tarbiya" fanini joriy etmoqdamiz." deb ta'kidlashi xalq ta'limi xodimlari, maktab o'qituvchilarioldiga ulkan vazifalarni qo'ydi.

Ushbu vazifalarni amalga oshirishda bugungi kunda O'zbekistonda o'qituvchilarning ustozlik qobiliyatlari, istedodlarini yanada qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish, ta'lim muassasalari faoliyatini boshqarish va tashkil etishning maxsus tizimini yaratish, maktablarda tarbiyaviy ishlarni olib boradigan bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan hurmatni shakllantirish, ularning ma'naviy, axloqiy, intellektual va jismoniy rivojlanishi darajasini yanada oshirish, bilimlarini takomillashtirish asosida ilm -ma'rifat bo'yicha targ'ibot-tashviqot ishlarini amalga oshirish o'quvchi-yoshlarni kamolotga yetkazish, o'z ishida aniq natijalarga erishadigan, XXI asrda hamma narsaga qodir bo'ladigan, dunyoga taniladigan, sog'lom tafakkurga ega bo'ladigan ustozlar faoliyatini tashkil etish kabilar alohida ahamiyatga ega.

Chunki, yangi O'zbekiston o'qituvchilari "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish" tamoyiliga asoslangan holda, dunyoda yuz berayotgan murakkab geosiyosiy va mafkuraviy jarayonlarga to'g'ri baho bera olish, ijtimoiy muammolarni hal etishda to'g'ri qaror qabul qilish, hayotda o'z o'rnini topish bilan bog'liq bo'lgan aniq maqsadlarni shakllantirish, o'quvchilar o'rtasidagi

munosabatlarning uzilib qolishining oldini olish, loqaydlik, huquqbuzarlik, "ommaviy madaniyat"ning turli ko'rinishlaridan saqlash imkoniyatini yaratish, tarbiya ishlarini tashkil etish va boshqarishda ilg'or pedagogik tajribalarni aniqlash, o'rganish va ularni ommalashtirish, ilmiy-tadqiqot izlanishlarini amalga oshirish o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish ruhida tarbiyalash, tizimini takomillashtiradi ishlari muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda bo'lajak o'qituvchilarni talabalik yillaridanoq, tarbiyaviy ishlarni boshqarishga muhim o'rin tutadi.

Bo'lajak o'qituvchilar "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari" prinsipi mazmun va mohiyatini o'quvchilarning ongu tafakkuriga singdirish, o'quvchilarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlash, faol fuqarolik pozitsiyalarini mustahkamlash, mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, teran ma'rifatlilik, bag'rikenglik vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy, ma'naviy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish, o'zlarining intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish yoshlar o'rtasida uchrayotgan salbiy holatlarning asl sabablarini aniqlash va oldini olish, huquqbuzarlik va jinoyatchilikni keskin kamaytirishga qaratish milliy g'urur va iftixor, moddiy va ma'naviy merosni asrab-avaylashga qaratilgan insonparvarlik tuyg'usini tarkib toptirish kabilarni amalga oshirishlari tarbiya jarayoning asosini tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida Tarbiya fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" 422 sonli qarorida umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarining yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ongiga umuminsoniy qadriyatlar va yuksak ma'naviyatni yanada chuqur singdirish, ularni

vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash, umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish vazifalari ko'rsatilgan.

Ushbu qarorda 2020—2023 yillarda respublika oliy ta'lim muassasalarining «Boshlang'ich ta'lim», «Tarix» (mamlakatlar va mintaqalar bo'yicha), «Tarix o'qitish metodikasi», «Filologiya va tillarni o'qitish: O'zbek tili», «O'zbek tili va adabiyoti», «Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi», «Pedagogika va psixologiya», «Dinshunoslik» va Islomshunoslik (Islom tarixi va manbashunosligi)», «Psixologiya (Din sotsiopsixologiyasi)» ta'lim yo'nalishlari bitiruvchilariga umumiy o'rta ta'lim maktablarida «Tarbiya» fanini o'qitish huquqi berilgan. Mazkur ta'lim yo'nalishlari o'quv rejalariga 2020/2021 o'quv yilidan boshlab tegishli o'zgartirishlar kiritish ko'rsatilgan.

Shu bilan birga umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun "Tarbiya" fani Konsepsiyasi ishlab chiqilgan.

Konsepsiyada mazkur fanni davlatning ta'lim-tarbiya sohasidagi siyosatini amalga oshirishda mavjud bo'lgan dolzarb muammolarni hal etish, yosh avlod tarbiyasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqishning ustuvor vazifalarining asosiy maqsad va yo'nalishlarni belgilab berilgan.

Konsepsiyada "Tarbiya" fani o'quv-metodik majmuasini yaratish va amaliyotga yo'naltirish; davlat ta'lim standartlari talablari asosida o'quvchilar tomonidan odob-axloq, bilim, ko'nikma va malaka hamda kompetensiyalarning to'liq o'zlashtirilishiga erishish; o'quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish; o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash va global tafakkur yuritish kompetentligini shakllantirish; umumta'lim fanlarini o'qitishning prinsipial yangi

metodologiyasi asosida ta'lim-tarbiyaning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlashga e'tibor qaratilgan.

O'sib kelayotgan yosh avlodni yangi O'zbekistonga munosib qilib tarbiyalash o'z navbatida bo'lajak o'qituvchilar faoliyatini davr talablari asosida tashkil etishni talab qiladi. Shuning uchun ham hozirda yangi O'zbekiston istiqboli uchun kurashchi, chuqur ma'suliyatni his qiladigan yoshlarni tarbiyalashda eski usullardan voz kechib, sharqona va demokratik jarayonlar asosida jamiyatga hurmat, mustaqillikni mustahkamlash, insonlarga insoniy munosabatda bo'lish kabi fazilatlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu o'quv qo'llanma bo'lajak o'qituvchilar "Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari" tamoyiliga asoslangan holda yoshlarni ona-yurtga sadoqat ruxida tarbiyalash, ularga tashabbuskorlik, fidoiylilik, axloqiy fazilatlarni shakllantirishga tayyor bo'lishlari muhim. Bu o'rinda bo'lajak o'qituvchining ilm-ma'rifati shundaki o'quvchilarning jamiyatga bo'lgan munosabatini, ta'lim-tarbiya ishlarini, o'zbek xalqining tarixi, ma'naviy qadriyatlari, respublikamizning istiqboli bilan chambarchast bog'liq xolda olib borish natijasida ularda faxrlanish, milliy manfaatlarni amalga oshirishga intilish, boshqa xalqlar va millatlarning milliy qadr-qimmatini udumlari, tarixi, adabiyoti va san'atini o'rganish tuyg'ularini shakllantiradi.

Bo'lajak o'qituvchi o'zining faoliyatida malakali va tajribali, chuqur bilimga ega davlat va chet tillarni, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va o'qitishning innovatsion uslublarini bilishi, klaster metodi asosida boshqa tashkilotlar, yirik kompaniya va birlashmalar bilan aloqada bo'lishi asosida ta'lim mazmunini takomillashtirishi, milliy va jahon adabiyoti, musiqa, kino, haykaltaroshlik, amaliy san'at va boshqa ijodiy yo'nalishlardagi bilimlarga ega bo'lishi, ta'lim jarayonida axborot yangiliklarini joriy etish, zamonaviy

talablarni hisobga olgan holda va tasdiqlangan meyorlardan kelib chiqib, yangi o'quv laboratoriya, ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirish, maktab o'quvchilarida ijodiy tanlovlar, test va boshqa sinovlar asosida ularning bilim, ko'nikma va malakalarini, istedodini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar olib borishi kabilar ta'lim-tarbiya samaradorligini oshiradi.

Albatta bunda o'qituvchining malakali va yuqori komponentga ega bo'lishi, chet ellardagi ilg'or tajribalarni o'rganishi, o'quvchi-yoshlarga hozirgi kunda dunyoda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni ularning ongi va qalbiga yetkazishi muhim hisoblanadi. Ushbu jarayonda o'qituvchi O'zbekiston xalqining tarixiy va milliy ananalari, ma'naviy qadriyatlari hamda jahon madaniyati yutuqlari bilan o'quvchilarni tanishtirishi, ularda ilmiy, texnikaviy va badiiy ijodkorligini rivojlantirishi, ularning tashabbuslarini qo'llab quvvatlashi va o'zaro munosabatlar orqali bir biriga ishonch, o'ziga va o'zgalarga halol, haqiqat bilan qarashi, o'z oldidagi ma'suliyatini to'laqonli his eta olishga tayyorlashi kerak. O'qituvchi tarbiya jarayonida o'quvchi shaxsini o'rganishi, ularning ishonchini qozonishi, o'zaro tushinishga erishishda to'g'ri yondashuvni qo'llash, manfaatlarini xisobga olgan xolda o'zini jozibador tutishi, o'z munosabatlarini ifodalashi, his tuyg'ularini sezishi va ularga ko'mak berishda zamonaviy va oqilona tizim yaratishi, tadbirlarni adolatli tashkil etishi kabilar ularda inson va jamiyat haqidagi tasavvurlarini shakllantirish, ijodiy fikrlash, hayotda faol ishtirok etish va tashabbus ko'rsatishga oid ijtimoiy-psixologik munosabatini qaror toptiradi. Shu jihatdan ham o'qituvchi jamiyat, davlat va oila oldida o'z ma'suliyatini his etadigan, davlatning ichki va tashqi siyosatini to'g'ri anglaydigan vatanparvar va xalqparvar shaxsni shakllantirishga e'tibor qaratishi, o'quvchi faoliyatini ziyraklik, diqqat bilan kuzatishi, ularga yordam berishi, muammolarni muhokama qilishi, to'g'ri qarorlar qabul qilishi jarayonida suhbatlar,

so'rovnomalar, testlar o'tkazish asosida ularning fikri, dunyoqarashini o'rganish, xato va kamchiliklarini aniqlash imkoniyatini beradi. Ushbu jarayonda ta'lim-tarbiya natijalarini o'rganish, xulosalar tayyorlashda o'qituvchining nazariy, uslubiy tayyorgarlik darajasi, pedagogik mahorati va shaxsiy sifatлари muhim o'rin tutadi.

Bo'lajak o'qituvchilarda tarbiya jarayonini boshqarish madnaiyatini rivojlantirish bu –uning ahloqiy fazilatlarga ega bo'lish san'ati va ko'nikmasini amalga oshirish, ishbilarmon, bilim darajasi, ustozlik mahorati, ongi, jamiyatdagi obro'si, o'zini ijobiy tarzda namoyon qilishi, maqsadli ravishda ish olib borishi, dunyoqarashi, tanqidiy fikrlashi, jamoadagi muhitni sezishi, eng muhimi olib borayotgan ish faoliyatini aniq rejalashtirishi, turli-tuman vaziyatlarni tahlil qila olishi, o'quvchilarning o'ziga jalb etishi va ishontira olishi, so'z bilan ish birligini ta'minlashi kabilar uning asosiy kompetentsiyasi xisoblanadi.

Ushbu qo'llanmada bo'lajak o'qituvchilar tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda o'z vazifasini puxta va halol bajarishi, o'quvchilar faoliyatini takomillashtirish va ularning ma'suliyati va ma'naviyatini yuksaltirish, o'z kasb mahorati va zamonaviy tafakkurga ega bo'lishi, tarbiya jarayonini boshqarishda har tamonlama to'g'ri qarorlar qabul qila olishi, belgilash

jamiyatning taraqqiy etishida o'z o'quvchilarining hayotiy darajalarini puxta bilishi va bu sohada iloji boricha katta tajriba hosil qilishi

Tarbiya jarayonini boshqarishning eng samarali usullari kabi masalalar ilmiy – pedagogik jihatdan ishlab chiqarilgan.

Shuningdek ushbu o'quv qo'llanmada o'qituvchi kompitenti balki o'z-o'ziga nisbatan munosabatlar, o'z-o'zini anglash va o'quvchilar jamoasini mustahkamlash, tajribalarga ega bo'lish, o'z faoliyatini ijodiy tashkil etish, maktab pedagogik jamoasida, jamoat tashkilotlari uzviyligida bolalar

tarbiyasini doimo nazorat qilishni takomillashtirishning metodik jihatlarini va ularning rejalari yoritilgan.

O'qituvchi o'z faoliyatida xar-bir o'quvchi shahsiga bir butun sifatida qarashi bazibir, qarama-qarshililarni bar-taraf etishda va tizimlarni birlashtirish ishlarini amalga oshiradi.

Bunda o'qituvchi dunyoni anglaydigan va tushunadigan darajada bilimga ega bo'lishi va egallagan ma'lumotlari va tajribalari asosida o'z faoliyatini hatti-harakati takomillashtirishi bilan birga o'z-o'zini idroq qilish va baholashidan namoyon bo'ladi.

Maktabning pedagogik muhiti yangi ishga kelgan o'qituvchining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu jarayonda o'qituvchida kasbiy jihatdan o'zini o'zi tushunish, o'zi haqida, uning xohishi-istaklari, tassavurlari, turli hil salbiy oqibatlarini bartaraf etish qobiliyatiga ega bo'lishi, o'quvchilar o'rtasidagi turli vaziyatlarni pedagogik mahorat asosida hal etish va uni rivojlantirish malakalari takomillashadi.

O'qituvchining kompetensiyasi kasbiy jihatdan o'zi haqidagi tushunchalarni umumlashtirish, shaxsiy munosabatlar tizimini vujudga keltirish, o'zi haqida to'plangan ma'lumotlar yoki ushbu jarayonning natijalari ya'ni o'z-o'zini anglashi va o'quvchilarning tarbiya davomida rivojlanishi, ongining vujudga kelishida ushbu sohadagi tajribalar muhim o'rin tutadi. O'z-o'zini anglash jarayonida o'qituvchi o'quvchilar jamoasida o'z pozitsiyasini namoyon etishi, o'z nuqtai nazariga ega bo'lishi, o'zini baholash va tahlil etishi muhim o'rin tutadi. Bunda o'ziga bo'lgan nuqtai nazar-ya'ni ilgari men qanday edim, hozirgi vaqtda men qandayman, kelajakda o'zimni qanday ko'raman kabi jihatlariga ega bo'lishi uning faoliyatini boshqarishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

O'qituvchining kasbiy kompetent uning o'zini qanday tutishi va o'zini baholashi, o'z faoliyatini bosqichma-bosqich amalga oshirishi, o'z kasbiga mexr ko'yishi, jamoada hurmatga, har bir ishga ma'suliyat bilan munosabatda bo'lishi, o'quvchilarning individual hususiyalarini hisobga olish va ongli ravishda yordam berishi, ularning qiziqishlari, moyilligi, imkoniyatlari va qobiliyatlarini aniqlash bilan bog'lik diagnostika ishlarini amalga oshirishi kabilar tarbiya jarayonini mazmunli va qiziqarli bo'lishini ta'minlaydi. Buning uchun o'qituvchi kasbiy pedagogika, psixologiyaga oid ma'lumotlarni egallashi, maktab o'quvchilarida o'z-o'zini tarbiyalashni follashtirish, tarbiya mazmuniga oid ma'lumotlarni tayyorlash kabi ishlarni amalga oshirishi muhim o'rin tutadi.

O'qituvchining tarbiyaviy ishlarga tayyorgarligi - bu uning pedagogik mahorati, yuqori madaniyat, bilimdonlik, mehribonlik va okilona talabanchalik, bolalarga bo'lgan muhabbat, yosh avlodni tarbiyalash, ta'lim berish kabilar uning asosiy kompetensiyalari hisoblanadi.

I-MODUL

TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI FANNING NAZARIY ASOSLARI

Reja:

1. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining maqsadi, vazifasi, asosiy tushuncha va tamoyillari.
2. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining mazmuni, mohiyati va shaxs tarbiyasidagi roli.
3. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining dolzarb muamolari va uni bartaraf etish yo'llari.
4. Tarbiyaviy jarayonda g'oyaviy-siyosiy-ahloqiy tarbiyani tashkil etish.
5. Sinf rahbari ishini rejalashtirish.

Hozirgi kunda yoshlarni barkamol inson, o'z vatanining ilg'or kishisi sifatida tarbiyalash eng asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Chunki aynan yoshlar davlatimizning kelajagidir.

Yangi asrga qadam qo'yar ekanmiz mamlakatimizda chuqur, keng qamrovli iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy islohatlar amalga oshirilmoqda. Jamiyat ma'naviy yukasalishi va yangilanishi sari yuz tutgun bir paytda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 1999 yil 3-sentyabrdagi —Respublika ma'naviyat va ma'rifat kengashining qo'llab quvvatlash to'g'risida||gi Farmoni zamiridagi g'oyalar, ulardan kelib chiqadigan asosiy maqsadlar ma'naviyatning ustuvorligini yana bir karra tasdiqlaydi.

Xalqning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish — O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifasidir. Ma'naviyat shunday qimmatbaho mevaki, u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz

qalbida butun Insoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib yetish va ozodlikni sevish tuyg'usi bilan birgalikda yetilgan. Ma'naviyat insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan birga singadi. Ona tilining buyuk ahamiyati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yaqin qilib jipslashtiradi. Tabiatga yaqinlik, jonajon o'lkaning benihoyat go'zalligidan bahramand bo'lish ma'naviyatga oziq beradi, kuchaytiradi. Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushinib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi.¹

Ma'naviyati yuksak shaxslar yurtini tanitadi. Shaxsni esa uning ma'naviy qiyofasi tanitadi. Ma'naviyat—tarbiyadan boshlanadi. Ta'lim—tarbiyasiz ma'naviyatning bo'lmasligi barchaga ayon haqiqatdir.

Milliy pedagogika asoschilaridan biri Abdulla Avloniyning —Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot — yo halokat, yo sadoqat, yo falokat masalasidir|| degan so'zlari fikrimizga dalil bo'ladi.

Respublikamiz hukumati tomonidan mustaqillikning ilk yillaridanoq, jismonan

sog'lom, ma'nan yetuk shaxs yaratishga e'tibor berila boshlandi. Bu boradagi ishlarni aniq, maqsadli amalga oshirish uchun davlat ahamiyatiga molik dasturlar, rejalar ishlab chiqildi.²

Mazkur —Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining o'qitilishi ham aynan ushbu qarorga asosan pedagogikaga ixtisoslashgan mutaxassislar uchun ishlab chiqilgan. Bunda uslubiyot tarbiya nazariyasining umumiy qoidalariga asoslanishi, lekin ularni takrorlamasligi, bu qoidalarni ro'yobga chiqarish usullarining vositalari, yo'llari va shakllaridan iborat bo'lishi lozim.

¹ Raximjonov N. —Eshlar iqtisodiy tafakkurini shakllantirishda oilaning roli T., 2005 (B.M.I.)
² Z. Qurbaniyazova —Tarbiyaviy ishlar jaraenida tarbiyalanuvchilarda milliy o'zlikni anrlashni shakllantirishnir pedarorik asoslaril nomzodlik dissertastiyasi. T., 2002.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanini o'rganish talabalarni tarbiyalashning umumiy masalalarini mustaqil, ijodiy va dadil hal qilishga tayyorlashi lozim.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holatga keltirishi uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor shaxs shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqazo etadi.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy – tarixiy an'analarga, urf – odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishdir.

Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining asosiy vazifasi esa – shaxsning aqliy erkin fikrlash va jismoniy rivojlanishi, uning qobiliyatlarini har tomonlama oshirish uchun imkoniyat yaratishdir.

Buning uchun: yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishga ko'maklashish, o'z – o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish;

Talabalarda madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora o'stirib–boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish;

Har bir o'smirning bilimdonligini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish, inson faoliyatini turli sohalarida joriy qilib ko'rish;

Insonparvarlik odobi me'yorlarini shakllantirish (bir–birini tushinadigan, mehribon, shafqatli, irqiy kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik) muomala odobi kabi tarbiya vositalari keng qo'llanishi lozim.

Tarbiya – tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir

shaxs, o'smir va yosh yigit – qizning betakror va o'ziga xosligini e'tiborga olish;

Amalda tarbiyaviy jarayon yaxlit va uzluksiz ishiga va turli yoshdagi tarbiyalanuvchilarni qamrab olishiga alohida ahamiyat berish lozim.

O'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi –Pedagogika|| fanining bir qismi bo'lib, fan sifatida qaraladi va o'zining nazariy, uslubiy, amaliy asoslarini yaratdi. Natijada tarbiyaviy ishlarning tarmoqlari vujudga keldi. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fani bir necha qismga bo'lib o'rganiladi. Bular quydagilardir: –*Tarbiya fanini o'qitish|| metodikasi*, –*Jamoani tashkil qilish|| metodikasi*, –*Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlarni tashkil etish|| metodikasi* hamda –*Yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla hamkorligini amalga oshirish|| metodikasi* va hokozolar.

Demak bu fanni o'qitishdan maqsad kelajakda talabalarimizga ta'lim muassasalarida ta'lim – tarbiyaga davr talablaridan kelib chiqqan holda yangicha yondoshishni, ishni sifat, mazmun jihatdan to'g'ri tashkil etishni o'rgatishdan iboratdir.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy – tarixiy an'analarga, urf – odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishdir.

Pedagogik texnika – bu shunday bir malakalar yig'indisidirki, u pedagogga tarbiyalanuvchilar ko'rib va eshitib turgan narsalar orqali ularga o'z fikrlari va qalbini yetkazish imkonini beradi. Talabalar bilan bevosita muomala qilishda pedagogning xuddi ana shu malakalari (yoki ularning yo'qligi) uning xulq atvorida namoyon bo'ladi.

Pedagogik mahorat bu fahm – farosat va bilimlarning, chinakam ilmiy, tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlikning, talabalar qalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan talaba shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondoshishi, donolik va ijodiy dallilik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziyaga bo'lgan qobiliyat majmuasidir.

Pedagogik texnikani egallashning asosiy yo'llari pedagog rahbarligidagi mashg'ulotlar (pedagogik texnikani o'rganish) va mustaqil ishlash (kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash) dir. Pedagogik texnika malakalarining individual – shaxsiy tusda ekanligini hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash, ya'ni talabaning o'zida mohir pedagog shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat yetakchi rol o'ynaydi.

O'zbekistonning mustaqilligi tufayli ota – bobolarimizning axloq – odob haqidagi hikmatli hikoyalari, naql – rivoyatlari yoshlarning ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buni biz Tarbiya fanining o'qitilishi misolida ko'rishimiz mumkin. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda esa har bir pedagog axloq odob haqidagi bilimlarga ega bo'lishi kerak.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanini o'qitishda jamoani tashkil qilish metodikasiga katta e'tibor beriladi, chunki shaxsni jamoada tarbiyalash bilangina jamiyatni yuksaltirish mumkin. Bu vazifalarni esa biz odatda guruh rahbarlarining zimmasiga yuklaymiz. Guruh rahbarlari o'z navbatida

guruhdagi talabalarning bevosita ta'lim – tarbiya jarayoni, ya'ni darslar davomida hamda darsdan keyingi faoliyatini nazorat qilishga ma'suldirlar.

Keyingi yillarda davlatimizga qabul qilinayotgan ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qator me'yoriy hujjatlar, jumladan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, bozor iqtisodiyoti sharoitida muvaffaqiyatli ishlay oladigan, mustaqil fikrlovchi kadrlarni tayyorlashda oila, mahalla va o'quv maskanlarining nufuzini yanada yuqori pag'onaga ko'tarishni taqozo etadi. Shu maqsadda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va uni to'g'ri yo'lga qo'yish maqsadida biz sizlar bilan o'qish davomida ushbu uslublardan foydalangan holda darslarni tashkil etamiz. Va har bir yo'nalishga alohida to'xtalib o'tishga harakat qilamiz. Yana shuni ta'kidlab o'tish kerakki tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda huquq – tartibot organlari, ijodiy uyushmalar,

Davlat va nodavlat jamg'armalar, qo'mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda ish olib borilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti faniniing dolzarb muammolari va uni amalga oshirish yo'llari. Hozirgi kunda yoshlarni barkamol inson, o'z vatanining ilg'or kishisi sifatida tarbiyalash eng asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Chunki aynan yoshlar davlatimizning kelajagidir.

Yangi asrga qadam qo'yar ekanmiz mamlakatimizda chuqur, keng qamrovli iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy islohatlar amalga oshirilmoqda. Jamiyat ma'naviy yuksalishi va yangilanishi sari yuz tutgun bir paytda O'zbekiston Respublkasi birinchi Prezidentining 1999 yil 3-sentyabrdagi —Respublika ma'naviyat va ma'rifat kengashining qo'llab quvvatlash to'g'risida||gi Farmoni zamiridagi g'oyalar, ulardan kelib chiqadigan asosiy maqsadlar ma'naviyatning ustuvorligini yana bir karra tasdiqlaydi.

Xalqning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish – O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifasidir. Ma'naviyat

shunday qimmatbaho mevaki, u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz qalbida butun insoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib yetish va ozodlikni sevishtuyg'usi bilan birgalikda yetilgan. Ma'naviyat insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan birga singadi. Ona tilining buyuk ahamiyati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yaqin qilib jipslashtiradi. Tabiatga yaqinlik, jonajon ulkaning benihoya go'zalligidan bahramand bo'lish ma'naviyatga oziq beradi, kuchaytiradi. Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushinib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi.

Ma'naviyati yuksak shaxslar yurtini tanitadi. Shaxsni esa uning ma'naviy qiyofasi tanitadi. Ma'naviyat – tarbiyadan boshlanadi. Ta'lim – tarbiyasiz ma'naviyatning bo'lmasligi barchaga ayon haqiqatdir.

Milliy pedagogika asoschilaridan biri Abdulla Avloniyning —Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot – yo halokat, yo sadoqat, yo falokat masalasidir!|| degan so'zlari fikrimizga dalil bo'ladi.

Respublikamiz hukumati tomonidan mustaqillikning ilk yillaridanoq, jismonan sog'lom, ma'nan yetuk shaxs yaratishga e'tibor berila boshlandi. Bu boradagi ishlarni aniq, maqsadli amalga oshirish uchun davlat ahamiyatiga molik dasturlar, rejalar ishlab chiqildi.

Mazkur —Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti|| fanining o'qitilishi ham aynan ushbu qarorga asosan pedagogikaga ixtisoslashgan mutaxassislar uchun ishlab chiqilgan. Bunda uslubiyot tarbiya nazariyasining umumiy qoidalariga asoslanishi, lekin ularni takrorlamasligi, bu qoidalarni ro'yobga chiqarish usullarining vositalari, yo'llari va shakllaridan iborat bo'lishi lozim.

Tarbiyaviy ish metodikasini o'rganish talabalarni tarbiyalashning umumiy masalalarini mustaqil, ijodiy va dadil hal qilishga tayyorlashi lozim.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holatga keltirishi uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor shaxs shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqazo etadi.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy – tarixiy an'analarga, urf – odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishdir.

Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining asosiy vazifasi esa – shaxsning aqliy erkin fikrlovchi, axloqan barkamol va jismoniy jihatdan rivojlangan shaxsni shakllantirish hamda uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishdir.

Buning uchun: yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishga ko'maklashish, o'z – o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish; Talabalarda madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora o'stirib-boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish;

Har bir o'smirning bilimdonligini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish, inson faoliyatini turli sohalarda joriy qilib ko'rish;

Insonparvarlik odobi me'yorlarini shakllantirish (bir – birini tushinadigan, mehribon, shafqatli, irqiy kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik) muomala odobi kabi tarbiya vositalari keng qo'llanishi lozim.

Tarbiya – tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir shaxs, o'smir va yosh yigit – qizning betakror va o'ziga xosligini e'tiborga olish;

Amalda tarbiyaviy jarayon yaxlit va uzluksiz ishiga va turli yoshdagi tarbiyalanuvchilarni qamrab olishga alohida ahamiyat berish lozim.

O'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar.

Sinf rahbari tarbiya ishlari tizimidan xam majmuaviy munosabat xam vaziyatni yaratish maqsadida foydalanish kerak. Chunki tarbiyada vazifalar yaratadigan tarbiyani undan o'z maqsadi uchun juda keng va unumli foydalana oladi ham.

G'oyaviy axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi g'oyaviy axloqiy jixatidan yetuk va faol yoshlarni tayyorlashdir. Eng muhim vazifalardan esa, bu talabalarni axloq talablariga muvofiq takomillashtirishga tomon yo'naltirishdir. Har bir talaba o'zini-o'zi tarbiyalashning maqsadini aniqlab olishga yordamlashmoq kerak. Buning uchun har bir o'quvchining extiyoj va qiziqish darajasini o'rganish ularga o'z extiyojlarini jamiyat manfaatlariga, hal etilayotgan ijtimoiy vazifalarga bo'ysintirishga, o'z jamoasi sharoitida vujudga kelayotgan extiyojlarni ko'ra olishga va nihoyat ularning hal qilishning aniq shart-sharoiti va haqiqiy imkoniyatlarni topa olishga o'rgatish gurux rahbarining burchidir. G'oyaviy ahloqiy tarbiya vazifalarini amalga oshirish, o'quvchilarni g'oyaviylik, baynalmilallik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash; shaxsning faol pazittsiyasini tarkib toptirish; axborotlar oqimida o'ziga to'g'ri yo'nalish ola bilishga o'rgatish; milliy g'oya uchun kurash jarayonida o'zining faol faoliyati bilan ishtirok etishga tayyorgarlik; mehnat faoliyatida g'oyaviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Talabalarni g'oyaviy-siyosiy, axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda dunyoqarashni shakllantirish asosan darsda hal qilinadi, lekin bu ish gurux rahbari faoliyatida alohida o'rin tutish kerak. Lekin bu muhim masalani hal etishda gurux rahbari quyidagi vazifalarni majmuali hal qilish kerak:

1. Talabalarni ma'lum bir darajadagi siyosiy bilimlar, dunyoqarashga doir g'oya va tushunchalar bilan qurollantirish;

2. Talabalarda fuqarolik xislarini hosil qilish, ya'ni o'zining mamlakatdagi, xalqi hayotidagi voqealarga aloqador ekanligini anglashiga erishish, vatanparvarlik, baynalmilallik sifatlarini tarbiyalash;

3. Talabalarni ijtimoiy-siyosiy amaliyotga, ijtimoiy foydali ishlarga mehnat faoliyatigafaol jalb qilish yo'li bilan ularda ijtimoiy-siyosiy tajribani barpo etish.

Sinf rahbari talabalarining darsda egallagan g'oyaviy-siyosiy bilimlarni darsdan tashqaridagi turli tarbiyaviy ishlar vositasida kengaytirildi. Bu ishlar vaqt o'lchovining chegaralanmaganligi, emotsional ta'sir imkoniyatining kengligi shaxsiy ehtiyojga muvofiqligi tufayli talabalar tomonidan darsdagidan ko'raboshqacharoq qabul qilinadi. Bu narsa ya'ni milliy g'oyalar xar bir kishining xulq-atvorida, har bir jamoa va har bir tashkilotning faoliyatidagi ishlar bilan uzviy bog'lab olib borilishi lozim. Ana shunga amal qilgan gurux rahbari har bir talabani va butun gurux jamoasini faol ijtimoiy ishlarga jalb qiladi, ularda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatda qatnashish extiyojini uyg'otadi, bu esa g'oyaviy-siyosiy tarbiyaning natijasidir.

Talabalarining o'zlari gazeta va jurnallardan maqolalar to'plami sinf burchagida ko'rgazmalar tayyorlashi, maxsus gazetalar chiqarishi, axborotlarni o'zlari mustaqil o'tkazishlari foydalidir. Yuqori kurslarda bu ishlarning mazmuni, shakli va metodlari yanada murakkablashadi, manbalar hajmi ko'payadi va ular xalqaro voqealarga doir ma'ruzalar talabalar anjumanlari, jamoatchilik muhokamalari, munozaralar shaklida o'tadi.

Siyosiy axborotlar talabalarda siyosiy bilimlarga chuqur qiziqish uyg'otish, gazeta o'qish, ichki va tashqi voqealarga doir radio eshittirishlarni va teleko'rsatuvlarni tinglash va kurish ehtiyojini tarbiyalash kerak. Gurux

rahbari bolalarning turli hil voqealar haqidagi o'zaro mulohazalardagi noto'g'ri fikrlarni tuzatishi, ijtimoiy xayotning muxim voqealarini ilmiy asosda sharxlab berishi g'oyat muhimdir.

Ayni vaqtda guruh rahbari talabalarning axloqiy shakllanishi, ma'naviy dunyosining tarkib topishi uchun ham g'amxo'rlik qiladi. Xalqimiz moddiy farovonligining, madaniy darajasining, ma'naviy dunyosining o'sib borishi, mamlakatimiz ma'naviy hayotida eng ilg'or va eng insonparvar ijtimoiy munosabatlar tizimining qaror topganligi guruh rahbari amalga oshiradigan ahloq tarbiyasining muvoffaqiyatini ta'minlash uchun garovdir.

Talabalarining axloqiy shakllanishi faoliyat jarayonida ro'y beradi. Faoliyatni tashkil etish bilan guruh raxbari xar bir talaba shaxsini g'oyaviy - axloqiy jixatdan tarkib topishni ta'minlaydi. Talabalarni faoliyatning ma'lum bir turiga jalb qilish aniq maqsadga qaratilishi kerak.

Talabalarni axloq nazariyasiga doir bilimlar bilan qurollantirish va ularni ijtimoiy hayot voqealaridan axloqiy tomonlarni ajrata olishga, axloq me'yorlariga muvofiq baxolashga o'rgatish bilan guruh rahbari yigit-qizlarning o'z xulqini axloq me'yor va qoidalari nuqtai nazaridan idora qila olishlariga erishadi.

Yoshlar bilan o'tkaziladigan odob va axloqqa oid suhbatlar ulaar ishtirok etadigan ijtimoiy foydali va unumli mexnat, turli xil ijod ishlari Yoshlar ittifoqi faoliyati bilan uzviy bog'liq tarzda borsagina, ijobiy natija beradi.

Axloqqa oid suhbatlar samaradorligini ta'minlovchi muhim shartlardan biri talabalarning ongi bilan xulqi o'rtasidagi birlikni ta'minlash hisoblanadi. Axloqiy bilim berishdan maqad, tashqi ta'sirni ongli harakat bilan bog'lovchi ichki istakka aylantirishni ta'minlashdir. Bunda u o'ziga ma'lum bo'lgan axloq me'yoriga rioya qilgan holda to'g'ri harakat qilish yo'lini tanlab olishga o'rganadi. Masalan, guruh rahbari o'z suhbatini shunday boshlaydi.

«Avtobusda ketayotgan bir necha yoshlar qo'llaridagi radiopleyrni baland qo'yib, allaqaysi guruh ijrosidagi sershovqin kuy tinglab borardilar. Keksa ayol ulardan ovozni pasaytirishni iltimos qilib qoldi. Bunga javoban «Eshitgiz kelmasa qulog'ingizni berkitib oling» dedi yoshlardan biri. Ikkinchisi esa vaziyatni yumshatish uchunmi, yoki noqulay axvoldan chiqish uchunmi xar xolda «Xolajon, siz zamonaviy kuylarni yomon ko'rarkansiz-da» - dedi, uchinchisi esa, «Siz birginasiz, biz esa ko'pchilikmiz. Ko'pchilikni istagini xurmat qilish kerak buvijon!» - deb qo'shib qo'ydi. Guruh raxbari talabalar bilan vujudga kelgan ushbu vaziyatni muhokama qilib, o'z fikrlarini bildirishni taklif qiladi.

Axloqiy bilim berishda guruh rahbari bilan oilaviy hamjixatlik g'oyat muhim omildir. Shuning uchun yoshlar bilan bir qatorda ota-onalar o'rtasida ham axloqiy tarbiyaga doir bilimlar tarqatish kerak. Axloqqa oid suxbatlarni bir oyda bir marta o'tkazgan ma'qul. Har bir suhbatga 7-10kun tayyorlaniladi. Suhbat vaqti 40-45 minutdan oshmasligi kerak. Navbatdagi suhbatga tayyorlik davrida guruh raxbari hamda yoshlar turli xil faoliyatda ishtirok etadilar. Mavzu tanlashda guruh rahbari mamlakatning ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan voqealarga, o'quv materialining mazmuniga, talabalarning axloq me'yoriga doir bilimlari darajasiga asoslanadi.

Axloqiy ongini shakllantirishda guruh rahbari suhbatlar bilan bir qatorda tushuntirish, ma'ruza, namuna-ibrat kabilardan xa keng foydalaniladi. Ana shu jarayonda u talabaning axloqiy mulohazasini o'stirishga o'zining va boshqalarning xulqini axloq me'yorlari asosida baholay olishga qaratilgan ishlarga, ularni jalb qilishga alohida e'tibor berish lozim. Odatda talabalar o'rtoqlarining, atrofdagi kishilarning xulqidagi ijobiy, salbiy tomonlarni baholay olganlari holda o'z xulqidagi tomonlarga u qadar e'tibor berishmaydi va ularda o'z xulqini baholash ancha kech ko'rina boshlaydi. Mana shuning

uchun gurux rahbari talabalarni o'z xulqini baholash ancha kech ko'rina boshlaydi. Mana shuning uchun gurux raxbari talabalarni o'z xulqini axloq me'yor va talablari asosida quyi kurslardan boshlaboq baholashga o'rgata boshlashi maqsadga muvofiqdir.

Gurux raxbari axloq tarbiyasini amalga oshirishda har bir talabani xulqiga, xarakter xislatlariga alohida e'tibor berib borishi kerak. Guruhda pedagogik qarovsiz qolgan, tarbiyasi qiyin bolalarga ham uchraydi. Agar bu xil bolalarning xulqi o'z vaqtida tuzatilmasa, u jamiyatdagi axloq me'yorlariga xilof yo'nalish kasb etishi ham mumkin. Shuning uchun ham gurux raxbari bu xil yoshning xulqidagi salbiy yo'nalishni qancha tez aniqlasa, uni tuzatishga qanchalik tez va faol aralashsa, shuncha yaxshi ish qilgan bo'ladi.

Gurux rahbarining axloqiy tarbiyani amalga oshirishi metodik asosga ega bo'lsagina samara beradi. Buning mohiyati gurux rahbarining talabalarni axloqiy rivojlantirishga qay darajada ta'sir qila olishidadir, ya'ni talabani yoshi, guruxi, shaxsiy xususiyati hisobga olinishi kerak.

Axloqiy mavzular yuzasidan munozaralar o'tkazish talabalarda axloqiy e'tiqod, qarash va nuqtai nazarni shakllantirishning muhim vazifasi hisoblanadi. Munozara vaqtida gurux rahbari betaraf turishi foydalidir. Munozara oxirida gurux rahbari yakun chiqaradi. Munozara uchun yoshlarni to'liqlantirayotgan masalalar mavzu bo'ladi, masalan: «Hayotda o'z o'rnini topishning ma'nosini qanday anglaysiz?», «Yashashning ma'nosi va xayotdan maqsad», «Inson qachon baxtli bo'la oladi?», «Zamonaviy bo'lishning ma'nosi nimada?».

Gurux rahbari har bir mavzuning mazmuniga kiradigan masalalarni aniqlashda talabalarga yordam beradi.

Munozara uchun tavsiya etilayotgan bu mavzular yoshlarning fikrini band qiladigan asosiy mavzular bo'lib, ulardan qaysi birini tanlash, qanday

uyushtirish gurux o'quvchilarning extiyojiga, jamoadagi kayfiyat va qiziqishga bog'liq. Bu mavzular mazmuniga kiradigan masalalar xammasi axloq, ma'naviy xayot bilan bog'liq bo'lgan bo'lib, ular yuzasidan yuritiladigan baxslar yordamida talabalar axloqiy bilimga jamiyatdagi odamlar munosabati bilan bog'liq me'yor va qoidalarga oid tushunchalarga ega bo'ladilar, asta-sekin ularda ishonch va qarashlar tarkib topa boradi.

Gurux rahbari faoliyatining mazmuniga kiradigan axloq tarbiyasi faqat yuqoridagilar bilangina hal bo'la qolmaydi. Axloqiy tarbiyani amalga oshirish

murakkab jarayon bo'lib, asosiy e'tibor talablarda axloqiy ong, axloqiy his, tushuncha, muloxaza kabilarga muvofiq axloqiy malaka va odatlarni shakllantirishga qaratilishi kerak.

Nazorat uchun savollar:

1. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining maqsadi va vazifalari, asosiy tushuncha va tamoyillari.
2. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining asosiy tushuncha va tamoyillari.
3. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining mazmuni, mohiyati va shaxs tarbiyasidagi roli.
4. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining dolzarb muamolari nimalardan iborat?
5. Gurux rahbari ishini qanday rejalashtiriladi?

MILLIY TARBIYA UNING MAZMUNI VA MOHIYATI.

Reja:

1. Tarbiya pedagogikaning kategoriyasi ekanligi
2. Eng qadimdan XII asrgacha bo'lgan davrda o'qituvchi – ustoz, shogird va ularning jamiyatdagi o'rnini, mahorati haqida.
3. Sharq donishmandlari va mutafakkirlarining ijodiy meroslarida mudarrislar, ularning mahorati, muloqot, muomala madaniyatiga qo'yilgan talablar.
4. Hozirgi zamon pedagogikasida, ilmiy pedagogik adabiyotlarda pedagogik mahorat, pedagogik texnika va uning tizimi, mohiyati haqida.

Tarbiya tushunchasi o'sib kelayotgan avlodda xosil qilingan bilimlar asosida aqliy kamolot—dunyoqarashni, insoniy e'tiqod, burch va ma'suliyatni, jamiyatimiz kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarini yaratishdagi maksadni ifodalaydi. Shu ma'noda tarbiya deb tarbiyachi o'zi xoxlagan sifatlarni tarbiyalanuvchilar ongiga singdirish uchun ularning ruhiyatiga ma'lum maqsadga ko'ra tizimli ta'sir ko'rsatishga aytiladi. tarbiya bola tug'ilganidan boshlab umrining oxirigacha davom etadigan jarayondir. Shu tufayli tarbiya so'zi ko'p vaqtlarda ta'lim, ma'lumot jarayonlariga kiradigan ishlarning mazmunini xam anglatadi. Tarbiya ta'lim va ma'lumot natijalarini uzida aks ettiradi.

Xozirgi zamon pedagogikasida tarbiya tarbiyachining tarbiyalanuvchi shaxsiga oddiy ta'sir ko'rsatishi emas, balki tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarning aniq bir maqsadga qaratilgan, bir-biri bilan xamkorlikda qiladigan munosabatlari va o'zaro ta'sir ko'rsatishi ekanligi aloxida ta'kidlanadi.

Tarbiya jarayonida kishining turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi.

Bola kattalarning tajribalarini sust xolda emas, balki faol ravishda o'zlashtiradi: bu o'zlashtirishda uning ongli xarakati, tirishqoqligi katta axamiyatga ega bo'ladi. Tarbiyalanuvchilar muayyan darajada aktiv faoliyat ko'rsatmasalar tajriba va bilimni o'zlashtira olmaydilar. Bolaning eshi ulg'aygani sari bu faollik tobora ko'proq mustaqil xususiyatlarga ega bo'lib boradi; tarbiyalanuvchilar o'zlarida dunyoqarashni tarkib toptirishga, o'z-o'zini takomillashtirish, tabiat, jamiyat va turmushda uchraydigan xodisalarni tushunishga xamda idrok etilgan narsalarga tanqidiy munosabatda bo'lishga ko'nika boradilar.

Xar bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi. U o'zining xarakteri, qiziqishi va qobiliyati, aqliy qobiliyati rivojlanganligi darajasi, extiyoji va mexnat faoliyatiga munosabati bilan farqlanadi.

Odamning ijtimoiy mavjudod sifatida shaxs nomini olishi uchun unga ijtimoiy – iqtisodiy xayot va tarbiya kerak. Shaxsing kamolot topishi va uning xulqida ijtimoiy va biologik omillarning ta'sir kuchi xamishaxam bir xil bulavermaydi.

Pedagogika shaxsning kamolga yetishini murakkab ziddiyatli jarayon deb biladi. Shaxsning kamolga yetishida nasl – irsiyat, ijtimoiy muxit xam maqsadga muvofiq amalga oshiriladigan ta'lim – tarbiya va nihoyat o'zining mustaqil faoliyati xam muhim axamiyatga ega. R. Maxmudov Koshifiyning axloqiy g'oyalariga insonni kamolga yetkazish maqsadida uni tarkib topdirish uchun zarur bo'lgan xislatlarni unga bo'lib turkumlashtiradi.

1. Komil inson yetuk axloqli xaqidagi fikrlarni an'anaga ko'ra buyuk donishmandlar, xakimlar, sarkardalar, shoxlar tilidan bayon etadi va ularni

adolatli, dono, oqil va kamtar inson sifatida ta'riflab, o'zining komil inson xaqidagi konsepsiyasini ilgari suradi.

2. Koshifiy faqat podsholarnigina emas, xar bir oddiy insonda xam eng oliyjanob xislatlar tarkib topishini istaydi.

3. U o'zining ijtimoiy axloqiy idealini yuzaga chiqarishda asosiy vosita deb ilm ma'rifat va axloqiy tarbiyani tushunadi.

4. Koshifiy odobli insonni axloqli deb tushunadi. Inson faqat odobli, saxovatli, to'g'ri, xalol, pok bo'lgandagina xaqiqiy inson bo'lishi mumkin deydi.

5. Voiz Koshifiy insonparvarlik va xalollikni eng yuksak insoniy fazilatlardan deb biladi.

6. Koshifiy insonning eng yuksak xulk-atvor egasi bulishi uchun un koidaga amal kilish zarurligini ilgari suradi.

- a) elga teskari ish qilmaslik.
 - b) o'z nafsiga insof tilash
 - v) kishi aybini ochmaslik
 - g) kishilarda uchraydigan yomon xulq atvorni yaxshilikka tomon burish
 - d) o'z aybiga iqror bo'lib, o'zr so'ragan kishining uzrini qabul qilish
 - e) och-yupunlarning xojatini chiqarish
 - yo) inson uchun mashaqqat tortish
 - j) o'z nafsini tiyish
 - z) xalqqa toza yuz bilan ko'rinish
 - i) kishilarga yaxshi so'z aytish
7. Kishilarni inoqlikka, tinch-totuv yashashga chaqirish
8. Xalqlar o'rtasidagi do'stlikni targ'ib etadi
9. Kasb-xunar, ilm-ma'rifatni egallashga chaqiradi

10. Ilmli kishilarning jamiyatda tutgan o'rnini ta'kidlab, olimlarni, umuman ilm axlini e'zozlash kerak, deydi

Pedagogika tarixi ma'naviy, ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy hayotning harakatlantiruvchi kuchi bo'lishi, inson kamoloti haqidagi g'oyalarni nihoyatda puxta bilishni talab etadi.

Eramizdan oldingi oltinchi asrdan milodiy beshinchi asrgacha o'tgan davrda Yunonistondagi quldorlik davlatlari va Rim imperiyasida bir qadar demokratik tartiblar, respublika boshqaruvi o'rnatilgan. Bu erda o'ziga xos ta'lim - tarbiya tizimlari va pedagogik ta'limotlar yaratilgan. Yunonistonlik olimlar - Demokrit (460-370), Suqrot (469-339), Aflotun (427-347), Arastu (383-322); shuningdek, mashhur Rim pedagogi Kvintilian (42-118)lar o'z asarlarida ta'lim - tarbiya, o'qituvchi axloqiga doir pedagogik nazariyalar yaratganlar.

Demokrit tarbiyaning tabiatga mosligi g'oyasini o'rta qo'ygan. O'qitish jarayonida bolalarning qiziquvchanligini hisobga olish zarurligini uqtirgan. Ta'limning kishi tabiatini o'zgartiruvchi qudratli kuch ekanligini, o'qitishda majburlash usulidan ko'ra, ishontirish vositasidan foydalanish afzalligini, salbiy namunalarning zarurligini ta'kidlagan. **Aflotun** bola tarbiyachiga itoat qilishi zarurligi to'g'risidagi g'oyani ilgari suradi. U bolani muttasil nazorat qilib borish; uning yaxshi, itoatkorligini rag'batlantirish, itoatsizlik qilsa qo'rqitish va urib bo'lsa ham to'g'ri yo'lga solish lozimligini ta'kidlaydi. «Agar pedagog yoki ota-ona, degan edi u, - bolaga: mana bu adolatli, bu esa — adolatsiz, bu ishni qilish yaxshi, bu esa - uyat, bu narsa — muqaddas, bu esa — nopoklik: bu ishni qilish kerak, buni qilmaslik lozim, deb aytmasa va ko'rsatmasa bolani tarbiyalay olmaydi» Arastuning «Iskandarga nasihat»

Nazorat uchun savollar:

1. Tarbiya pedagogikaning kategoriyasi ekanligi
2. Eng qadimdan XII asrgacha bo'lgan davrda o'qituvchi – ustoz, shogird va ularning jamiyatdagi o'rni, mahorati haqida nimalarni bilasiz?.
3. Sharq donishmandlari va mutafakkirlarining ijodiy meroslarida mudarrislar, ularning mahorati, muloqot, muomala madaniyatiga qo'yilgan talablari nimalardan iborat?.
4. Hozirgi zamon pedagogikasida, ilmiy pedagogik adabiyotlarda pedagogik mahorat, pedagogik texnika va uning tizimi, mohiyati haqida qanday g'oyalar ilgari surilgan?

TARBIYA TEXNOLOGIYALARI

Reja:

1. O'qituvchini innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari.
2. O'qituvchining innovatsion faoliyatni shakllantirish shartlari.

Tayanch iboralar: innovatsiya, xususiy yangilik, diagnostika, qoliplashtirish, o'qituvchining innovatsion faoliyati, aksiologiya, akmeologiya, kreativlik, refleksiya.

O'qituvchini innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari.

Yangilik kiritishning tizimli konsepsiyasi mualliflari innovatsion jarayonlarning ikki muhim shaklini farqlaydilar. Birinchi shaklga yangilik kiritishni oddiy ishlab chiqish kiritiladi. Bu ilk bor mahsulot o'zlashtirgan tashkilotlarga taalluqlidir. Ikkinchi shaklga yangilikni keng ko'lamda ishlab chiqish taalluqlidir. Yangilik kiritish ham ichki mantiq, ham vaqtga nisbatan qonuniy rivojlangan va uning atrof-muhitga o'zaro ta'sirini ifodalaydigan dinamik tizimdir. Pedagogik innovatsiyada "yangi" tushunchasi markaziy o'rin tutadi. SHuningdek, pedagogik fanda xususiy, shartli, mahalliy va sub'ektiv yangilikka qiziqish uyg'otadi. Xususiy yangilik aniqlanishicha, joriy zamonaviylashtirishda muayyan tizim mahsuloti unsurlaridan birini yangilashni ko'zda tutadi. Murakkab va progressiv yangilanishga olib keluvchi ma'lum unsurlarning yig'indisi shartli yangilik hisoblanadi. Mahalliy yangilik konkret ob'ektda yangilikning foydalanishi bilan belgilanadi. Sub'ektiv yangilik ma'lum ob'ekt uchun ob'ektning o'zi yangi bo'lishi bilan belgilanadi. Ilmiy yo'nalishlarda yangilik va innovatsiya tushunchalari farqlanadi. Yangilik - bu vositadir: yangi metod, metodika, texnologiya va boshqalar.

R.N.Yusufbekova pedagogik yangilikka o'qitish va tarbiya berishda avval ma'lum bo'lmagan va avval qayd qilinmagan holat, natija, rivojlanib boruvchi nazariya va amaliyotga eltuvchi pedagogik voqelikning o'zgarib turishi mumkin bo'lgan mazmuni sifatida qaraydi.

Pedagogik innovatsiyada R.N.Yusufbekova innovatsion jarayon tuzulmasining uch blokini farqlaydi: Birinchi blok - pedagogikadagi yangini ajratish bloki. Bunga pedagogikadagi yangi, pedagogik yangilikning tasnifi, yangini yaratish shart-sharoiti, yangilikning me'yorlari, yangining uni o'zlashtirish va foydalanishga tayyorligi, an'ana va novatorlik, pedagogikadagi yangini yaratish bosqichlari kiradi. Ikkinchi blok - yangini idrok qilish, o'zlashtirish va baholash bloki: pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni o'zlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, pedagogikadagi konservatorlik va novatorlik, innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarning yangini idrok etish va baholashga tayyorligi. Uchinchi blok - yangidan foydalanish va uni joriy etish bloki, ya'ni yangini tadbiq etish, foydalanish va keng joriy etish qonuniyatlari va turlaridir.

Ayovsiz bemaromlik qonunida pedagogik jarayon va hodisalar to'g'risidagi yaxlit tasavvurlar buziladi, pedagogik ong bo'linadi, pedagogik yangilik baholanadi va u yangilikning ahamiyati va qimmatini keng yoyadi. Nihoyat amalga oshish qonuni yangilikning hayotiyliigi bo'lib, u erta yo kech, stixiyali yoki ongli ravishda amalga oshadi. Qoliplashtirish (stereotiplashtirish) qonuni shundan iboratki, unda pedagogik innovatsiya fikrlashni bir qolipga tushirish va amaliy harakatga o'tish tendensiyasiga ega bo'ladi. Bunday holatda pedagogik qolip (stereotip) qoloqlikka, boshqa yangiliklarning amalga oshish yo'liga to'siq bo'lishga majbur bo'ladi. Pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonunining mohiyati shundaki, unda yangilik yangi sharoitlarda qayta tiklanadi.

Pedagogik innovatsiya tadqiqotchilari innovatsiya jarayonining ikki tipini farqlaydilar: Innovatsiyaning birinchi tipi stixiyali o'tadi, ya'ni innovatsion jarayonda unga bo'lgan ehtiyoj hisobga olinmaydi, uni amalga oshirishning barcha shart sharoitlari tizimi, usullari va yo'llariga ongli munosabat bo'lmaydi. Innovatsiyaning ikkinchi tipi ongli, maqsadga muvofiq, ilmiy asoslangan faoliyat mahsulidir. Oliy maktab innovatsion jarayonlari negizida quyidagi yondashuvlarni belgilash mumkin:

-madaniyatshunoslik jihatidan (insonni bilishning ustuvor rivojlanishi) yondashuv;

-shaxsiy faoliyat jihatidan (ta'limdagi yangi texnologiyalar) yondashuv;

-ko'p sub'ektki (dialogik) yondashuv, kasbiy tayyorgarlikni insonparvarlashtirish; individual-ijodiy (o'qituvchi va tinglovchilarning o'zaro munosabatlari) yondashuv. Oliy maktabda innovatsion faoliyatning sub'ekti o'qituvchi, uning shaxsiy imkoniyati hisoblanadi. Unga quyidagilarni kiritadi: o'qitishning Hozirgi va kelgusi bosqichlari uchun qabul qilingan o'quv - tarbiya jarayonining maqsadi, vazifasi va ko'rsatmalarini anglay bilish; intellektual mehnatning yangi tadbirlarini egallash; maqsadga muvofiq kasbiy o'z-o'zini tarbiyalash va mustaqil tahsil olish, qiyinchiliklarni a'lo darajada engay bilish, o'sish va mustahkam o'rin egallashning kengayotgan intellektual va kasbiy imkoniyatlari, istiqbollari bilan qoniqish, o'zining sotsial roli funksiyasini bajarishida faol munosabatda bo'lish va hokazo. Innovatsion pedagogik jarayonning muhim unsurlari shaxsning o'z-o'zini boshqarishi va o'zini o'zi safarbar qila olishi hisoblanadi. Uning eng muhim yo'nalishlaridan biri tinglovchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish. Bunday yo'nalish tinglovchilarning o'quv ishlarini faollashtirish, ularning kasbiy ixtisoslashishini aniqlab olish faolligini o'z ichiga oladi. Tayanch yo'nalishlar - ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi, ularning o'zaro

aloqalarida yangi tamoyillarga o'tish. SHunday qilib, innovatsion faoliyat omillari nazariyasi tahlili uning eng muhim yo'nalishi gumanistik aksiologiya ekan degan xulosaga olib keladi. Innovatsion faoliyatga aksiologik yondashuv insonning o'zini yangilik yaratish jarayoniga baxshida qilishi, uning tomonidan yaratilgan pedagogik qadriyatlar jamini anglatadi. Aksiologiya insonga oliy qadriyat va ijtimoiy taraqqiyotning birdan- bir maqsadi sifatida qaraydi.

O'qituvchining innovatsion faoliyati tuzilmasi. O'qituvchining innovatsion faoliyatiga yaratuvchilik jarayoni va ijodiy faoliyat natijasi sifatida qaraladi. Insonlarning professionalizmi, shaxs rivojlanishining gullagan davridagi psixik qonuniyatlari, professionalizmga etishdagi balandliklardan o'ta olish masalalari muximdir.. Ob'ektiv omillarga olingan ta'limning sifatini, sub'ektiv omillari esa insonning iste'dodi va qobiliyatini, ishlab chiqarish vazifalarini samarali hal qila olishidagi mas'uliyati, mutaxassislarga yondashuvini kiritadi. Yuksak professionalizmga erishishning omillari sifatida quyidagilar ko'rsatiladi:

- iste'dod nishonalari;
- uquvlilik;
- qobiliyat;
- iste'dod;
- oila tarbiyasi sharoiti;
- o'quv yurti;
- o'z xatti-harakati. Akmeologiya ilmiy nuqtai nazardan professionalizm va ijod munosabatida olib qaraladi. Bunda quyidagi kategoriyalar farqlanadi:
- ijodiy individuallik;
- o'zining o'sish va takomillashish jarayoni;

• o'z imkoniyatlarini amalga oshirish sifatidagi kreativ tajribasi. O'qituvchining ijodiy individualligi quyidagilardan iborat:

- intellektual - ijodiy tashabbus;
- bilimlar kengligi va chuqurligi intellektual qobiliyati; ziddiyatlarga nisbatan xushyorlik, ijodga tanqidiy yondashuv, vujudan yaratuvchilikka kurashchanlik qobiliyati;
- axborotlarga tashnalik, muammolardagi g'ayri odatiylikka va yangilikka bo'lgan his-tuyg'u, professionalizm, bilishga bo'lgan chanqoqlik. Ijodiy individualizmni ro'yobga chiqarishning asosiy vazifalarini quyidagicha belgilaydi:
- ijtimoiy mohiyat kasb etgan madaniyatni boyitish;
- pedagogik jarayon va shaxs bilimlarini yangilab turish;
- samarali va ahamiyatli meyorlarni belgilaydigan yangi texnologiyalarni topish; shaxsning o'z taqdirini o'zi belgilash va o'zini o'zi namoyon qila olishi asosida o'z rivojlanishini ta'minlash; Shu tariqa o'qituvchining ijodiy individualligini shakllantirish shaxs rivojlanishi va yangilanishining dinamik innovatsion jarayoni sifatida tushuniladi. Ijodiy individuallikni xarakterlaydigan samarali o'z-o'zini anglash quyidagilarni qamrab oladi: o'zini boshqalarga qiyos qilish asosida o'z shaxsining betakror ekanligini anglay olishi; o'zi to'g'risidagi kreativ ko'rinishlar va tasavvurlari to'plami; individual kreativ o'ziga xosliklarning bir butunligi va uyg'unligi, ichki birligi; shaxsning o'z rivojlanishidagi dinamiklik va doimiylik jarayoni va uning ijodkor sifatida shakllanishi; shaxs o'zini namoyon qila olishi va o'zining muayyan ishlarni amalga oshirishga Hozir turganligi; ijodkor sifatida o'zini baxshida qila olishi va shaxsiy hamda ijtimoiy vaziyatlarda o'zining o'rnini anglay olishi. Innovatsion faoliyat tuzilmasi tahlilida akmeologik yondashuv o'qituvchining kasbiy mahorati cho'qqilariga erishuvida uning shaxsi

rivojlanish qonuniyatlarini ochish imkonini beradi. O'qituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim tavsifi kreativlikdir. Kreativlik termini angliya-amerika psixologiyasida 60-yillarda paydo bo'ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko'nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi.

J.Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko'rsatadi:

- fikrining ravonligi;
- fikrni maqsadga muvofiq yo'llay olishi;
- o'ziga xoslik (originallik);
- qiziquvchanlik;
- farazlar yaratish qobiliyati;
- xayol qila olish, fantastlik (fantaziya.).

O'qituvchi faoliyatidagi kreativlikning bir necha bosqichlarini belgilash mumkin: Birinchi bosqichda tayyor metodik tavsiyanomalar tuzukkina ko'chiriladi; ikkinchi bosqichda mavjud tizimga ayrim moslamalar (modifikatsiyalar), metodik usullar kiritiladi; uchinchi bosqichda g'oyani amalga oshirish mazmuni, metodlari, shakli to'la ishlab chiqiladi; to'rtinchi bosqichda o'qitish va tarbiyalashning o'z betakror konsepsiyasi va metodikasi yaratiladi. O'qituvchining innovatsiya faoliyati tuzilmasidagi eng muhim komponent bu refleksiyadir. Refleksiya o'qituvchining o'z ongi va faoliyatini belgilash va tahlil qila olish deb qaraladi. Pedagogikaga oid adabiyotlarda reflektiv jarayonlarni izohlashning ikki an'anasi mavjudligi aytiladi:

- ob'ektlar mohiyatini izohlashga va ularni konstruksiyalashga olib keladigan ongning reflektiv tahlili;
- shaxslararo muloqot ma'nosini tushunish refleksiyasi; Bu bilan bog'liq ravishda pedagog olimlar quyidagi reflektiv jarayonlarni farqlaydilar:

- o'z-o'zini va boshqalarni tushunish;
- o'z-o'ziga va boshqalarga baho berish;
- o'z-o'zini va boshqalarni izohli tahlil qilish.

Refleksiya (lotincha Reflxio- ortga qaytish) sub'ektning o'z (ichki) psixik tuyg'u va holatlarini bilish jarayoni sifatida qaraladi. Falsafa va pedagogikaga oid adabiyotlarda refleksiya shaxsning o'z ongidagi o'zgarishlarni fikrlash jarayoni deb yoziladi. Psixologik lug'atda shunday izoh beriladi: "Refleksiya - faqat sub'ektning o'z- o'zini bilishi va tushunishi emas, balki boshqalar uning shaxsiy xislatlari, his qilish tuyg'usi va bilish (kognitiv) tasavvurlarini bilish hamda tushunishini aniqlab olishini ham anglatadi.

O'qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish shartlari. Innovatsionlik pedagogik jarayonni ifodalab, nafaqat uning didaktik qurilmasiga, balki o'qituvchining ijtimoiy mohiyatli natijalari va ruhiy qiyofasiga ham taalluqlidir. Innovatsionlik ochiqlikni, boshqalar fikrining tan olinishini bildiradi. O'qituvchining innovatsion faoliyati turli xildagi qarashlarning to'qnashuvi va o'zaro boyitilishi dinamikasida amalga oshishini ko'zda tutadi. O'qituvchining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog'liq. Unga o'qituvchining tayinli muloqoti aks fikrlarga nisbatan beg'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi kiradi. Buning natijasida o'qituvchi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan keng qamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi. O'qituvchi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'qituvchi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi. Yangilik kiritishning muhim sharti muloqotning yangi vaziyatini tug'dirishdir. Muloqotning yangi vaziyati - bu o'qituvchining o'z mustaqillik mavqeini, dunyoga, pedagogik fan, o'ziga bo'lgan yangi munosabatni yarata olish

qobiliyatidir. O'qituvchi o'z nuqtai nazarlariga o'ralashib qolmaydi, u pedagogik tajribalarning boy shakllari orqali ochilib, mukammallashib boradi. Bunday vaziyatlarda o'qituvchining fikrlash usullari, aqliy madaniyati o'zgarib boradi, hissiy tuyg'ulari rivojlanadi. Keyingi sharti - bu o'qituvchining madaniyat va muloqotga shayligi. O'qituvchining innovatsion faoliyati voqelikni o'zgartirishga, uning muammolari va usullarini echishni aniqlashga qaratilgandir. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot namunasining o'zgarishi innovatsion faoliyat shartlaridan biridir. Yangi munosabatlar an'analarda bo'lganidek, qistovlar, hukmga bo'ysunish kabi unsurlardan holi bo'lishi lozim. Ular tenglarning hamkorligi, o'zaro boshqarilishi, o'zaro yordam shaklida qurilgan bo'lishi darkor. Ular munosabatlaridagi eng muhim xususiyati bu o'qituvchi va talabaning ijodidagi hamkorligidir.

Innovatsion faoliyat quyidagi asosiy funksiyalar bilan izohlanadi:

- kasbiy faoliyatning ongli tahlili;
- me'yorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv;
- kasbiy yangiliklarga nisbatan shaylik;
- dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish;
- o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, o'z turmush tarzi va intilishlarini

kasbiy faoliyatida mujassam qilish. Demak, o'qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida o'qituvchi innovatsiya faoliyatiga bo'lgan zaruriyat quyidagilar bilan o'lchanadi: ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta'lim tizimi, metodologiya va o'quv jarayoni texnologiyasining tubdan yangilashni talab qiladi. Bunday sharoitda o'qituvchining innovatsiya faoliyati pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishdan iborat bo'ladi;

• ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish doimo o'qitishning yangi tashkiliy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqazo qiladi;

• pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan o'qituvchining munosabati xarakteri o'zgarishi. O'qituvchining innovatsion faoliyati tahlili yangilik kiritishning samaradorligini belgilovchi muayyan me'yorlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday me'yorlarga - yangilik, maqbullik (optimalnost), yuqori natijalilik, ommaviy tajribalarda innovatsiyani ijodiy qo'llash imkoniyatlari kiradi. Yangilik pedagogik yangilik me'yori sifatida o'zida taklif qilinadigan yangini, yangilik darajasi mohiyatini aks ettiradi. Pedagog olimlar yangilikning qo'llanish mashhurligi darajasi va sohasiga ko'ra farqlanadigan mutlaq, chegaralangan mutlaq, shartli, sub'ektiv darajalarini farqlaydilar. Maqbullik me'yori o'qituvchi va talabaning natijaga erishish uchun sarflangan kuch va vositalarini bildiradi. Natijalilik o'qituvchi faoliyatidagi muayyan muhim ijobiy natijalarni bildiradi. Pedagogik yangilik o'z mohiyatiga ko'ra ommaviy tajribalar mulki bo'lib qolishi lozim. Pedagogika yangilikni dastlab ayrim o'qituvchilarning faoliyatiga olib kiriladi. Keyingi bosqichda - sinalgandan va ob'ektiv baho olgandan so'ng pedagogik yangilik ommaviy tatbiq etishga tavsiya etiladi. O'qituvchining innovatsion faoliyati o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va konsepsiyasini shakllantirish, ushbu rejani amalga oshirish va tahrir qilish, samaradorlikka baho berishni qamrab oladi. Innovatsion faoliyatning samaradorligi pedagog shaxsiyati bilan belgilanadi. Qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish; ijodiy yutuqlarga intilish; peshqadamlikka intilish; o'z kamolotiga intilish va boshqalar;

• kreativlik. Bu - hayolot (fantastlik), faraz; qoliplardan holi bo'lish, tavakkal qilish, tanqidiy fikrlash, baho bera olish qobiliyati, o'zicha mushohada yuritish, refleksiya;

♦ kasbiy faoliyatni baholash. Bu - ijodiy faoliyat metodologiyasini egallash qobiliyati; pedagogik tadqiqot metodlarini egallash qobiliyati; mualliflik konsepsiyasi faoliyat texnologiyasini yaratish qobiliyati, ziddiyatni ijodiy bartaraf qilish qobiliyati; ijodiy faoliyatda hamkorlik va o'zaro yordam berish qobiliyati va boshqalar;

♦ o'qituvchining individual qobiliyati. Bu - ijodiy faoliyat sur'ati; shaxsning ijodiy faoliyatdagi ish qobiliyati; qat'iyatlik, o'ziga ishonch; mas'uliyatlik, halollik, haqiqatgo'ylik, o'zini tuta bilish va boshqalar. Innovatsion faoliyat tadqiqotlari o'qituvchining innovatsion faoliyatga Hozirligi me'yorlarini belgilashga imkon berdi :

-innovatsion faoliyatga bo'lgan zaruriyatni anglash; ijodiy faoliyatga jalb qilinishiga shaylik;

-shaxsiy maqsadlarni innovatsion faoliyat bilan moslashtirish;

-ijodiy muvaffaqiyatsizliklarni engishga shaylik;

- innovatsion faoliyatni ijro etish uchun texnologik shaylik darajasi;

-innovatsion faoliyatning kasbiy mustaqillikka ta'siri;

-kasbiy refleksiyaga bo'lgan qobiliyat.

Oliy maktabdagi innovatsiya jarayonlari xarakteri kiritilgan yangiliklar xususiyatlari, o'qituvchilarning kasbiy imkoniyatlari, yangilik kiritish tashabbuskorlari va ishtirokchilarining innovatsion faoliyatlari xususiyatlari bilan belgilanadi. Innovatsion faoliyatda eng muhim masalalardan biri- o'qituvchi shaxsidir. O'qituvchinovator sarmahsul ijodiy shaxs bo'lishi, kreativlikni, keng qamrovli qiziqish va mashg'ullikni, ichki dunyosi boy, pedagogik yangiliklarga o'ch bo'lishi lozim.

O'qituvchini innovatsion faoliyatga tayyorlash ikki yo'nalishda amalga oshirilishi lozim:

♦ yangilikni idrok qilishga innovatsion shaylikni shakllantirish;

♦ yangicha harakat qila olishga o'rgatish. Innovatsion faoliyatni tashkil etishda tinglovchilarning o'quv-bilish faoliyati va uni boshqarish alohida ahamiyatga ega. Innovatsiya jarayonlari, ularning funksiyalari, rivojlanish qonuniyatlari, mexanizmlari va uni amalga oshirish texnologiyalari, boshqarish tamoyillarining pedagogik asoslarini o'rganish oliy maktab o'quv jarayonini zamonaviy pedagogika hamda psixologiya fanlari yutuqlari asosida jahon standartlari darajasida tashkil etish imkonini beradi.

Nazorat savollari

1. O'qituvchini innovatsion faoliyati deganda nimani tushunasiz.
2. O'qituvchining innovatsion faoliyatni shakllantirish shartlari.
3. Kreativlik nima?
4. Ob'ektlar mohiyatini izohlash
5. Ongning reflektiv tahlili
6. Shaxslararo muloqot ma'nosi.
7. Pedagog olimlar vazifalari

TARBIYAVIY ISHLAR JARAYONIDA PEDAGOGIK MAHORAT.

Reja:

1. Guruh rahbari faoliyati
2. Guruh rahbarining pedagogik mahorati
3. Guruh rahbarining tashkilotchilik funksiyasi

Tayanch iboralar: Pedagogik oliyjanoblik, oliyjanoblik hissini shakllantirish, kasbga nisbatan munosabati, talabaning munosabati, nuqsonlarni yo'qotishga yordam berish, talabalarining yutuqlaridan hursand bo'lish.

Guruh rahbarining faoliyati ko'p qirrali va sarmazmundir. U o'zi rahbarlik qilayotgan guruh o'quvchilarini tarbiyalash bilan bir qatorda o'quv yili davomida nimalar qilish kerakligi, talabalar hayotining nima bilan band qilish va tanlangan ish turini amalga oshirishini behato aniqlash kabi ancha murakkab muammoni uychadi. Bu borada guruh rahbariga turli xil manbalar yordam beradi. Guruh rahbarining ish

stolida «Talabalarni tarbiyalash ishining mazmuni» bo'lishi kerak. Chunonchi,

- dunyoqarash asoslarini tarkib toptirish;
- siyosiy onglikni tarbiyalash va ijtimoiy faoliyatni rivojlantirish,
- axloqli, ongli intizomni va xulq madaniyatini tarbiyalash
- o'qishga ongli munosabatni tarbiyalash, bilish faolligini va aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish
- mehnatga va ijtimoiy mulkka munosabatni tarbiyalash, politexnika bilim doirasini kengaytirish, kasbni ongli tanlashga tayyorlash;

-o'z huquqini anglab yetishga o'rgatish, fuqarolik mas'uliyatini tarbiyalash;

-estetik madaniyat asoslarini tarbiyalash va badiiy qobiliyatni rivojlantirish;

-jismoniy barkamollik, salomatlikni, mustahkamlash va sanitariyagigiena madaniyati kabi muhim masalalar alohida qayd etiladi.

Guruh rahbarining pedagogik faoliyati va ma'horati o'quv faoliyatida ham, o'qishdan tashqari faoliyatda ham zarur bo'lgan umumiy pedagogik malakalar majmuidan tashkil topadi.

Xo'sh, tarbiyachining pedagogik mahorati, texnikasi qanday malakalarni o'z ichiga oladi? Ularning pedagogik ta'sir ko'rsatishdagi roli qanday?

Avvalo, pedagogik texnikaning tarkibiy qismi sifatida pedagogning nutq malakalarini, ya'ni savodli gapirish, o'z fikr va his tuyg'ularini so'zda aniq ifodalash malakalarini aytib o'tish mumkin.

Pedagogik texnikaning boshqa tarkibiy qismi guruh rahbarining mimkin va pantomimik ifodaliligidir. Aniq imo – ishora, ma'noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum pedagogik ta'sir ko'rsatishda ko'p so'zli tushuntirish yoki e'tiroz bildirishga qaraganda ancha samarali muomala vositalari bo'ladi.

Pedagogik o'zaro ta'sir ko'rsatishda guruh rahbarining o'z hissiy holatini boshqarish, o'zida eng qulay hissiy jiddiylik darajasini va umidbaxshlik, xayrixohlik kayfiyatini saqlash, o'zining hissiy dam olishini tashkil etish mahorati muhim rol o'ynaydi. Bu mahorat pedagogning kasbiy jihatdan o'z – o'zini nazorat qilishni ta'minlaydi. Ko'p yillar davomida sog'lom asab sistemasini saqlab qolish, asabiy buzilishlardan, hissiy va aqliy zo'riqishdan o'zini tiyishga yordam beradi.

Samarali o'zaro ta'sir ko'rsatishni tashkil tish uchun pedagog aktyorlik va rejissyorlik mahorati tarkibiy qismlarini egallashi zarur, ular pedagogga tarbiyalanuvchilar bilan muomala qilishda tarbiyalanuvchilarning aql – idorkigagina emas, balki ularning his tuyg'ulariga ham ta'sir ko'rsatishga yordamlashadi.

Shunday qilib, guruh rahbarining pedagogik texnikasi – bu shunday bir malakalar yig'indisidirki, u guruh rahbariga tarbiyalanuvchilar ko'rib va eshitib turgan narsalar orqali ulaga o'z fikrlari va qalbini yetkazish imkonini beradi. A.S.Makarenko shularni nazarda tutib, «Trabiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, jahldor bo'lishini bilishi lozim, u o'zini shunday tutishi kerakki, uning har biri harakati tarbiyalasin||, deb yozgan edi. Pedagogik texnikani egallashning asosiy yo'llari pedagog rahbarligidagi mashg'ulotlar (pedagogik texnikani o'rganish) va mustaqil ishlash (kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash) dir. Pedagogik texnika malakalrining individual – shaxsiy tusda ekanligini hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash, ya'ni talabaning o'zida mohir pedagog shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat yetakchi rol' o'ynaydi, deb aytish mumkin.

Pedagogik texnik-malakalarini shakllantirishda gruppaviy ish olib borish alohida rol o'ynaydi. Pedagogik texnik mashg'ulotlarining bu shaklini batafsilroq ochib berish maqsadga muvofiqdir, chunki u hozirga qadar pedagoglar uchun muljallangan o'quv va metodik adabiyotlarda lozim darajada ko'rsatib berilmagan. Guruh shaxsning o'z – o'zini bilish va o'z-o'zini tarbiyalash laboratoriyasi, pedagogik vazifalarni hal qilishning yangi usullari

tekshirib ko'riladigan, nazariy masalalar muhokama qilinadigan tajriba maydoni bo'lib qolishi mumkin.³

Shu narsa muhimki, guruh qatnashchilari, bo'lajak pedagoglar kasbiy jihatdan birga ishlash malakalarini ishlash malakalarni egallashga faol intilishlari, o'z – o'zini bilish va kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash bo'yicha chuqur ish olib borishga psixologik jihatdan tayyor bo'lishlari kerak.

Barcha hollarda ham individual, ham guruhviy mashg'ulotlar boshlanishidan oldin pedagogik texnikani egallashning individual dasturi tuzib chiqilishi lozim. Bunday dasturni tuzish uchun avvalo pedagogik texnika malakalri shakllanishining boshlang'ich darajasini aniqlab olish zarur. Biroq tajribaning ko'rsatishicha, odatda, mazkur bosqichda faqat malakalar haqidagina emas, shu Bilan birga dastlab avtomatlashtirilgan (ta'limni boshlash vaqtiga kelib) ko'nikmalar haqida ham borishi mumkin ekan. Bular masalan, nafas olish va ovozning tabiiy yo'lga qo'yilishi, to'g'ri talaffuz, bundan oldingi tarbiyaning natijasi bo'lgan savodli, ifodali nutq, mimik va pantomimik aniqlik va boshqalar bo'lishi mumkin. Bunday ko'nikmalarning mavjudligi pedagogik texnika malakalarini shakllantirishni ancha osonlashtiradi.

Oliy o'quv yurtlaridagi kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik texnikani egallash guruh rahbariga o'zining kasb yo'nalishining boshlanishidayoq ko'pgina xatolardan holi bo'lishda, talabalarga ta'lim tarbiya berishning yuksak samaradorligiga erishishda yordam beradi.

Guruh rahbari vaziyatlarning haddan tashqari xilma – xilligi pedagogdan ijodiy xulq – atvorni talab qiladi. Pedagogik texnika pedagog malakalarining eng yaxshi ijodiy xulq atvoriga, boshqacha qilib aytganda, har qanday

³ Mahkamov M. «Bo'lajak tarbiyachilarnin pedarorik muloqat madaniyatini shakllantirishl nomzodlik dissertastiyasi. T., 2005.

pedagogik vaziyatda tarbiyalanuvchilarga samarali ta'sir ko'rsatishga yordam beradi.

Pedagogik texnika malakalari tarbiyachining individual-shaxsiy xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqligi faqat bu malakalarning individual tusda bo'lishi emas, balki ularning shakllanishi va rivojlanishi pedagog shaxsiga ta'sir ko'rsatishda ham nomoyon bo'ladi.

Pedagogik texnikaning yana muhim xususiyatlaridan biri pedagogning ma'naviy va estetik nuqtai nazarlari tarbiyalanuvchilarga yanada to'laroq ochib beriladi. Agar pedagogning nutqi qashshoq va tartibsiz bo'lsa, agar u bo'lar bo'lmas sabablar bilan o'z hissiyotlariga erk bersa, didi past, estetik jihatdan omi bo'lsa, u holda —eng to'g'ri|| so'zlar ham, eng—kerakli|| tadbirlar ham tarbiyalanuvchilarning na aql — idrokiga, na hissiyotiga ta'sir qiladi.

Pedagogik texnika to'g'risida aytilganlarning hammasi har bir guruh rahbari uchun bu texnikani tashkil etuvchi malakalarni egallash nihoyatda zarurligini ochiq — oydin ko'rsatib turibdi va bu pedagogik vaziyat hamda san'at bilan bog'liq. Chunki inson o'zining har bir qadamini oldindan ko'rishi, rejalashtirishi amalda mumkin bo'lmaydi. Guruh rahbari ning mehnati — bu behad izlanish va azob — uqubatli kechinmalar, ilhom va betakror nurlanish oni, ko'pdan ko'p kundalik ishlar, hafsalasi pir bo'lish va shaxslar birgalikda boshdan kechirilgan quvonchdan qanoat hosil qilishdir. Pedagogk san'at — bu qandaydir qul bilan tutib bo'lmaydigan, fahm — farosat bilan amalga oshiriladigan mahorat mahsulidi.

Xo'sh, pedagogik mahorat nima va u nimalardan tashkil topadi?

Pedagogik mahorat fahm — farosat va bilimlarning, chinakam ilmiy, tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlikning, shaxslar qalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan shaxs shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondoshishi, donolik va ijodiy

dallilik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziyaga bo'lgan qobiliyat majmuasidir. Pedagogik mahoratga pedagogik bilimlar, fahm — farosat bilan bir qatorda pedagogik texnika sohasidagi malakalr ham kiradiki, ular tarbiyaga ozroq kuch sarflab, ko'proq natijalarga erishish imkonini beradi.

Pedagogik mahorat nazariyasi va metodikasining ishlab chiqilmaganligi shunga olib keladiki, pedagoglarning har biri o'zicha, paypslab ijodiy izlanish olib boadi, Ayni bir xil savollarni: shaxslar bilan, pedagoglar jamoai bilan qanday qilib til topish mumkin? Qanday qilib qisqa muddat ichida tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi munosabatlarning haqqoniy manzarasiga erishmoq kerak? Tarbiyalanuvchilarni pedagogik talablarni bajarishga qanday qilib majbur etish mumkin? Qanday qilib yaxshi pedagogik ruhiyatni saqlab qolish va o'z kuch — qo'vvatini oqilona sarflash mumkin? Degan savollarni muttasil takrorlaydi va hakoza.

Bu kabi savollarga javob berish uchun pedagogdan odatdan tashqari kuch — g'ayratni, qat'iyatni, tirishqoqlikni, tadqiqotlar olib boirishga intilishni, yangi vaziyatga, yangi jamoaga kirish qobiliyatini, samimiyatni, to'g'rilik va halollikni, o'tkir aql idrokni, o'z topilmalarining qimmatini aniqlash qobiliyatini talab qiladi. Pedagogika fani bilan tarbiya san'atining o'zviy aloqadorligi zarurki, u yuksak kasb mahoratini ta'minlaydi.

Pedagogika fikrlashga o'rgatadi, murakkab pedagogik muammolarni hal qilish uchun to'g'ri yo'l yo'riq va ilmiy asoslangan yo'llarni ko'rsatadi, pedagogning pedagogik ta'sir ko'rsatish metodikasi va texnikasi bilan qurollantiradi. Biroq texnikaning tarkibiy qismlari bilan mahorat o'rtasidagi nisbatning dialektik muammolarini to'g'ri hal qilish uchun tayyor andazalar, mutloqo aniq tavsiyalar qaerda bo'lishi mumkin, qaerda bo'lishi mumkin emas, degan savolga javob berishi mumkin.

Tarbiyaning maqsadlari, vositalari va natijalari o'rtasida, shuningdek, tarbiyalanuvchi va tarbiyachi tafakkuri, motivlari o'rtasida g'oyat murakkab bog'liqlik bor. Kattalarning maqsadi, odatda, yoshlarning maqsadlari (hatto strategik maqsadlari) bor. Talabaning rivojlanish mantiqi, uning tafakkuri, harakatlari bitta nuqtai nazarda, tarbiyachining mantiqi boshqa nuqtai nazarda turishi mumkin. Bunday variantda hech qanday tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish bo'lmaydi.

Pedagogik faoliyatda vositalar, maqsadlar va natijalarning nisbatini doimo tahlil qilib borish zarur. Ular uzviy birlikni tashkil etadi, bir – biriga bog'liq bo'ladi va alohida tarzda amalga oshirilmaydi. Maqsadni amalga oshirish usuli – bo'lajak natijadir.

Natija yangi vositalarni tanlash, yangi maqsadlarni qo'yish uchun amaliy asos hisoblanadi. Tajribada ma'lum darajada qo'llanilgan har qanday vosita natija beradi, hatto biror sababga ko'ra maqsad aniq ifodalanmagan bo'lsa ham natija bervermaydi.

Tajribada mavjud bo'lgan pedagogik vositalarni ikkitasini ko'rib chiqamiz.

Birinchisi: har qanday pedagogik vosita hamisha bir qator boshqa vositalar, usullar, shartlar bilan bog'liq bo'ladi, ular pedagogik jarayoning muayyan bosqichida ta'sir ko'rsatish natijasini belgilab beradi. Masalan rag'batlantirish bir xil jarayonlarni tezlashtirish va boshqarishga to'siqlik qilish, turli salbiy va ijobiy hissiyotlarning turli – tuman ko'irinishlarini vujudga keltirishi mumkin.

Ikkinchi: ayrim vositalarni qo'llanish pedagogning ular ta'sirini, mumkin bo'lgan o'zgarishini anglash qobiliyatlariga butunlay bog'liq bo'ladi. jamoa muomala sharoitida vositalarni qo'llash minut sayin o'zgarib turadigan vaziyatni hisobga olish zarurligini taqazo qiladi.

Hozircha biz ko'proq mavhum kategoriyalardan foydalanamiz. Amaliy faoliyatda esa vositalar, maqsadlar va natijalar dialektikasi ovozlari shovqini, g'oyat turli – tuman ehtiyojlar va da'volarning avj olishi bilan to'la bo'ladiki, bu barcha jonli manzara doimo bir kishining – pedagog tarbiyachining diqqat markazida bo'lishi lozim.

Agar pedagogik san'at haqida gapirganda, chamasi, uning asosiy ko'rinishlari – talabalarga umidbaxsh faraz bilan yondoshish, talab va ishonchning birligi, uning shaxsga avayla munosabatda bo'lish, uni hurmat qilishdan iborat bo'lishi mumkin.

Pedagogik umidbaxshlik hatto eng qarovsiz talaba ham o'zida ko'pgina ijobiy narsalarga egadir, degan ishonchga asoslangan.

Pedagogik mahorat o'ziga talabalar haqidagi, ularning psixologiyasi to'g'risidagi, ta'lim muassasasi haqidagi, ta'lim – tarbiya jarayonini tashkil etish va uning mazmuni, metodlari haqidagi keng bilimlarni qamrab oladi. Bu bilimlar umumiy pedagogik madaniyani tashkil etadi, pedagog, tarbiyachi bu madaniyatni egallamasa, hech vaqt o'z ishining chinakam ustasi bo'la olmaydi, eski usuldan, bir qolipdagi tayyor andazalarni ishlatishdan nariga o'tmaydi.

Biroq zamonaviy guruh rahbariga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi – maxsus bilimlar va malakalar: talabalarni kuzatish, ularning o'sishidagi muhim narsalarni aniqlay olish, bu muhim narsalarni jamiyatda vujudga kelgan asosiy ijtimoiy g'oyalar bilan taqqoslash, ularni rivojlantirish yo'llari va usullarini aniqlash, turli vositalar, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish usullarining o'zaro bir – biriga o'tish dialektikasini chuqur tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir sistemaga solish malakalari zarur bo'ladi.

Guruh rahbari yangi tajribalarni o'rganar ekan, o'zining hayotiy bilmini, his etgan va anglagan narsalarini, o'z tajribasini aslo kamsitmasligi kerak. Guruh rahbarini keng va dadil tajribachilik ishlariga yo'llash zarur.

Demak, guruh rahbarining pedagogik texnikasi – bu shunday bir malakalar yig'indisidirki, u guruh rahbariga tarbiyalanuvchilar ko'rib va eshitib turgan narsalar orqali ularga o'z fikrlari va qalbini yetkazish imkonini beradi. Talabalar bilan bevosita muomala qilishda guruh rahbarining xuddi ana shu malakalari (yoki ularning yo'qligi) uning xulq atvorida namoyon bo'ladi.

Guruh rahbarining pedagogik mahorati bu tarbiyachining fahm – farosat va bilimlarning, chinakam ilmiy, tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlikning, talabalar qalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan talaba shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondoshishi, donolik va ijodiy dallilik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziyaga bo'lgan qobiliyat majmuasidir.

Pedagogik texnika, mahorat, san'at, pedagogik malakalar, pedagogik vaziyatlar, maqsad, o'z – o'zini tarbiyalash, moxirlik, tashkilotchilik, aktyorlik, rejissyorlik, mimika, pantomimika, savodli gapirish, ma'noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum, pedagogik ta'sir ko'rsatish.

Guruh rahbari noxoyatda ma'sulyatli va murakkab vazifani bajaradi. U guruhdagi tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi, talabalarning murabbiysi, guruxni tashkil etadi hamda kamolot tashkilotchilari, o'qituvchilar, oila, keng jamoatchilik ahli bilan birga ish olib boradi. So'nggi yillarda guruh rahbarining faoliyati turli shakl va metodlar bilan boyitildi. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va o'tkazishda o'quv yurti jamoat tashkilotlarining roli tobora oshirildi. Ushbu ishni tayyorlashdan maqsad o'quv yurtining guruh rahbariga hozirgi vaqtda mamlakatda uzluksiz ta'limning yagona tizimini

yaratish borasidagi ish uslublarini xar tomonlama keng joriy qilish va metodik yordam ko'rsatishdan iboratdir. Ideologik muassasalar sifatida o'quv yurti oldiga muhim tarbiyaviy vazifalar ko'yilgan, bu esa ayni vaqtda har bir guruh rahbarining asosiy vazifalarni xisoblanadi, shunday qilib. Alohida guruh birlashib o'quv yurtini tashkil etadilar. Alohida guruh jamoalari ko'lga kiritgan ta'lim va tarbiya borasidagi muvaffaqiyatlar butun o'quv yurti jamoasining muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan guruh rahbarining ma'suliyati jamiyat oldida raxbarlik ma'suliyatidan kam emas. Shuning uchun o'quv yurti direktorlari gurux rahbari vazifasiga tajribali, tashkilotchi, mexnatsevar, mahoratli, yosh avlodni sevadigan o'qituvchilarni tayinlab, ular bilan muntazam ish olib boradilar.

Guruh rahbarining muhim vazifalaridan biribu talabaning o'qishga bo'lgan havasi, e'tiqodi va bilim, qobiliyatini rivojlantirish, kasb-xunarga bo'lgan layoqatini, yosh va ruxiy xususiyatlar asosida rivojlantirish, har bir o'quvchining bo'lg'usi hayoti rejalarini amalga oshirish, talabalarning salomatligini muxofaza qilishdan iborat. Faollarga ishonish, ularning gurux jamoasi orasida obro'sini ko'tarish, o'z vaqtida ularga tegishli yordam ko'rsatish gurux rahbarining bevosita asosiy vazifasidir.

Shuningdek, sinf rahbarining tashkilotchilik funksiyasi tarbiya jarayonida muhim vosita sanaladi. Chunki, tashkilotchilik tushunchasining o'zi keng ma'noga ega. Maxsus bir maqsadni ko'zlab u yoki bu ishni tadbiriy choralarni tashkil etish guruh rahbaridan katta malaka va maxsus mahoratni talab qiladi. Tashkilotchilik funksiyasi bir necha elementlarga bog'liqdir:

A. O'tgan ishlarni tashkil qilish, uning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi sabablarini belgilab olish.

B. Guruhda o'tkaziladigan barcha ishlar tarbiyaviy xarakterga ega bo'lib, ma'lum maqsadni ko'zlab o'tkazilishi va guruh rahbari turli tarbiy ishlarini o'tkazishda oldin shu ishning modelini tuza bilish lozim.

D. Guruh rahbari oldiga qo'yilgan maqsadga yetishish uchun o'z oldiga aniq vazifa qo'ya bilish lozim.

E. Guruh rahbari har bir tarbiy choralarni amalga oshirishda o'qituvchi va talabalarining qobiliyatlariga qarab, vazifalarni taqsimlash, ma'lum reja asosida tarbiyaviy tadbirlarning o'tazish o'rni, vaqti, soati, javobgar shaxslar va tizimligini aniqlash lozim.

F. Ma'lumki tarbiyaviy ish bajarishda bajaruvchi kishilarni to'g'ri taqsimlash, ishga boshqa o'qituvchilarni, ota-onalar, talabalar, otalik tashkilotlari va ish obe'ktini aniqlash lozim.

Guruh rahbarining asosiy faoliyati esa quyidagilarni bilishni talab etadi.

1. Har bir talabani shaxs sifatida o'rganish.
2. Talabalarining guruhda tarbiyalashni tashkil etish.
3. Talablarning bilim-tarbiyasini oshirish va ularning tartib intizomini mustahkamlash.
4. Guruhda darsdan tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazish.
5. Fan o'qituvchilarning tarbiyaviy ishlarni (koordinatsiyalash) birlashtirish.
6. Talabalarining ota-onalari bilan ishlash.
7. Guruh rahbari fan o'qituv ishlariga nisbatan tarbiyaning ko'p qirrali muhim vazifalarini bajaradi. Shuning uchun uning oldiga juda katta pedagogik va psixologik talablar qo'ygan, bu talablar tarbiyaviy ishlarni yuqori darajaga ko'tarishda muhim rol o'ynaydi.

Demak yuqoridagilarga tayangan holda guruh rahbarining faoliyatiga nisbatan qo'yilgan talablar quyidagilardan iborat.

1. Yuqori g'oyafiylik va onglilik.
2. Guruh rahbari katta obro'ga ehtiromga va hurmatga ega bo'lishi
3. Pedagogik mahorat
4. Madaniy qobiliyatning mavdudligi
5. Pedagogie odibga ega bo'lish
6. Yosh avlodga nisbatan hurmat va ehtirom bo'lish
7. Tashkilotchilik malakasi va mahoratiga ega bqlish
8. Tarbiya ishlariga nisbatan ijodiy munosabatda bo'lish
9. Guruh rahbari kasbini yuqoriga ko'tarish mustaqil bilim olish qobiliyatiga ega bo'lish.

Rasmiy hujjatlarga guruh rahbarining vazifalari qisman bayon qilingan bo'lsa ham biz quyida guruh rahbarining vazifalarini aniq tarzda ko'rsatishni zarur deb bildik.

Guruh rahbarining vazifalari:

1. Anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlarini o'rganish.
2. Talabalarining kundalik davomati odob, xulqi va jamoat ishlariga qatnashishini tekshirib borish.
3. Talabalarining rejimga rioya qilishlari va uyga berilgan vazifalarni tayyorlab borishlarini kuzatish.
4. Guruhda ishlaydigan fan o'qituvchilari bilan majlis o'tkazish
5. Darsda talabalarining davomatini ta'minlash, guruhda va o'quv yurtida navbatchilikni tashkil etish , xonani jihozlash, xonadagi o'quv asboblarni saqlashga o'rtgatisht, talabalarining qiyinchiliklarini nazorat qilib ular bilan suhbat o'tkazish
6. Guruh majlichlarini tizimli va tartibli o'tkazish
7. Talabarlarning darsdan ashqari o'qishlari va anjumanlarini o'ikazish
8. Guruh talabalari bilan sport, harbiy vatanparlik tarbiyasi borasida

tadbiriy choralar ko'rish, talabalar sog'lig'ini muntazam nazorat qilish, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, harbiy ta'lim o'qituvchilari bilan doimiy aloqada bo'lish

9. Talabalarni rag'batlantirish va zarur vaqtlarda ularga nisbatan chora ko'rish.

10. Talabalarining ota-onalari bilan tarbiya borasida doimiy aloqada bo'lish va ular bilan individual suhbatda bo'lish.

11. Talabalarining shaxsiy va guruhga oid hujjatlarni tartibli olib borish.

Guruhda tarbiyaviy ishlarga doir masalalarni har tomonlama hal qilish maqsadida guruh rahbari talabalarining ta'lim olishlari guruhning uyushtirishning tahminiy rejasini tuzadiki bu reja talabalar bilan tizimli ish olib borishga katta imkoniyatlar yaratib beradi.

2. Talabalarining o'rganishning tahminiy dasturi

I. Talabalar to'g'risida umumiy ma'lumot.

1. Talaba qaerda yashaydi?
2. Ota-onasining kasbi va ish joyi.
3. Oila a'zolarining va ularning moddiy ta'minlanganligi
4. Oilada ota-onaning o'zaro munosabatlari
5. Oilada talabaning tarbiyalash xarakteri
6. Talabaning rejimi
7. Oilaning xo'jalik ishlarida talabaning ishtiroki
8. Talabaning hayotida eng muhim voqealar
9. Talabaning sog'ligi to'g'risida ma'lumot

II. Yoshlar taraqqiyotining umumiy holati

1. Umumiy taraqqiyot (nunq madaniyati dunyoqarashi xarakteri kino, teatr, muzey, sport majmualariga borish)

2. Talabaning o'qishga bo'lgan munosabati

3. Talabaning davomati

4. Talabaning jismoniy mehnaga munosabati

5. Talabaning intizomi, xulqi tirishqoqligi

6. Talabaning qiziqishi (o'qishga, sportga)

III. Talabaning jamoat ishlarida ishtiroki

1. Guruhning jamoat ishlarida ishtirok etish

2. Jamoat ishlarini bajarishi

3. Talabaning guruhdagi obro'yi va mavqei

IV. Talaba shaxsining asosiy xususiyatlari

1. Jamoatchilik dunyo qarashi

2. Talabaning ma'naviy sifatlari, vatanni sevishtirish, do'stlik, insoniylik, baynalmillatlik.

3. Irodalilik xarakteri va xususiyatlari. (maqsadli bo'lish, faollik, botirlik tashkilotchilik mustaqillik intizomlik, bandlik, kamtarlik va hokazo)

4. Talaba mijozining xususiyatlari va uning ruhiy jarayoni (nutq, diqqat, xotira xayol ruhiy holatlar)

V. Talabaning o'rganish asosida guruh rahbari quyidagi chora-tadbirlarni tuzadi.

1. Talabaning qaysi sifatlari tarbiyalab rivojlantirish lozim.

2. Talaba axloqdagi kamchiliklarni bartaraf qilish uchun nimalar qilish kerak?

2. B. Guruxni o'rganishning dasturi.

I. Gurux nayoti.

1. Guruxdagi talabalarining yoshi, ruhiy, fiziologik va gigienik xususiyatlari.

2. Talabalarining shaxsiy taraqqiyoti, ma'rifatchilik jixatlari.
3. Guruxdagi jamoatchilik ishlari.

II. Guruxning hamjixatligi va uyushqoqligi

1. Talabalarining o'zaro munosabati.
2. Talabalarining birgalikda mehnat qilishlari va uning vaqti.
3. Qizlar va o'g'il bolalarining do'stligi hamda xamfikrligi.
4. Jamoa a'zilarini himoya qilish.

Guruxda do'stlik aloqalarini xarakteri

1. Talabalarining o'quv yurti va undan tashqarida o'zaro do'stlik munosabatlari qanday?
2. Talabalarining bir-biriga nisbatan sezgirlik,
3. kuzatuvchanlik xususiyatlariga egami?
4. O'rtoqlariga nisbatan talabchanligi
5. O'rtoqlarning kamchiliklarini ko'ra biladimi, yo'qmi?
6. Guruxning a'lochilar, zukko, ishbilarmon talabalarining darsdan ketib qolgadigan, o'zlashtirmovchi talabalarga munosabatari qanday?
7. Jismoniy jihatdan zaif bo'lgan bolalarga qanday yordamlar beriladi?

Gurux faollari.

1. Faollar hayati
2. Ularning guruhdagi obro'lari.
3. Faollarning o'rtoqlariga nisbatan munosabatlari.
4. Faollar guruhdan ajralib turadilarmi, guruhdagilar ularni hurmat qiladilarmi yoki yo'qmi?

Guruhning o'quv yurti bilan aloqasi

O'quv yurtida hodisalardan, boshqa guruhlardan guruhning xabari bormi?

O'quv yurtining yaxshi yo'lga qo'yilishi uchun guruh o'quvchilari takliflar kiritib turadilarmi yoki yo'qmi?

O'quv yurti talabalarini guruh qanday bajaradi?

Guruhning boshqa guruh talabalari bilan qanday aloqasi bor?

O'quv yurti tadbiriy choralarni rejalashtirishda guruh talabalari qanday ishtirok etadilar?

Talabalar jamoasining yuqori ko'rsatilgan usullar bilan holatini o'rganish o'qtuvchiga ko'a imkoniyatlar beradi. Tajribali o'qituvchilar hamma vaqt biror guruhning rahbarligini olishdan avval oldin guruhni batafsil o'rganadilar, bu esa qiyinchilik guruh rahbariga vaqti tejashda, aniq ish rejalarini tuzishda va o'z faoliyatini o'quv yili davomida belgilangan tarzda amalga oshirishga yordam beradi.

Mustaqillik sharoitida tarbiyaviy ishlar jarayoniga va guruh rahbari faoliyatiga qo'yilgan talablar.

Pedagoglarda biz albatta oliyjanoblik hissini tarbiyalashimiz shart.

Oliyjanoblik qalbning o'ziga hos holatidir. Bu holat insonda sokinlik, hurmat, mehr, g'urur hislarining qo'shilishidan hosil bo'ladi. Oliyjanoblik hissi har bir insonda yoshligidan tarbiyalanib o'ziga to'g'ri baho berishga yordam beradi. Bu hislat har bir inson uchun lozim, ammo pedagog uchun bu zaruratdir. Chunki faqat oliyjanob odamgina talablarda bu hislatni uyg'otishi va rivojlantirishi mumkin. Qanday qilib o'zini hurmat qilmagan inson boshqalarga o'zini hurmat qilishni o'rgatish mumkin.

Faqat ichki uyg'onlikka ega bo'lgan insongina boshqalar hayotga ham uyg'unlak kiritishi mumkin. Oliyjanob inson boshqalarning muvafaqiyatidan hursand bo'ladi va mag'lubitidan aziyat chekadi. Pedagog esa talabalarining yutuqlarida hursand bo'lib qolmasdan balki lazzat ham oladi. Chunki bu

yutug'da pedagogning ham kichkina ulushi bor. Mag'lubiyat bu pedagogning ham mag'lubiyatidir.

Pedagogka qo'yiladigan birinchi ahloqiy talab, bu talabaga hurmat bilan, mehr bilan qarash. Ma'naviy shakllanish talabdan ko'p kuch vako'p vaqt talab etadi. Ichki qrama – qarshiliklar talabani hulqida salbiy ko'rinishlar vujudga kelishi mumkin. Bunday hollarda murabbiy eteket chegarasi doirasida ish olib borishi mehr va toqat bilan ish yuritishi shart. Murabbiy har bir shaxsni baholashda uning jamoadagi o'rniga, o'qishdagi muvafaqiyatlariga, ota – onasining nasl nasabiga qarab emas, balki shu talabaning ichki dunyosini shakllanishi darajasiga, odamiyligiga qarab baho berishi lozim. Bu kamsitmaslik ularning tarbiyasi ustida ish olib borayotgan davrda nuqsonlarni yo'qotishga harakat qilish va hurmat bilan qarashi zarur.

Pedagogning talabalarga bo'lgan nisbatan bo'lgan munosabati mehr, hayri ho hlik va yordamida iborat bo'lishi kerak. Ma'lumki rivojlanish uchun yordam berish murakkab jarayon bo'lib, talabalar olidag qo'yib o'zi chetda qarab turishi va faqat shu talablar qanday bajarilayotganligini kuzatib borishi yetarli degan hulosaga kelgan pedagoglar katta hatoga yo'l qo'yadilar. Talabni qo'yish qiyin emas, lekin uni bajararilishiga erishish qiyin shuning uchun talablariga to'liq javob olgan pedagoggina o'z kasbining ustasidir deb tan olish kerak. yaxshi pedagog har bir talabga individual yondoshib, uning talablariga javob berishida qanday qiyinchiliklar vujudga kelayotganini, uni nima qiynayotganini sinchiklab o'rganishi lozim. Talabaga bu jarayonda hayrihoqlik bilan yordam qo'lini cho'zishi kerak.

Pedagogning ishida muomalaning turli bosqichlarida uning emotsional kayfiyati: faoliyatga hozirlik ko'rish jarayonida, uni amalga oshirish davrida, munosabat amalga oshgandan keyingi his qilnadigan sezgilarda va kechinmalarda muhim rol o'ynaydi. Shu tariqa biz kasbiy pedagogik

munosabatni amalga oshirish uchun juda muhim bo'lgan pedagogning psixik holatlari va ularni faoliyati hamda munosabati jarayonida boshqarish muommasiga yaqinlashib kelayapmiz.

Kasbiy pedagogik munosabat jarayonida ijobiy kayfiyatni boshqarish muammolari nihoyatda muhimdir. Darsga bo'lgan psixologik rag'bat, guruh bilan bo'ladigan munosabatga rag'bat, o'zaro fikr almashish ilhomi degan ilhomning vujudga kelishi va amalga oshirilishi murakkab jarayondir. Dastlab pedagogning mustaqil psi hologik yo'l tutishi asosida, uning pedagogik ishga munosabati uni jalb qiladigan bo'lajak faoliyati materialiga munosabati natijasida, talabalar bilan bo'ladigan munosabatidan qoniqishini oldindan his qilish asosida vujudga keladigan ilhom guruh bilan bevosita o'zaro hamkorlik qilish paytida huddi ana shu bevosita aloqaga muhtoj bo'ladi, bevosita muomala asosida rivojlanadi va mustahkamlanadi.

Pedagogning talabalar bilan munosabati ijodiy kayfiyati pedagogning ijodiy individualligining o'ziga hosligi, talabalar jamoasining hususiyatlari, faoliyat sharoitlari va shu kabilar bilan bog'liq bo'lgan ko'p qirrali jarayondir. Pedagogning munosabatidagi kayfiyati pedagogik ta'sir ko'rastishning ob'ektlari – sub'ektlari bo'lgan talabalarining ijodiy kayfiyati bilan ko'p jihatdan bog'liqdir. Buning ustiga pedagogning mustaqil psixologik yo'l tutishi asosida vujudga keladigan ijodiy kayfiyat uning guruh bilan uzviy hamkorligi paytida aynan talabalar bilan bo'ladigan munosabatga bog'liqdir.

Talabalar bilan bo'ladigan munosabat oldidan pedagogning ijodiy kayfiyatini hosil qilishda uning o'quv materialiga o'z hissiy munosabatini ifodalashning tashqi shakllarini oldindan topishga intilishi muhim rol o'ynaydi: bular tegishli imo – ishoralar, yuz harakatlari, gapirish ohangidir. O'quv materialiga o'z munosabatini ifodalashning tashqi shakllarini o'ylab olish, tabiiyki, darsga, tadbirga shunday psi hologik tayyorgarlik ko'rishga

tayanadiki, uning tarkibiy qismlari sanab o'tilgan. Darsda tadbirlarda o'z fikrlari, his – tuyg'ularini qanday qilib ya hshiroq va yorqinroq gavdalanirish ustida mulohaza yuritir ekan, pedagog bo'lajak faoliyat vaziyatga kirib boradi, unga chog'lanadi, uning shakllarini his qiladi, faoliyatga bo'lgan o'zining hissiy munosabatini yetkazish vositalarini izlaydi.

Tarbiyalanuvchilar bilan muomalada kishi o'zini boshqara bilishi nihoyatda zarurdir. Pedagogning darsdagi yomon, noijodiy kayfiyati darhol umuman guruhning ijodiy kayfiyatiga ta'sir qiladi, biragalikdagi faoliyatining samaradorligini pasaytiradi. Ijodiy kayfiyatini boshqarishining taklif etilgan tizimi individual o'zlashtirishni, o'z ustida muntazam o'ynaltirilgan ish olib borishni talab qiladi.

Tarbiyalanuvchilar bilan muomala jarayonida va bevosita undan oldin ijodiy kayfiyatni boshqarish – pedagog mehnatining eng muhim kasbkorlik talabi bo'lib, u pedagogning guruhda, tarbiyalanuvchilar Bilan muomalada va shu kabilarda erkin bo'lishni, xulq – atvorning samarli bo'lishni ta'minlaydi. Pedagogik ijodkorlikning asosiy bosqichlariga nisbatan pedagogning ijodiy kayfiyatiga muomala ta'sirining qo'ydagi jixatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- pedagogning guruhdagi muomalasini oldindan payqashi uning ijodiy kayfiyatini safarbar qiluvchi omil ekanligi;

- guruh bilan dastlabki aloqa bevosita muomala paytida pedagog ijodiy kayfiyatining rag'batlantiruvchi omili sifatida;

- pedagogning guruh bilan muomalasi tizimi: u faoliyat jarayonida pedagogning ijodiy kayfiyatini rivojlantirishni qo'llab – quvvatlaydi va rag'batlantiradi;

- muomaladan qanoat hosil qilish shundan keyingi faoliyatda pedagogning ijodiy kayfiyatini rag'batlantiruvchi omil sifatida.

Pedagogning muomala jarayoni o'zida kechadigan bir qancha shart – sharoitlar bilan murakkablashadi. Muomala shart – sharoitlari muomala xarakteriga ancha ta'sir qiladi, aslida ular muomalaning kasbiy yo'nalishini ko'p jihatidan belgilab beradi. Muomalaning oshkoralik vaziyat ko'pgina qiyinchiliklar tro'g'diradi. Tadqiqotchilar qayd etib o'tganlaridek, kishilar oldida, katta auditoriya oldida muomala qilish auditoriyaning gapiruvchiga diqqat qilishga muljallanganbo'lib boshlovchilar uchun nihoyatda murakkabdir va maxsus tayyorgarlik ko'rmasdan o'tkazilishi mumkin emas. Faqat o'zaro fikr almashish malaka va usullarini egallashgina muomala jarayonida pedagogning hissiy kayfiyatini ta'minlaydi.

Pedagogning ijodiy kayfiyatini boshqarishning alohida muhim muomalasi bunday kayfiyatni bevosita faoliyat oldidan chiqarish va safarbar qilish noijodiy kayfiyatni yengish hisoblanadi va hakozi.

Pedagogning ijodkorligida «jismaniy harakatlar|| usulini ro'yobga chiqarishning o'ziga xosligi shundan iboratki, u pedagogga faqat bevosita ijodkorlik boshlanishidan oldin o'zining ijodiy tabiyaatini safarbar qilishning vositasi sifatidagina zarurdir, keyin esa «bordi – yu|| holatidagi –jismaniy harakatlar|| mantiqni ijodkorlik vaziyati bilan chinakkamiga ma'naviy moyillikka sekin – asta o'sib o'tadi.

Muomalada ijodiy kayfiyatni shakllantirish murakkab jarayondir. Bu yerda ko'pincha pedagog zo'riqish tuyg'usini boshidan kechiradi, buni pedagog ijodkorligining omma o'rtasidagi faoliyat, o'zgarib boruvchi ijodkorlik holati, o'zining psixikholatlarini operativ ravishda boshqarish zarurligi, mehnatning o'zaro fikr almashish jihatdan boyligi kabi xususiyatlarini taqozo qiladi.

Pedagog talabalar bilan hamkorlikda yashar ekan o'qituvchining entelegtiga qat'iy rioya qilishi kerak. Unga ishonib aytilgan talabaning

(sekretini) sirini hech kimga aytmasligi, uning ustidan kulmasligi va albatta u bilan samimiy bo'lishi shart.

Pedagoglarda biz albatta oliyjanoblik hissini tarbiyalashimiz. Oliyjanoblik qalbning o'ziga hos holatidir. Bu holat insonda sokinlik, hurmat, mehr, g'urur hislarining qo'shilishidan hosil bo'ladi.

Pedagogning talabalarga nisbatan bo'lgan munosabati mehr, hayrihohlik va yordamidan iborat bo'lishi kerak. Ma'lumki rivojlanish uchun yordam berish murakkab jarayon bo'lib, talabalar olidag qo'yib o'zi chetda qarab turishi va faqat shu talablar qanday bajarilayotganligini kuzatib borishi yetarli degan hulosaga kelgan pedagoglar katta hatoga yo'l qo'yadilar.

Nazorat uchun savollar.

1. Oliyjanoblik deganda nimani tushunasiz?
2. Pedagog va talaba o'rtasidagi munosabatni shakllantirishda nimalarga e'tibor berish kerak?
3. Munosabatlar samimiy bo'lishi uchun nima qilish kerak?
4. Talaba va pedagog o'rtasidagi ijobiy munosabatlarni qanday yuzaga keltirish mumkin?
5. Hozirgi kunda pedagog bilan talaba o'rtasida —devor|| bo'lishi kerak deb o'ylaysizmi?
6. Pedagogik muomalada bir qolipdagi usullar hamisha ham ijobiy rol o'ynaydimi?
7. Talabaning shahsida shakllanishida muomalaning o'ni qanday?
8. Individual muomala uslubiga qo'yiladigan metodik talablar nimalardan iborat?

TARBIYA JARAYONIDA MUOMALA MADANIYATI.

Reja:

1. Muloqot - pedagogik hamkorlik vositasi sifatida.
2. Muloqotning mohiyati va tuzilishi.
3. Pedagogik o'zaro munosabatlar mohiyati.
4. Pedagogik muloqot uslubi va uning tuzilishi.

Tayanch tushunchalar: Muloqot, pedagogik muloqot, didaktika, tarbiya nazariyasi, kategoriya, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, ma'lumot, rivojlanish,

Muloqot madaniyatining tarbiyalovchi imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish ko'p jihatdan o'qituvchining shaxsiy sifatleri bilan belgilanishini ta'kidlab o'tish lozim. Pedagogik muloqot madaniyatining har jihatdan to'g'ri tanlangan, o'qituvchining ma'naviy saviyasi, betakror xususiyatlariga muvofiq keluvchi uslubi quyidagi vazifalar majmuini hal qilishga yordam beradi: *birinchidan*, muloqotda har bir o'quvchiga alohida e'tibor va diqqatlik, sinf jamoasi bilan umumiy muloqot jarayonini soddalashtiradi, o'qituvchining erkin pedagogik faoliyati uchun zamin tayyorlaydi, ziddiyatli vaziyatlarni oson hal qiladi; *ikkinchidan*, har bir o'quvchi bilan o'zaro munosabatni erkin muloqot asosida tashkil qilish, ularning yosh xususiyatlariga monand pedagogik va psixologik muloqot uslublarini tanlash, uning ruhiyatini bilishga, ichki dunyosiga —kirib borish||ga yo'l ochadi; *uchinchidan*, pedagogik muloqotda o'qituvchining ma'naviy-axloqiy normalari muvaffaqiyatlar kaliti bo'lib, ta'lim-tarbiya samaradorligini oshiradi, muloqotning barcha bosqichlarida o'qituvchining o'z faoliyatidan qoniqish hissini xotirjamligini ta'minlaydi.

O'qituvchining o'quvchilar bilan muloqot madaniyati individual uslublarini shakllantirish metodikasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. O'quvchilar bilan muloqot qilish madaniyatining individual shaxsiy xususiyatlarini o'rganishi. O'quvchilar shaxsiy xususiyatlarini mustaqil tahlil qilish, har tomonlama tavsif berish, o'qituvchining muloqotni to'g'ri tashkil etishi asosida amalga oshadi.

2. Shaxsiy muloqotda ro'y beradigan kamchiliklarni aniqlash va darhol ularga barham berish choralarini izlab topish: muloqotda qo'pollik, mensimaslik va boshqa salbiy holatlarni yengish.

3. O'qituvchi o'zi uchun muloqot madaniyatining qulay bo'lgan uslublarini ishlab chiqishga doir faoliyatni ishlab chiqishi va o'z-o'zini kuzatish bilan yutuq va kamchiliklarni taqqoslash.

4. O'zining muloqot madaniyati uslublariga muvofiq keluvchi milliy an'ana va ma'naviyatimizga xos jihatlardan unumli foydalanish.

5. Muloqot madaniyatida pedagogik faoliyat qonuniyatlaridan chetga chiqmaslik, bu uslubni mustahkamlash (pedagogik amaliyot va malaka oshirish jarayonida).

Pedagogik faoliyatni endigina boshlayotgan yosh o'qituvchilar o'z kasbiy mahoratlarini oshirish maqsadida o'quvchilar bilan muloqot madaniyatini shakllantirish ustida muntazam ish olib borishlari zarur. Ta'lim-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda pedagogik muloqot madaniyati o'qituvchi va o'quvchilarning bevosita o'zaro munosabatini ma'lum bir maqsad sari hamjihatlikka yo'naltiruvchi kuchdir. Bu o'rinda o'qituvchi quyidagi vaziyatlarni e'tiborga olishni alohida ta'kidlash lozim: - o'qituvchining ilk tarbiyaviy faoliyatidan boshlab muloqot madaniyatiga rioya qilishi, bu jarayonda o'qituvchi va o'quvchilar jamoasi bilan har kungi muomalani

vaziyatga qarab rejalashtirishi, har bir harakat, so'z ohangiga e'tibor, an'anaviy muloqotning eng yaxshi xususiyatlarini o'zlashtirishi;

- muloqot asosida sinf jamoasidagi turli vaziyatlarni qayd etish, o'quvchilar hattiharakatining oldingi holati bilan, tarbiyaviy faoliyatdan keyingi holatini qiyoslab chiqib baho berish;

- o'z muloqot uslubi natijalarini tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qilib, kamchiliklarni uzluksiz bartaraf etib borish. Zarur so'z, ovozdagi yoqimli ohang, hulq-atvorni vujudga keltirish;

- pedagogik muloqot madaniyatining samarali kechishi uchun uning shart-sharoitlarini bilib olishning o'zi kifoya qilmaydi, o'quvchilar bilan o'zaro muomalaning —ustozshogird|| an'analariga xos boshlanishi va o'zaro fikr almashish asosida muhim vazifalarni hal qilish bilan muomala ob'ektiining diqqatini o'ziga jalb qilish;

- muloqot ob'ekti, ya'ni o'quvchining diqqatini o'ziga jalb qilish deganda nimani anglash kerak? Buning ma'nosi o'qituvchi o'zining xushmuomalaligi, madaniyati, go'zal xulqi, muloqotda o'quvchilar qalbiga yo'l topa olishi bilan o'z mahoratini namoyish qilib, muloqot madaniyatining tashkiliy shakllariga ijtimoiy-psixologik negizni asos qilib olishidir. Ko'rsatib o'tilgan vaziyatlar asosida pedagogik ta'sir ko'rsatish uchun, o'qituvchining pedagogik muloqot madaniyatiga, etikasi va odobxloqiga, dilkashligiga, muosharat odobiga alohida talablar qo'yiladi. Ushbu fazilatlar o'qituvchining sinf jamoasida, otanolalar bilan muloqot qila bilishida, o'quvchilar bilan aniq maqsadni ko'zlagan holda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishida va ularni boshqara olishida muvaffaqiyatlar garovidir. Kasbiy faoliyatning noyob fazilati bo'lmish pedagogik muloqot madaniyatiga amal qiladigan yosh o'qituvchi quyidagi xususiyatlarni o'zida mujassamlashtirishi lozim:

- mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy talablari va ehtiyojlariga mos bo'lgan yuksak ma'naviyat darajasidagi qarashlar, kuchli va barqaror e'tiqod, davlatimiz ideallari, milliy g'oya va istiqloq mafkurasiga sodiqlik, vatanparvarlik, fidoyilik tuyg'ulari shakllangan ijtimoiy-siyosiy faol shaxs;

- o'quvchilarga samimiy mehr-muhabbat, ularning har qanday ehtiyojlari, qiziqishlari, hatti-harakatlari motivlarini, xulq-atvorlarini tushunish ko'nikmasi va malakasining shakllanganligi;

- jamiyatda ro'y berayotgan hodisalar, jahonda ro'y berayotgan voqealar, tabiatga, borliqqa, shaxslararo, guruhlararo, millatlararo munosabatlarga nisbatan pedagogik kuzatuvchanlik, yangilikka, ijodiy izlanishga nisbatan intilish qobiliyatining mavjudligi;

- pedagogik faoliyatning barcha jabhalarida odamlarning hatti-harakatlari, munosabatlaridagi xususiyatlarni oqilona tushunish, o'z faoliyatiga nisbatan refleksiv munosabatni tarkib toptirish;

- har qanday favqulotda vaziyatlarga, jamiyatda ro'y berayotgan yangiliklarga nisbatan hamda ijtimoiy - iqtisodiy o'zgarishlarga omilkorlik va aql idrok bilan munosabatda bo'lish, o'z oldiga to'g'ri maqsad qo'ya olish, reja tuzish, bevosita nazorat qilish, boshqarish va o'z imkoniyatlarini namoyon eta olish;

- pedagogik faoliyatlarda, jamoatchilik tizimida muvaqqat guruhiiy munosabatlarda ommaviy harakatlarda tashkilotchilik va boshqaruvchanlik qobiliyatini namoyish etishi;

- dunyoqarashi va tafakkur ko'lamining kengligi, dunyoviy bilimlarni bilishga nisbatan qiziqishining serqirraligi, ilmiy izlanishlarga moyilliligi, muayyan ilmiy salohiyat va pedagogik mahorat darajasini muntazam oshirib borishi;

- o'quvchilar bilan muloqotda layoqatliligi, nutq madaniyatining mantiqan ixcham, ma'noli, ta'sirchan kuchga egaligi, psixologik ta'sir o'tkazish bilan qurollanganligi.

Har bir o'qituvchi uchun o'quvchilarga to'g'ri, omilkor axborot uzatish va unga suhbatdoshini ishonтира olishi kasbiy zaruriyat hisoblanadi. Bunda o'qituvchining muloqot madaniyati, ma'naviy olamining kengligi muhim ahamiyatga ega. O'qituvchining pedagogik faoliyati uzluksizdir, shu sababli u pedagogik muloqot madaniyatini ham muntazam shakllantirib borishida quyidagi yo'nalishlarga e'tibor berishi lozim:

1. yuksak pedagogik faoliyat nuqtai nazaridan o'z-o'zini anglashi, (muomalada o'zining o'zaro fikr almashishga doir sifatlarini, ijobiy va zaif tomonlarini bilishi) va shu asosda o'zaro fikr almashish yo'li bilan o'z-o'zini tarbiyalashi.

2. Kishilar bilan o'zaro munosabatda kommunikativ iqtidorini shakllantirib borishi, muloqot asosida to'g'ri bashorat qilish sezgilarini mashq qildirishi, muloqotda o'zining ideal tasavvurlarini, imkoniyatlarini boshqalar (o'qituvchilar jamoasi, o'quvchilar, ota-onalar) qanday baholashi haqidagi refleksiv tasavvurlarini tahlil qilishi.

3. O'zida muosharat odobining muhim xususiyatlarini rivojlantirish yuzasidan ixtisoslashtirilgan mashqlar asosida ishlashi.

4. O'quvchilar va ota-onalar bilan tarbiyaviy maqsadlarga qaratilgan turli jamoat ishlarini olib borishi, bunda o'zaro fikr almashish asosida pedagogik tashkilotchilik qobiliyatini takomillashtirib borishi.

5. Muloqot jarayonida paydo bo'ladigan salbiy holatlarni yengish ko'nikmalarini shakllantirishi, dilkashlik va xushmuomalalikni rivojlantiradigan vaziyatlar tizimini yaratishi.

O'qituvchi muloqot madaniyati asosida faoliyat olib borgan taqdirda ham, o'quvchilar jamoasi orasida turli tushunmovchiliklar, ziddiyatlar paydo bo'lishi tabiiy hol. Har qanday tajribali o'qituvchining pedagogik muloqoti jarayonida o'ziga xos qiyinchiliklar yuzaga keladi. Sinfdan sodir bo'ladigan har qanday pedagogik vaziyatga javobgar shaxs o'qituvchidir. Bu barcha davrlar pedagogik faoliyatida namoyon bo'ladigan tipik hodisa. Ayniqsa, ushbu holat endigina o'z faoliyatini boshlagan yosh o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida muammoli vaziyatlarni paydo qiladi. Yosh o'qituvchilarning o'quvchilar bilan olib boradigan ta'lim-tarbiyaviy faoliyatini doimiy nazorat qilish, ularga to'g'ri yo'nalish berish, barcha o'quv muassasalari pedagogik faoliyatda xato va kamchiliklarga yo'l qo'yadigan o'qituvchining yoshiga va ish tajribasi ko'lamiga odatda o'quvchilar hech qachon e'tibor bermaydilar. Chunki, o'quvchilar yoshidan va tajribasidan qat'iy nazar barcha o'qituvchilarni ustoz deb ataydilar. O'zbekistonda ta'lim-tarbiya va pedagogik muloqotning o'ziga xos an'analari, milliylikimizga mos shakl va metodlari mavjud. Zero, birinchi prezidentimiz I.A.Karimov asarlarida ta'kidlanganidek, *"Mamlakatimizning istiqbol yo'lidagi birinchi qadamlaridanoq, buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablari bilan uyg'unlashtirish asosida jahon andozalari va ko'nikmalari darajasiga chiqarish maqsadiga katta ahamiyat berib kelinmoqda"*. Bu ulkan mashhaqqatlar evaziga amalga oshirilib kelinayotgan ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlarning asosiy yo'nalishidir. Hozirgi zamon o'qituvchisidan, hayot sinovlariga bardoshli bo'lish, millat qadriyatlarini anglash, jamiyatda o'zining munosib o'rnini topish, yuksak ma'rifatli va ulkan salohiyatli bo'lish, eng so'nggi zamonaviy texnologiyalarni mukammal bilish talab etiladi. Pedagogik muloqotga doir

barcha mashqlarning umumiy yo'nalishini mavjud pedagogik vaziyatlarda malaka hosil qilish uchun, har bir muloqot ishtirokchilarining imkoniyatlarini ochishga ko'maklashuvchi uning shaxsiy hislatlarini rivojlantirib borishni ta'minlovchi vositalardan foydalanish taklif qilinadi. Muloqotga ba'zi o'quvchilarning sub'ektiv qarashlarini aniqlash, shu o'quvchi bilan muloqotni oqilona hal qilinishi zarur bo'lgan vazifalarni belgilash, uning xulqini tuzatish yoki unda shunchaki ishonch kayfiyatini yaratish kerak. Mazkur vaziyatlarda o'zaro harakatlarning tizimli vositalari majmuasi quyidagicha belgilanishi mumkin:

- * muloqot jarayonida tarbiyalanuvchi ob'ektning javob harakati imkoniyatlarini oldindan ko'ra bilish;
- * ob'ektda psixologik to'siq va salbiy qarashlarni keltirib chiqaruvchi vositalarni qo'lga kiritish;
- * vaziyatning o'zgarishiga qarab foydalanish mumkin muloqotlarning bir nechta modeliga ega bo'lish;
- * o'quvchilar jamoasi fikrlarini tinglash, ularning mulohazalariga qo'shilish, ularga hamdardlik ko'nikmasini rivojlantirib borish;
- * o'zaro muloqot natijalarini baholash va erishilgan yutuqlar hamda kamchiliklarni pedagogik-psixologik vositalar asosida taqqoslash.
- * Pedagogik faoliyat va pedagogik muloqot xarakteri o'qituvchining shaxsi, uning qarashlari nuqtai nazarlarida va xulqida namoyon bo'ladigan g'oyaviy siyosiy saviyasi, professional tayyorgarligi va bilishga intilishi bilan uzviy bog'liq. Bu asosiy hislatlardan tashqari o'qituvchining umumiy va boshqa qobiliyati, uning moyilligi xarakteri, muvaqqat psixik holatlari, shuningdek, to'plangan tajribasi muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi shaxsining professional jihatlarini o'z-o'zini tarbiyalash yo'llaridan biri o'zining sifat va hislatlarini, shuningdek pedagogik faoliyat va

muloqotlarining barqaror xususiyatlariga, o'qituvchi bilimining saviyasi va tarbiyalanganligi natijasida erishilgan natijalarini tahlil qilishga doir mashqlarda ham namoyon bo'ladi.

• Mustaqillikdan keyin amalga oshirilayotgan ta'lim tizimidagi islohotlar tufayli ulkan o'zgarishlar ro'y bermoqda. Odamlarning ongi, dunyoqarashi o'zgardi. Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, uning har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida namoyon bo'lishiga erishishni nazarda tutadi. Mazkur ijtimoiy talabning amalga oshirilishida, har bir fuqaroning bilim olishida, ijodiy qobiliyatini shakllantirishda, intellektual jihatdan rivojlantirishda o'qituvchining muloqot madaniyati va muomalasi muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ta'kidlash joizki, o'qituvchi kasbiga nisbatan talab va javobgarlik ham kuchaydi, ularning jamiyat oldidagi vazifalari yanada oshdi. Buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablari bilan uyg'unlashtirish, uni jahon andozalari darajasiga chiqarish, o'quvchilarda mustaqil va erkin fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish kabi buyuk vazifalarga javobgarlik o'qituvchilar zimmasiga yuklatildi.

Brinchi prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganidek, *«Yosh avlodimizning qalbi va ongini asrash, ularni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, farzandlarimizning dunyoda ro'y berayotgan siyosiy jarayonlarning ma'no- mazmuni va asl sabablarini chuqur anglashi, o'z atrofida sodir bo'layotgan voqealar haqida haqqoniy ma'lumotlarga, eng muhimi, o'z mustaqil fikriga ega, sodda qilib aytganda, oqni qoradan ajratishga qodir bo'lishiga erishish ta'lim- tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy ishlarimizning asosiy sharti va mezoni bo'lishi kerak... bugungi vaziyatda mustaqil ong va mustaqil fikrga ega bo'lgan shaxsni tarbiyalash masalasi nafaqat ma'naviy,*

kerak bo'lsa, muhim siyosiy ahamiyat kasb etadi». Bu vazifalarning bajarilishiga, ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlarning asosiy amalga oshiruvchisi bo'lgan o'qituvchining o'quvchilar bilan o'zaro muomalaga kirishish madaniyati orqali erishiladi. O'quvchi ma'naviy muhitining shakllanishi o'qituvchining yuksak axloq namunasi orqali namoyon bo'ladi. Bu o'rinda o'qituvchining shaxsiy va ijtimoiy harakati pedagogik muloqot madaniyati zamirida shakllanib, takomillashadi. Pedagogik muloqot madaniyati o'qituvchi faoliyatini muvaffaqiyatga yo'naltiruvchi eng muhim vosita, bunda o'qituvchining muhim fazilati, uning muloqot madaniyatiga asoslangan muomalasidir. Muomala barcha falsafiy va psixologik fanlarda o'ziga xos ta'rifga ega. Pedagogikaning kategoriyasi sifatida **muomala** o'quvchilar qalbiga yo'l topa olish, ularga yondashish uchun mehrini qozonish, pedagogik nuqtai nazardan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar bilan o'zaro aloqa bog'lashga qaratilgan o'qituvchining pedagogik qobiliyatidir. O'qituvchi o'quvchilar bilan muomalaga kirishish asosida:

1. O'z ijodkorligini va pedagogik mahoratini namoyish qiladi.
2. Yosh avlodni milliy mafkuramiz va milliy madaniyatimiz ruhida tarbiyalaydi.
3. Sharqona udum va urf-odatlarimiz asosida barkamol shaxsni shakllantiradi.
4. O'zining ta'lim-tarbiyaviy imkoniyatlarini namoyish etgan holda, har bir o'quvchi qalbiga yo'l topadi.

Muomala o'qituvchi faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'zida ulkan pedagogik imkoniyatlarni mujassamlashtiradi. Pedagogik muomalada o'qituvchi quyidagi faoliyatga qat'iy amal qilishi lozim:

- o'qituvchida tarbiyalash mahoratining shakllanganligi. Uning tarbiyaviy jarayonga oid so'z va ohangni tanlay bilishi va ta'sir o'tkaza olishi;

- muomala ob'ekti bo'lmish o'quvchi diqqatini jalb qiluvchi nutq, pauza, harakat, imoishoralarni o'z o'rnida ishlatishi, tarbiyaviy ta'sirni bilishi;

- o'quvchining ichki ruhiyatini, psixologik xususiyatlarini bilgan holda muomalaga jalb etishi, darsni boshlashdan oldin o'quvchilarni ta'lim va tarbiyaviy muloqotga tayyorlashi;

- o'quvchiga og'zaki, o'zaro ta'sir ko'rsatishning tarbiyaviy usullarini bilishi. O'qituvchining nutqi ravon, o'quvchi ongiga ijobiy ta'sir qiladigan bo'lishi. Nihoyat, o'qituvchining o'quvchilar bilan kundalik muomalasi shunga olib keladiki, u o'quvchilarning hatti-harakatlaridagi chuqur ma'no va haqiqiy sabablarni turli vaziyatlarda payqab oladi, buning uchun namuna sifatida uning o'zi tez-tez qayd qilgan dalillardan va o'quvchilarning xulq-atvop usullaridan foydalanadi. O'qituvchining o'quvchilar bilan muomalasi tarbiyani boshqarish vositasi sifatida qaralib, birlashtiruvchi hamda o'rnini to'ldiruvchi vazifasini bajaradi. Muomala o'zaro munosabatlar doirasida sodir bo'ladi. Boshqarish vositasi bo'lgan muomala pedagogik faoliyatdan oldin sodir bo'ladi.

- Pedagogik muloqot o'qituvchining pedagogik faoliyatida o'zaro axborot almashish jarayoni vazifasini bajaradi. O'qituvchi o'quvchilar bilan muloqot jarayonida bevosita o'z tarbiyalanuvchilari, umuman o'quvchilar jamoasi haqida, unda ro'y berayotgan turli ichki hodisalar haqida g'oyat xilma-xil axborotlarga ega bo'ladi va o'zining kelgusi ta'lim-tarbiyaviy rejalarini hamda pedagogik faoliyatini belgilaydi. Shu bilan birga, o'qituvchi muloqot asosida o'z tarbiyalanuvchilariga ma'lum bir maqsadga qaratilgan axborotlar tizimini ma'lum qiladi. Bunda o'qituvchi tomonidan yo'l qo'yiladigan arziyas bir xatolik, adolatsizlik, qo'pollik o'quvchilar bilan o'zaro muloqot madaniyatining buzilishiga sabab bo'ladi va tuzatib bo'lmaydigan og'ir

oqibatlariga olib kelishi mumkin. O'qituvchining o'quvchilar bilan o'zaro muloqot madaniyatiga erishishi natijasida quyidagi holatlar paydo bo'ladi:

- pedagogik muloqot orqali o'qituvchi tarbiyalanuvchi ob'ekt bilan o'ziga xos muomala muhitini yaratadi. Bunday muhitda o'qituvchi o'zining psixologik, mimik, pantomimik, notiqlik san'ati, ta'sir o'tkazish kabi qobiliyatlar tizimini namoyish etadi; - o'qituvchining shirinsuxanligi, ochiq chehrali bo'lishi, samimiy muomalasi muloqotda ijobiy natijalarga erishish kalitidir;

- o'quvchilar jamoasi bilan muomalada o'qituvchining doimo psixologik bilimlarga tayanishi ta'lim-tarbiyaviy faoliyatda bir xil muvozanatni saqlaydi;

- o'qituvchi o'quvchilar jamoasi bilan o'zaro muloqotga kirishar ekan, yaxshi muomalasi bilan ular hissiyotida yashiringan eng nozik qatlamlarni ham anglab olishga qodir bo'ladi.

Mukammal shakllangan pedagogik muloqot madaniyati asosida ob'ekt va sub'ektning ichki hissiyoti bilan ular harakatlarining uyg'unlashuvi sodir bo'ladi. Ushbu o'zaro uyg'unlashuvni yuzaga keltiradigan muloqotning asosiy bog'lovchisi so'zdir. *So'z – mazmunan o'qituvchining nutqida, ma'ruzasida, dialog, monolog va deklamatsiyalarida o'z ifodasini topadi.*

Pedagogik muloqot madaniyati vositasida o'qituvchi har qanday axborotni qarab chiqar ekan, o'quvchining shaxsi va psixologik xususiyati haqidagi axborotlarning muhimligini alohida e'tiborga olishi lozim. Pedagogik muloqot madaniyati, o'qituvchini g'oyat xilma-xil sharoit va ko'rinishlarga moslashishiga imkoniyat yaratadi. Bular sirtidan qaraganda unchalik ahamiyatli bo'lmasada, o'quvchi ichki dunyosida sodir bo'layotgan, uni tushunish uchun juda muhim bo'lgan zarur ichki jarayonlar ko'rinishlarining alomatlarini bilib, ta'lim-tarbiyaviy faoliyat olib boradi.

Nazorat uchun savollar

1. Muomala madaniyati nima?
2. Muomala va munosabatning farqi nimada?
3. SHaxslararo munosabatlarning turlari haqida gapiring.
4. Millatlararo muomala madaniyati nima?
5. Milliy tarbiya nima?
6. Milliy g'oya nima?
7. Milliy dunyoqarash nima?
8. Umuminsoniy qadriyatlar.

TARBIYAVIY ISHLARNING MAQSADI, VAZIFALARI VA YO'NALISHLARI

Reja:

1. Tarbiya pedagogikaning kategoriyasi sifatida
2. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining maqsadi
3. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining vazifaslari

Tarbiya- ma'naviy manbalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojlarini nazarda tutgan holda, o'qituvchining o'quvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan o'zaro amaliy va nazariy muloqotidir. Bugungi kunda tarbiya metodlarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

1. So'z orqali ifodalash metodi.
2. Ko'rgazmalilik metodi.
3. Amaliy, na'muna
4. Rag'batlantirish va jazolash .

Birinchi guruh- so'z orqali fikrni bayon etish, maslahat berish, yo'naltirish, suhbat, hikoya, ma'ruza.

Ikkinchi guruh - kinofilmlar, tasviriy san'at, badiiy san'at va adabiyot.

Uchinchi guruh - tarbiya ma'lumotlarini Amaliy mehnat xarakatlari orqali berish, o'rnak ko'rsatish, namuna va ibratdan foydalanish.

To'rtinchi guruh - talabalarni yaxshi bajarilgan ish uchun rag'batlantirish. Rag'batlantirish ma'naviy va moddiy ko'rinishlarda bo'lishi mumkin. Jazolash metodi ham kam ishlatilishiga qaramasdan o'zining ma'lum ta'sir kuchiga ega. Jazolashga- tanbeh berish, qattiq ogohlantirish, uyaltirish kabilar kiradi.

Mazkur —**Tarbiyaviy ishlar metodikasi**|| fanining o'qitilishi ham aynan ushbu qarorga asosan pedagogikaga ixtisoslashgan mutaxassislar

uchun ishlab chiqilgan. Bunda uslubiyot tarbiya nazariyasining umumiy qoidalariga asoslanishi, lekin ularni takrorlamasligi, bu qoidalarni ro'yobga chiqarish usullarining vositalari, yo'llari va shakllaridan iborat bo'lishi lozim.

Tarbiyaviy ishlar metodikasini o'rganish talabalarni tarbiyalashning umumiy masalalarini mustaqil, ijodiy va dadil hal qilishga tayyorlashi lozim.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holatga keltirishi uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor shaxs shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqazo etadi.

Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy – tarixiy an'analarga, urf – odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishdir.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining asosiy vazifasi esa – shaxsning aqliy erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishdir.

Buning uchun: yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishga ko'maklashish, o'z – o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish; Talabalarda madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora o'stirib–boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish;

Har bir o'smirning bilimdonligini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish, inson faoliyatini turli sohalarda joriy qilib ko'rish;

Insonparvarlik odobi me'yorlarini shakllantirish (bir-birini tushinadigan, mehribon, shafqatli, irqiy kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik) muomala odobi kabi tarbiya vositalari keng qo'llanishi lozim.

Tarbiya – tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir shaxs, o'smir va yosh yigit – qizning betakror va o'ziga xosligini e'tiborga olish;

Amalda tarbiyaviy jarayon yaxlit va uzluksiz ishiga va turli yoshdagi tarbiyalanuvchilarni qamrab olishga alohida ahamiyat berish lozim.

O'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi –Pedagogika|| fanining bir qismi bo'lib, fan sifatida ajralib chiqdi. Va o'zining nazariy, uslubiy, Amaliy asoslarini yaratdi. Natijada tarbiyaviy ishlarning tarmoqlari vujudga keldi. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fani bir necha qismga bo'lib o'rganiladi. Bular quydagilardir: –Odobnoma fanini o'qitish|| metodikasi, –Jamoani tashkil qilish|| metodikasi, –Guruh rahbarining tarbiyaviy ishlarni tashkil etish|| metodikasi hamda –Yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla hamkorligini amalga oshirish|| metodikasi va hokozolar.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi –Pedagogika|| fanining bir qismi bo'lib, fan sifatida qoraladi va o'zining nazariy, uslubiy, amaliy asoslarini yaratdi. Natijada tarbiyaviy ishlarning tarmoqlari vujudga keldi. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fani bir necha qismga bo'lib o'rganiladi.

Demak bu fanni o'qitishdan maqsad kelajakda talabalarimizga ta'lim muassasalarida ta'lim – tarbiyaga davr talablaridan kelib chiqqan holda yangicha yondoshishni, ishni sifat, mazmun jihatdan to'g'ri tashkil etishni o'rgatishdan iboratdir.

Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy – tarixiy an'analarga, urf – odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishdir.

Pedagogik texnika – bu shunday bir malakalar yig'indisidirki, u pedagogga tarbiyalanuvchilar ko'rib va eshitib turgan narsalar orqali ularga o'z fikrlari va qalbini yetkazish imkonini beradi. Talabalar bilan bevosita muomala qilishda pedagogning xuddi ana shu malakalari (yoki ularning yo'qligi) uning xulq atvorida namoyon bo'ladi.

Pedagogik mahorat bu fahm – farosat va bilimlarning, chinakam ilmiy, tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlikning, talabalar qalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan talaba shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondoshishi, donolik va ijodiy dallilik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziyaga bo'lgan qobiliyat majmuasidir.

Pedagogik texnikani egallashning asosiy yo'llari pedagog rahbarligidagi mashg'ulotlar (pedagogik texnikani o'rganish) va mustaqil ishlash (kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash) dir. Pedagogik texnika malakalarining individual – shaxsiy tusda ekanligini hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash, ya'ni talabaning o'zida mohir pedagog shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat yetakchi rol o'ynaydi.

O'zbekistonning mustaqilligi tufayli ota – bobolarimizning axloq – odob haqidagi hikmatli hikoyalari, naql – rivoyatlari yoshlarning ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buni biz Odobnoma fanining o'qitilishi misolida ko'rishimiz mumkin. Tarbiyaviy

ishlarni tashkil qilishda esa har bir pedagog axloq odob haqidagi bilimlarga ega bo'lishi kerak.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanini o'qitishda jamoani tashkil qilish metodikasiga katta e'tibor beriladi, chunki shaxsni jamoada tarbiyalash bilangina jamiyatni yuksaltirish mumkin. Bu vazifalarni esa biz odatda guruh rahbarlarining zimmasiga yuklaymiz. Guruh rahbarlari o'z navbatida guruhdagi talabalarning bevosita ta'lim – tarbiya jarayoni, ya'ni darslar davomida hamda darsdan keyingi faoliyatini nazorat qilishga ma'suldirlar.

Davlat va nodavlat jamg'armalar, qo'mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda ish olib borilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi faniniing dolzarb muammolari va uni amalga oshirish yo'llari. Hozirgi kunda yoshlarni barkamol inson, o'z vatanining ilg'or kishisi sifatida tarbiyalash eng asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Chunki aynan yoshlar davlatimizning kelajagidir.

Xalqning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish – O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifasidir. Ma'naviyat shunday qimmatbaho mevaki, u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz qalbida butun insoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib yetish va ozodlikni sevish tuyg'usi bilan birgalikda yetilgan. Ma'naviyat insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan birga singadi. Ona tilining buyuk ahamiyati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yaqin qilib jipslashtiradi. Tabiatga yaqinlik, jonajon ulkaning benihoya go'zalligidan bahramand bo'lish ma'naviyatga oziq beradi, kuchaytiradi. Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushinib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi.

Ma'naviyati yuksak Shaxslar yurtini tanitadi. Shaxsni esa uning ma'naviy qiyofasi tanitadi. Ma'naviyat – tarbiyadan boshlanadi. Ta'lim – tarbiyasiz ma'naviyatning bo'lmasligi barchaga ayon haqiqatdir.

Milliy pedagogika asoschilaridan biri Abdulla Avloniyniing –Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot – yo halokat, yo sadoqat, yo falokat masalasidir!|| degan so'zlari fikrimizga dalil bo'ladi.

Respublikamiz hukumati tomonidan mustaqillikning ilk yillaridanoq, jismonan sog'lom, ma'nan yetuk shaxs yaratishga e'tibor berila boshlandi. Bu boradagi ishlarni aniq, maqsadli amalga oshirish uchun davlat ahamiyatiga molik dasturlar, rejalar ishlab chiqildi.

Mazkur –Tarbiyaviy ishlar metodikasi|| fanining o'qitilishi ham aynan ushbu qarorga asosan pedagogikaga ixtisoslashgan mutaxassislar uchun ishlab chiqilgan. Bunda uslubiyot tarbiya nazariyasining umumiy qoidalariga asoslanishi, lekin ularni takrorlamasligi, bu qoidalarni ro'yobga chiqarish usullarining vositalari, yo'llari va shakllaridan iborat bo'lishi lozim.

Tarbiyaviy ish uslubiyotini o'rganish talabalarni tarbiyalashning umumiy masalalarini mustaqil, ijodiy va dadil hal qilishga tayyorlashi lozim.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holatga keltirishi uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor shaxs shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqazo etadi.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy – tarixiy an'analarga , urf – odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishdir.

Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining asosiy vazifasi esa – shaxsning aqliy erkin fikrlovchi, axloqan barkamol va jismoniy jihatdan rivojlangan shaxsni shakllantirish hamda uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishdir.

Buning uchun: yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishga ko'maklashish, o'z – o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish;

Talabalarda madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora o'stirib–boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish;

Har bir o'smirning bilimdonligini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish, inson faoliyatini turli sohalarda joriy qilib ko'rish;

Insonparvarlik odobi me'yorlarini shakllantirish (bir – birini tushinadigan, mehribon, shafqatli, irqiy kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik) muomala odobi kabi tarbiya vositalari keng qo'llanishi lozim.

Tarbiya – tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir shaxs, o'smir va yosh yigit – qizning betakror va o'ziga xosligini e'tiborga olish;

Amalda tarbiyaviy jarayon yaxlit va uzluksiz ishiga va turli yoshdagi tarbiyalanuvchilarni qamrab olishiga alohida ahamiyat berish lozim.

O'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar.

Guruh rahbari tarbiya ishlari tizimidan xam majmuaviy munosabat xam vaziyatni yaratish maqsadida foydalanish kerak. Chunki tarbiyada vazifalar yaratadigan tarbiyani undan o'z maqsadi uchun juda keng va unumli foydalana oladi ham.

G'oyaviy axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi g'oyaviy axloqiy jixatidan yetuk va faol yoshlarni tayyorlashdir. Eng muhim vazifalardan esa, bu talabalarni axloq talablariga muvofiq takomillashtirishga tomon yo'naltirishdir. Har bir talaba o'zini-o'zi tarbiyalashning maqsadini aniqlab olishga yordamlashmoq kerak. Buning uchun har bir o'quvchining extiyoj va qiziqish darajasini o'rganish ularga o'z extiyojlarini jamiyat manfaatlariga, hal etilayotgan ijtimoiy vazifalarga bo'ysintirishga, o'z jamoasi sharoitida vujudga kelayotgan extiyojlarni ko'ra olishga va nihoyat ularning hal qilishning aniq shart-sharoiti va haqiqiy imkoniyatlarni topa olishga o'rgatish gurux rahbarining burchidir. G'oyaviy ahloqiy tarbiya vazifalarini amalga oshirish, o'quvchilarni g'oyaviylik, baynalmilallik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash; shaxsning faol pazittsiyasini tarkib toptirish; axborotlar oqimida o'ziga to'g'ri yo'nalish ola bilishga o'rgatish; milliy g'oya uchun kurash jarayonida o'zining faol faoliyati bilan ishtirok etishga tayyorgarlik; mehnat faoliyatida g'oyaviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Talabalarni g'oyaviy-siyosiy, axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda dunyoqarashni shakllantirish asosan darsda hal qilinadi, lekin bu ish gurux rahbari faoliyatida alohida o'rin tutish kerak. Lekin bu muhim masalani hal etishda gurux rahbari quyidagi vazifalarni majmuali hal qilish kerak:

1. Talabalarni ma'lum bir darajadagi siyosiy bilimlar, dunyoqarashga doir g'oya va tushunchalar bilan qurollantirish;

2. Talabalarda fuqarolik xislarini hosil qilish, ya'ni o'zining mamlakatdagi, xalqi hayotidagi voqealarga aloqador ekanligini anglashiga erishish, vatanparvarlik, baynalmilallik sifatlarini tarbiyalash;

3. Talabalarni ijtimoiy-siyosiy amaliyotga, ijtimoiy foydali ishlarga mehnat faoliyatigafaol jalb qilish yo'li bilan ularda ijtimoiy-siyosiy tajribani barpo etish.

Gurux rahbari talabalarining darsda egallagan g'oyaviy-siyosiy bilimlarni darsdan tashqaridagi turli tarbiyaviy ishlar vositasida kengaytirildi. Bu ishlar vaqt o'lchovining chegaralanmaganligi, emotsional ta'sir imkoniyatining kengligi shaxsiy ehtiyojga muvofiqligi tufayli talabalar tomonidan darsdagidan ko'ra boshqacharoq qabul qilinadi. Bu narsa ya'ni milliy g'oyalar sar bir kishining xulq-atvorida, har bir jamoa va har bir tashkilotning faoliyatidagi ishlar bilan uzviy bog'lab olib borilishi lozim. Ana shunga amal qilgan gurux rahbari har bir talabani va butun gurux jamoasini faol ijtimoiy ishlarga jalb qiladi, ularda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatda qatnashish extiyojini uyg'otadi, bu esa g'oyaviy-siyosiy tarbiyaning natijasidir.

Talabalarining o'zlari gazeta va jurnallardan maqolalar to'plami gurux burchagida ko'rgamalar tayyorlashi, maxsus gazetalar chiqarishi, axborotlarni o'zlari mustaqil o'tkazishlari foydaldir. Yuqori kurslarda bu ishlarning mazmuni, shakli va metodlari yanada murakkablashadi, manbalar hajmi ko'payadi va ular xalqaro voqealarga doir ma'ruzalar talabalar anjumanlari, jamoatchilik muhokamalari, munozaralar shaklida o'tadi.

Siyosiy axborotlar talabalarda siyosiy bilimlarga chuqur qiziqish uyg'otish, gazeta o'qish, ichki va tashqi voqealarga doir radio eshittirishlarni va teleko'rsatuvlarni tinglash va kurish ehtiyojini tarbiyalash kerak. Gurux rahbari bolalarning turli hil voqealar haqidagi o'zaro mulohazalardagi noto'g'ri fikrlarni tuzatishi, ijtimoiy xayotning muxim voqealarini ilmiy asosda sharxlab berishi g'oyat muhimdir.

Ayni vaqtda gurux rahbari talabalarining axloqiy shakllanishi, ma'naviy dunyosining tarkib topishi uchun ham g'amxo'rlik qiladi. Xalqimiz moddiy farovonligining, madaniy darajasining, ma'naviy dunyosining o'sib borishi, mamlakatimiz ma'naviy hayotida eng ilg'or va eng insonparvar ijtimoiy

munosabatlar tizimining qaror topganligi gurux rahbari amalga oshiradigan ahloq tarbiyasining muvoffaqiyatini ta'minlash uchun garovdir.

Talabalarining axloqiy shakllanishi faoliyat jarayonida ro'y beradi. Faoliyatni tashkil etish bilan gurux raxbari har bir talaba shaxsini g'oyaviy – axloqiy jixatdan tarkib topishni ta'minlaydi. Talabalarni faoliyatning ma'lum bir turiga jalb qilish aniq maqsadga qaratilishi kerak.

Talabalarni axloq nazariyasiga doir bilimlar bilan qurollantirish va ularni ijtimoiy hayot voqealaridan axloqiy tomonlarni ajrata olishga, axloq me'yorlariga muvofiq baxolashga o'rgatish bilan gurux rahbari yigit-qizlarning o'z xulqini axloq me'yor va qoidalari nuqtai nazaridan idora qila olishlariga erishadi.

Axloqqa oid suhbatlar samaradorligini ta'minlovchi muhim shartlardan biri talabalarining ongi bilan xulqi o'rtasidagi birlikni ta'minlash hisoblanadi. Axloqiy bilim berishdan maqad, tashqi ta'sirni ongli harakat bilan bog'lovchi ichki istakka aylantirishni ta'minlashdir. Bunda u o'ziga ma'lum bo'lgan axloq me'yoriga rioya qilgan holda to'g'ri harakat qilish yo'lini tanlab olishga o'rganadi. Masalan, gurux rahbari o'z suhbatini shunday boshlaydi. «Avtobusda ketayotgan bir necha yoshlar qo'llaridagi radiopleyri baland qo'yib, allaqaysi gurux ijrosidagi sershovqin kuy tinglab borardilar. Keksa ayol ulardan ovozni pasaytirishni iltimos qilib qoldi. Bunga javoban «Eshitgingiz kelmasa qulog'ingizni berkitib oling» dedi yoshlardan biri. Ikkinchisi esa vaziyatni yumshatish uchunmi, yoki noqulay axvoldan chiqish uchunmi har xolda «Xolajon, siz zamonaviy kuylarni yomon ko'rarkansiz-da»-dedi, uchinchisi esa, «Siz birginasiz, biz esa ko'pchilikmiz. Ko'pchilikni istagini xurmat qilish kerak buviyon!»-- deb qo'shib qo'ydi. Gurux raxbari talabalar bilan vujudga kelgan ushbu vaziyatni muhokama qilib, o'z fikrlarini bildirishni taklif qiladi.

Axloqiy bilim berishda gurux rahbari bilan oilaviy hamjixatlik g'oyat muhim omildir. Shuning uchun yoshlar bilan bir qatorda ota-onalar o'rtasida ham axloqiy tarbiyaga doir bilimlar tarqatish kerak. Axloqqa oid suhbatlarni bir oyda bir marta o'tkazgan ma'qul. Har bir suhbatga 7-10 kun tayyorlaniladi. Suhbat vaqti 40-45 minutdan oshmasligi kerak. Navbatdagi suhbatga tayyorlik davrida gurux raxbari hamda yoshlar turli xil faoliyatda ishtirok etadilar.

Mavzu tanlashda guruh rahbari mamlakatning ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan voqealarga, o'quv materialining mazmuniga, talabalarining axloq me'yoriga doir bilimlari darajasiga asoslanadi.

Axloqiy ongning shakllantirishda guruh rahbari suhbatlar bilan bir qatorda tushuntirish, ma'ruza, namuna-ibrat kabilardan xalq keng foydalaniladi. Ana shu jarayonda u talabaning axloqiy mulohazasini o'stirishga o'zining va boshqalarning xulqini axloq me'yorlari asosida baholay olishga qaratilgan ishlarga, ularni jalb qilishga alohida e'tibor berish lozim. Odatda talabalar o'rtog'larining, atrofdagi kishilarning xulqidagi ijobiy, salbiy tomonlarni baholay olganlari holda o'z xulqidagi tomonlarga u qadar e'tibor berishmaydi va ularda o'z xulqini baholash ancha kech ko'rinish boshlaydi. Mana shuning uchun gurux rahbari talabalarni o'z xulqini baholash ancha kech ko'rinish boshlaydi. Mana shuning uchun gurux raxbari talabalarni o'z xulqini axloq me'yor va talablari asosida quyi kurslardan boshlab baholashga o'rgata boshlashi maqsadga muvofiqdir.

Gurux raxbari axloq tarbiyasini amalga oshirishda har bir talabaning xulqiga, xarakter xislatlariga alohida e'tibor berib borishi kerak. Guruhda pedagogik qarovsiz qolgan, tarbiyasi qiyin bolalarga ham uchraydi. Agar bu xil bolalarning xulqi o'z vaqtida tuzatilmasa, u jamiyatdagi axloq me'yorlariga xilof yo'nalish kasb etishi ham mumkin. Shuning uchun ham guruh raxbari bu

xil yoshning xulqidagi salbiy yo'nalishni qancha tez aniqlasa, uni tuzatishga qanchalik tez va faol aralashsa, shuncha yaxshi ish qilgan bo'ladi.

Sinf rahbarining axloqiy tarbiyani amalga oshirishi metodik asosga ega bo'lsagina samara beradi. Buning mohiyati gurux rahbarining talabalarni axloqiy rivojlantirishga qay darajada ta'sir qila olishidadir, ya'ni talabaning yoshi, guruxi, shaxsiy xususiyati hisobga olinishi kerak.

Axloqiy mavzular yuzasidan munozaralar o'tkazish talabalarda axloqiy e'tiqod, qarash va nuqtai nazarni shakllantirishning muhim vazifasi hisoblanadi.

Munozara vaqtida gurux rahbari betaraf turishi foydalidir. Munozara oxirida gurux rahbari yakun chiqaradi. Munozara uchun yoshlarni to'liqlantirayotgan masalalar mavzu bo'ladi, masalan: «Hayotda o'z o'rnini topishning ma'nosini qanday anglaysiz?», «Yashashning ma'nosi va xayotdan maqsad», «Inson qachon baxtli bo'la oladi?», «Zamonaviy bo'lishning ma'nosi nimada?»

Sinf rahbari har bir mavzuning mazmuniga kiradigan masalalarni aniqlashda talabalarga yordam beradi.

Masalan: «Hayotda o'z o'rnini topishning ma'nosini qanday anglaysiz?» mavzusi uchun asos qilib quyidagi masalalarni olish mumkin:

«Hayotda o'z o'rnini topish» iborasini qanday tushinasiz? Qanday orzuni eskirgan deyish mumkin?

Baxt va hayotdan lazzatlanish, ular o'rtasida farq bormi? Shaxsiy erkinlikni qanday tushunasiz?

Sizning g'oyangiz kabi masalalarni tavsiya qilish mumkin. «Yashashning ma'nosi va hayotdagi maqsad» mavzusiga.

1. Hayotning «ma'nosi» va «maqsadi» bir xil tushunchami?

2. Hayotimiz qo'ygan qadamimizga qanchalik va qay jihatdan bog'liq bo'lish mumkin?

3. «Qanday yashash kerak», «Nima uchun yashash kerak», bu masalalarning xar birini qanday anglash kerak?

4. «Yashashning ma'nosi» va «Baxt» tushunchalari o'rtasida o'zaro o'xshashlik bormi? Bo'lsa nimada, kabi masalalar asos qilib olinishi maqsadga muvofiqdir.

Munozara uchun tavsiya etilayotgan bu mavzular yoshlarning fikrini band qiladigan asosiy mavzular bo'lib, ulardan qaysi birini tanlash, qanday uyushtirish gurux o'quvchilarning extiyojiga, jamoadagi kayfiyat va qiziqishga bog'liq. Bu mavzular mazmuniga kiradigan masalalar xammasi axloq, ma'naviy xayot bilan bog'liq bo'lgan bo'lib, ular yuzasidan yuritiladigan baxslar yordamida talabalar axloqiy bilimga jamiyatdagi odamlar munosabati bilan bog'liq me'yor va qoidalarga oid tushunchalarga ega bo'ladilar, asta-sekin ularda ishonch va qarashlar tarkib topa boradi.

Gurux rahbari faoliyatining mazmuniga kiradigan axloq tarbiyasi faqat yuqoridagilar bilangina hal bo'la qolmaydi. Axloqiy tarbiyani amalga oshirish murakkab jarayon bo'lib, asosiy e'tibor talablarda axloqiy ong, axloqiy his, tushuncha, muloxaza kabilarga muvofiq axloqiy malaka va odatlarni shakllantirishga qaratilishi kerak.

Nazorat uchun savollar:

1. Tarbiya jarayoni deb nimaga aytiladi.
2. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining maqsadi nimalardan iborat?
3. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti fanining vazifalarini nimalar tashkil etadi?
4. Tarbiyaviy ishni tashkil etish metodikasi

TA'LIM MUASSASASIDA TARBIYAVIY ISHLAR TIZIMINI TASHKIL ETISHDA SINF RAHBARINI O'RNINI.

REJA:

1. Guruh rahbari faoliyati
2. Guruh rahbarining vazifalari
3. Guruh rahbarining jamoani tashkil qilish bo'yicha asosiy faoliyati.

Tayanch iboralar: Pedagogik oliyanoblik, oliyanoblik hissinin shakllantirish, kasbga nisbatan munosabati, talabaning munosabati, nuqsonlarni yo'qotishga yordam berish, talabning yutuqlaridan hursand bo'lish.

Guruh rahbaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilish, har bir talaba shaxsini inson sifatida hurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lish, o'z malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondoshish talab qilinadi. Muhimi shundaki, guruh rahbarining o'zi bolalarda tarbiyalamoqchi bo'lgan g'oyaviy-axloqiy g'oyaga mos bo'lishi kerak. Tarbiyadagi xatolarning ko'pligiga asosiy sabab talabalarning oldiga qo'yilayotgan talablar tarbiyachi xarakterda hamisha ham namoyon bo'lavermasligidadir.

Guruh rahbarining maxsus kasbiy va ijtimoiy vazifalariga odilona baho beruvchi xolis hakam – tarbiyalanuvchilar. Avvalo, guruh rahbarining amaliy faoliyati faqat yarimi tarbiya texnologiyaga asoslanganligini nazarda tutish kerak. Uning ikkinchi yarimi bu san'at. Shu tufayli guruh rahbariga qo'yiladigan dastlabki talab – unda pedagogik qobiliyat mavjud bo'lishi kerak. Guruh rahbarining qobiliyati – bu o'quvchilar bilan ishlashga ishtiyoq,

bolalarga nisbatan muhabbat, ular bilan bo'lgan munosabatdan mamnun bo'lish bilan ifoda bo'ladigan shaxsning sifatleri. Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Qobiliyat uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa. Qobiliyatning rivojlanishi uchun esa yana iste'dod, layoqat va zehn, ya'ni inson asab tizimida anatomo-fiziologik xususiyat bo'lishi ham zarur.

Tarbiyaviy faoliyatning samarali bo'lishi uchun guruh rahbarida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i va tarbiyalab yetishtirilmog'i lozim:

tashkiliy – guruh rahbarining o'quvchilarni jipslashtirish, ularni band qilish, vazifalar bo'lib berish, ishni rejalashtirish, qilingan ishlarni jamlash mahoratiga namoyon bo'ladi;

didaktiga oid – o'rganishga bo'lgan qiziqish hamda ma'naviy, hissiy istaklarni rag'batlantirish, o'quv bilimini orttirish, faollashtirish mahoratida namoyon bo'ladi;

suggestiv – o'quvchilarga emotsional ta'sir ko'rsatishda namoyon bo'ladi; **kelajakni ko'ra bilish** – o'z harakatlarning oqibatini ko'ra bilishda, o'quvchilarda qanday fazilatlarini ro'yobga chiqarish lozimligini oldindan ayta olish mahoratida namoyon bo'ladi;

tadqiqiy – pedagogik vaziyatlar va jarayonlarni o'rganish va ob'ektiv baholash mahoratida namoyon bo'ladi.

Guruh rahbarining faol jamoatchi sifatida hamisha namuna ko'rsatishi muhim ahamiyatga ega. Ayni vaqtda u kommunikativ (kattalar bilan ham, kichiklar bilan ham tez aloqa o'rnatish) qobiliyatga ega bo'lishi, ro'y berayotgan fakt va hodisalarni faqat pedagogik qoidalariga bog'lab baholashgina emas, balki ro'y berish sababiga qarab hukm ham chiqarishi pedagogik optimizmga, ijod qilish qobiliyatiga ega bo'lish kerak. Guruh

rahbarining eng muhim fazilati – odamlar bilan tezda til topa olishi, ko'pchilikka o'shila bilish, ulfatjonlik, dilkashlik bo'lib, bu undagi muomala madaniyatining yuksakligini ifodalaydi. Chunki unga hamisha odamlar bilan aloqa qilishga, ular bilan ishlashga to'g'ri keladi. Hozirgi sharoitdan kelib chiqqan holda o'quv-tarbiya jarayonida qulay munosabatlar yaratish uchun kasbiy jihatdan ahamiyatli asoslar bo'luvchi guruh rahbarining insoniy xislatlari muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Guruh rahbari uchun juda muhim xislat – insonparvarlik, ya'ni o'sayotgan insonga oliy qadriyat kabi munosabat qilish lozim. Insoniy munosabatlar o'quvchiga nisbatan xayrixohlik, unga yordam berish, ularning fikriga quloq solmoq, uning o'quvchilik faoliyatiga yuksak talabchanlikdan iborat.

Guruh rahbari doimo faol, ijodkor shaxsdir. U o'quvchilarning kundalik hayotini uyushtiruvchi hamdir. O'quvchilarda qiziqish uyg'otish, ularni o'zi bilan yetaklash faqat yuksak irodali insonning qo'lidan keladi. Auditoriya, o'quvchilar jamoasi kabi murakkab organizmlarga pedagogik rahbarlik qilishi guruh rahbaridan topqir, zehni o'tkir, har qanday vaziyatni mustaqil yechishga doim tayyor bo'lishligini talab qiladi. Unga kasbiy jihatdan kerakli xislatlardan biri – sabr-toqat va dadillikdir.

O'qituvchining birdan sarosimaga tushgani, o'z nochorligini o'quvchilar sezmasligi lozim. Shuni hamisha esda tutish kerakki, guruh rahbari o'z harakati va axloqini nazorat qilish, hech qachon arzimagan narsalarga asabiylashmasligi kerak. Muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning birinchi sharti - bu guruh rahbarining talabchanligi. Dastlab talabni u o'ziga qo'yishi kerak, chunki o'zingda bo'lmaganni o'zgan talab qila olmaysan. Talabchanligi bilan birga oqilona tarbiyachi ham bo'lishi lozim. Pedagogik jarayonlarda yuz berib turadigan keskinliklarni bartaraf etish uchun tarbiyachiga hazil-

mutoyiba tuyg'usi yordam beradi. Uning ko'lamida tayyor hazil, maqol, yaxshi, do'stona piching – ijobiy emotsional holat yaratishga imkon berib, o'quvchilarni o'ziga jalb qildiradi.

Shaxs axloqini xarakterlaydigan belgilardan biri – ma'suliyatdir. Guruh rahbarining ma'suliyati - tarbiyachining faoliyati va ta'lim-tarbiya jarayonining aniq vazifalarini ham o'z ichiga oladi. Tarbiyachi zimmasiga bolaning shaxs sifatida har tomonlama kamol toptirish ma'suliyati yuklanadi. U o'quvchiga chuqur nazariy bilim berishi, uni hayotga, mehnatga tayyorlashi lozim. Shu bilan birga u o'quvchidagi mavjud layoqat va qobiliyatni o'z vaqtida payqab, individual munosabatda bo'lishi, unda mavjud bo'lgan ijobiy axloqiy sifatlarni avaylab o'stirishi darkor.

Guruh rahbari o'quv yurtidagi eng universal pedagogik hisoblanib u bajaradigan mehnatning o'lchovi, chegarasi yo'q. Uning bilmagan ishi uddasidan chiqa olmaydigan sohasi bo'lmaydi. Shu bilan bir qatorda, u beg'araz, xolis va ta'masiz shaxs bo'lib, jamoachilik asosida ishlaydi. Guruh rahbari pedagoglar, otaonalar va o'quvchilarni o'zaro bog'lovchi shaxs sifatida barcha tomonlarning nuqtai nazarini hisobga olishi, harakatlarni bir markazga birlashtirishi, o'zaro aloqalarning to'g'ri bo'lishiga ta'sir o'tkazishi va ayni vaqtda o'zining pozitsiyasini aniq ta'minlay olishi kerak. Bu esa donolikdir.

Shunday qilib, pedagogik odobga ega bo'lgan guruh rahbari o'quvchilar orasida obro' qozonadi. Ustoz qanchalik obro' qozonsa, ta'lim va tarbiya mohiyatan shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi va aksincha, tarbiyachining sha'ni qanchalik past bo'lsa, uning ta'siri shuncha bo'sh va o'quvchilarni voyaga yetkazish jarayoni ham shuncha zaif bo'ladi.

Yuqori aytib o'tilgan fazilatlar guruh rahbarining tarbiyaviy ishlari namarasini oshirishda va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi.

Guruh rahbarining shaxs va jamoani o'rganishi va tarbiyaviy ishlarni rivojlantirishi.

Guruh rahbari nihoyatda ma'suliyatli va murakkab vazifani bajaradi. U guruhdagi tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi, talabalarning murabbiysi, guruhni tashkil etadi hamda kamolot tashkilotchilari, o'qituvchilar, oila, keng jamoatchilik ahli bilan birga ish olib boradi.

So'nggi yillarda guruh rahbarining faoliyati turli shakl va metodlar bilan boyitildi. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va o'tkazishda o'quv yurti jamoat tashkilotlarining roli tobora oshirildi. Ideologik muassasalar sifatida o'quv yurti oldida muhim tarbiyaviy vazifalar qo'yilgan, bu esa ayni vaqtda har bir guruh rahbarining asosiy vazifalari hisoblanadi, shunday qilib, alohida guruh birlashib o'quv yurtini tashkil etadilar. Alohida guruh jamoalari qo'lga kiritgan ta'lim va tarbiya borasidagi muvaffaqiyatlar butun o'quv yurti jamoasining muvaffaqiyatini minlaydi. Shu nuqtai nazardan guruh rahbarining ma'suliyati jamiyat oldida rahbarlik ma'suliyatidan kam emas. Shunnig uchun o'quv yurti direktorlari guruh rahbari vazifasiga tajribali, tashkilotchi, mehnatsevar, mahoratli, yosh avlodni sevadigan o'qituvchilarni tayinlab, ular bilan muntazam ish olib boradilar.

Guruh rahbarining muhim vazifalaridan biri – bu talabaning o'qishga bo'lgan havasi, e'tiqodi va bilim, qobiliyatini rivojlantirish, kab-hunarga bo'lgan layoqatini, yosh va ruhiy xususiyatlar asosida rivojlantirish, har bir o'quvchining bo'lg'usi hayoti rejalarini amalga oshirish, talabalarining salomatligini muhofaza qilishdan iborat.

Faollarga ishonish, ularning guruh jamoasi orasida obro'sini ko'tarish, o'z vaqtida ularga tegishli yordam ko'rsatish guruh rahbarining bevosita asosiy vazifasidir.

Guruh jamoasini tashkil etish va tarbiyalash jarayonida guruh rahbarining tashkilotchilik funktsiyasi juda katta ahamiyatga egadir. –Tashkilotchilik|| tushunchasining o'zi keng ma'noga ega. Maxsus bir maqsadni ko'zlab u yoki bu ishni, tadbiriy choralarni tashkil etish guruh rahbaridan katta malaka va maxsus mahoratni talab qiladi. Tashkilotchilik funktsiyasi bir nechta elementlarga bog'liqdir.

A. O'tgan ishlarni tahlil qilish, uning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi sabablarini belgilab olish.

B. Guruhda o'tkaziladigan barcha ishlar tarbiyaviy xarakterga ega bo'lib, ma'lum maqsadni ko'zlab o'tkazilishi va guruh rahbari turli tarbiyaviy ishlarni o'tkazishda oldin shu ishning modelini tuza bilish lozim.

V. Guruh rahbari oldiga qo'yilgan maqsadga erishish uchun o'z oldiga aniq vazifa qo'ya bilish lozim.

G. Guruh rahbari har bir tarbiyaviy choralarni amalga oshirishda o'qituvchi va talabalarning qobiliyatlariga qarab, vazifalarni taqsimlash, ma'lum reja asosida tarbiyaviy tadbirlarning o'tkazish o'rne, vaqti, soati, javobgar shaxslar va tizimligini aniqlash lozim.

D. Ma'lum tarbiyaviy ish bajarishda bajaruvchi kishilarni ish uchastkalaridagi joy-joyiga qo'yish, vazifalarni to'g'ri taqsimlash, ishga boshqa o'qituvchilarni, otaonalar, talabalar, otalik tashkilotlari va ish ob'ektini aniqlash lozim.

Guruh rahbarining jamoani tashkil qilish bo'yicha asosiy faoliyati.

1. Har bir talabani shaxs sifatida o'rganish.
2. Talabalarni guruhda tarbiyalashni tashkil etish.
3. Talabalarining bilim-tarbiyasini oshirish va ularning tartib intizomini mustahkamlash.
4. Guruhda darsdan tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazish.

5. Fan o'qituvchilarining tarbiyaviy ishlarini birlashtirish (koordinatsiyalash).

6. Talabalarining ota-onalari bilan ishlash.

Guruh rahbari fan o'qituvchi ishlariga nisbatan tarbiyaning ko'p qirrali muhim vazifalarini bajaradi. Shuning uchun uning oldiga juda katta pedagogik va psixologik talablar qo'yilgan, bu talablar tarbiyaviy ishlarni yukori darajaga qo'tarishda muhim rol o'ynaydi.

Guruh rahbariga nisbatan qo'yiladigan talablar : yuqori g'oyaviylik va onglilik; guruh rahbari katta obro'ga, ehtiromga va hurmatga ega bo'lishi; pedagogik mahorat; madaniy qobiliyatining mavjudligi; pedagogik odobga ega bo'lish; yosh avlodga nisbatan hurmat va ehtiromli bo'lish; tashkilotchilik malakasi va mahoratiga ega bo'lish; tarbiyaviy ishlarga nisbatan ijodiy munosabatda bo'lish; guruh rahbari kasbini yuqori qo'tarish va mustaqil bilim olish qobiliyatiga ega bo'lish.

Rasmiy hujjatlarga guruh rahbarining vazifalari qisman bayon qilingan bo'lsa ham biz quyida guruh rahbarining jamoani birlashtirish bo'yicha vazifalarni aniq tarzda qo'rsatishni zarur deb bildik. Guruh rahbarining vazifalari:

1. Talabalarining anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlarini o'rganish;
2. Talabalarining kundalik davomati, odob xulqi va jamoat ishlariga qatnashishini tekshirib borish;
3. Talabalarining rejiga rioya qilishlari va uyga berilgan vazifalarni tayyorlab borishlarini kuzatish;
4. Guruhda ishlaydigan fan o'qituvchilari bilan majlislar o'tkazish;

5. Darsda talabalar davomatini ta'minlash, guruhdagi va yuqur yurtda navbatchilikni tashkil etish, xonani jihozlash, honadagi o'quv asboblarni saqlashga o'rgatish, talabalar bilan suhbatlar o'tkazish;

6. Guruh majlislarini tizimli o'tkazish;

7. Kamolot|| tashkiloti bilan ish rejalariga muvofiq darsdan tashqari ishlarni tashkil etish;

8. Talabalar bilan darsdan tashqari o'qishlari va anjumanlarini o'tkazish;

9. Guruh talabalari bilan sport , harbiy vatanparvarlik tarbiyasi borasida tadbiri choralar ko'rish, talabalar sog'ligini muntazam nazorat qilish, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, harbiy ta'lim o'qituvchilari bilan doimiy aloqada bo'lish;

10. Talabalarni rag'batlantirish va zarur vaktlarda ularga nisbatan chora ko'rish;

11. Talabalarining ota-onalari bilan tarbiya borasida doimiy aloqada bo'lish va ular bilan individual suhbatlar o'tkazish;

12. Talabalarining shaxsiy va guruh rahbariga oid hujjatlarini tartibli olib borish.

Guruhda tarbiyaviy ishlarga doir masalalarni har tomonlama hal qilish maqsadida guruh rahbari talabalarining ta'lim olishlari, guruhni uyushtirishining taxminiy rejasini tuzadiki, bu reja talabalar bilan tizimli ish olib borishga katta imkoniyatlar yaratib beradi.

Guruh rahbarining vazifalari va shaxsiy sifatleri.

Hozirgi davrda akademk litsey, kollej va undagi ukuv, tarbiya jamoa oldiga juda katta ijtimoiy axamiyatga molik vazifalar kuyilmokda.

Akaedmik litsey yosh avlodning dunyokarashini tarkib toptirish, goyaviy va siyosiy jixatdan chiniktirishi yuksak axlokiy fazilatga ega kilishi mexnatga

va ongli kasb tanlashga tayyorlash lozim. Bu vazifalarni xal kilishda gurux raxbari muxim rol uynaydi. Chunki u bir gurux sharoitida tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishga karatilgan ishlarni tashkil etadi va boshqaradi. Guruh rahbarning ko'p kirrali vazifasi «Ta'lim to'g'risida» gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy Dasturi»da. «O'quv yurti ichki nizomlari» da bayon qilingan bo'lib, unda akademik litsey, kollej direktoriga, tarbiyaviy ishlarning tashkilotchilariga, o'qituvchilarga, ota-onalarga va gurux raxbarlariga tavsiyalar berilgan; aqliy, axloqiy, mexnat, estetika jismoniy tarbiyaning vazifai va mazmuni guruxlarga nisbatan moslashtirilgan.

Ana shunga ko'ra gurux raxbari quyidagi vazifalarni bajaradi:

O'ziga yuklatilgan guruxda tarbiyaviy ishlarni amalga oshiradi.

Bu vazifan bajarishda u yolg'iz emas. Shu guruxda dars dars berayotgan turli fan o'qituvchilari bilan yaqin xamkorlikda va ularga suyangan xolda o'quvchilarda dunyoqarash asoslarini shakllantiradi, axloq tarbiyasini amalga oshiradi. Yoshlar ittifoqi tashkiloti xamkorligida, muntazam suratda ularga tayanib va kundalik ishda yorda uyushtirib talabalar bilan darsdan tashkaridagi xilma-xil ishlarni tashkil etadi va gurux jamoasini mustaxkamlaydi.

O'quvchilarning birligiga bo'lgan qiziqishini va qobiliyatini o'stirish, har bir o'quvchining individual – ruxiy xususiyatini hisobga olgan holda kasbga yo'naltirish – gurux rahbarining alohida vazifasidir. Ayni paytda u har bir o'quvchining sog'ligini mustahkamlashga ham e'tibor beradi.

Guruh rahbarining diqqat markazida talabalarining yuqori darajada o'zlashtirishini ta'minlash masalasi turadi. Buning uchun u har bir talabaning kundalik o'zlashtirishidan voqif bo'lib turadi, orqada qolayotganlarga o'z vaqtida kechiktirmay yordam uyushtiradi.

Guruhdagi talabalarining o'z-o'zini boshqarish ishlarini yo'naltiradi, ular ishtirokida gurux jamoasining ijtimoiy foydali ishlardagi ishtirokini ta'min etadi, o'quv yurti miqiyosida uyushtirilayotgan muhim tadbirlarda o'z guruhining faol qatnashishini ta'minlaydi.

Guruh talabalarining ota-onalari, korxonalar va muassasalardagi, turar joylardagi oila va o'quv yurtiga yordam beruvchi homiy mahallalar bilan yaqin aloqa o'rnatadi.

Guruh rahbari shu guruhda dars berayotgan barcha fan o'qituvchilari o'rtasida, o'quvchilari o'rtasida, o'quv yurti bilan oila o'rtasida talabalarga nisbatan yagona talablar o'rnatilishiga erishadi, ota-onalarga pedagogik bilimlar tarqatib, oila bilan o'quv yurti o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

Guruh rahbari o'z guruhidagi turli hujjatlarning: gurux jurnali, o'quvchilarning reyting daftarchasi, shaxsiy hujjatlari, turli xil reja va hisobotlarni yuritadi.

Ko'rinib turibdiki, vazifa keng va murakkab, ularni muvaffaqiyatli hal qilish gurux rahbarining shaxsiy sifatlariga ham bog'likdir. Gurux rahbarlarining shaxsiy sifatlariga qo'yiladigan talablar o'qituvchiga qo'yiladigan talablardan farq qilmaydi. Lekin gurux rahbari asosiy tarbiyachi, bolalar ma'naviy jihatidan andoza oladigan shaxs bo'lganligi uchun ham bu talablar uning shaxsiy fazilatiga aylanib ketishi bilan tarbiyada alohida o'rin egallaydi.

Tarbiyaviy ishlarning sifat va samaradorligi, avvalo tarbiyachining goyaviy ishonchiga va siyosiy ongining darajasiga bogliq.

Guruh rahbari o'zining g'oyaviy-siyosiy ongini oshiradi. Bu gurux rahbariga bolalarni onglilik ruhida tarbiyalashga, ular orasiga yot ideologiya va yomon xulqning kirib borishiga qarshi kurasha olish imkoniyatini bera oladi. Gurux raxbarining axloqiy obro'si goyat darajada yuqori bo'lishi ham bu

urinda muhimdir. Gurux rahbari ana shundagina tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega bo'ladi. Tarbiyachining shaxsiy fazilatlari, ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Gurux rahbari uchun kasbiy malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishning o'zi yetarli emas. U o'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi fuqarolik fazilatlari, intizomi va odamiyligi, axloqiy sifatlari bilan xam ta'sir o'tkazadi. Chunki tarbiyachilik talanti juda ko'p sifatlarni chuqur bilish, keng fikr doirasi, ishga jon dildan kungi qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomalada nazokatlilik, qalb yoshligi, serzavq, temperament, aql va odoblilik namunasi, aloqada nazokat va sipolik, vazminlik va kamtarlik kabi fazilatlarning bo'lishini taqozo qiladi. Bunga yana tarbiyachilik texnikasi qo'shilsa ishda muvaffaqiyat ta'minlanishi tabiiydir. Tarbiyachilik texnikasi gurux rahbarining asosiy qurolidir. Gurux rahbaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilish, har bir talaba shaxsini inson sifatida hurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmastlik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lish, o'z malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondoshish talab qilinadi. Muhimi shundaki, gurux rahbarining o'z bolalarda tarbiyalamoqchi bo'lgan g'oyaviy-axloqiy g'oyaga mos bo'lishi kerak. Tarbiyadagi oldiga quyilayotgan talablar tarbiyachi harakterda hamisha ham namoyon bo'lavermasligidadir.

Gurux rahbarining faol jamoatchi sifatida xamisha namuna ko'rsatishi muhim ahamiyatga ega. Ayni vaqtda u kommunikativ (kattalar bilan xam, kichiklar bilan ham tez aloqa o'rnatish olish qobiliyatiga ega bo'lishi, ro'y berayotgan hodisalarni faqat pedagogik qoidalarga bog'lab baholashgina emas, balki ro'y berish sababiga qarab hukm ham chiqarishi pedagogik optimizmga, ijod qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Gurux rahbari o'quv yurtidagi eng unieversal pedagogik hisoblanib, u bajaradigan mehnatning o'lchovi, chegarasi yo'q. Uning bilmagan ishi uddasidan chiqib olmaydigan sohasi bo'lmaydi. Shu bilan bir qatorda u bog'araz, xolis va ta'masiz shaxs bo'lib, jamoatchilik asosida ishlaydi. Gurux rahbari pedagoglar, ota-onalar va o'quvchilarni o'zaro bog'lovi shaxs sifatida barcha tomonlarning nuqtai nazarini hisobga olishi, harakatlarni bir markazga birlashtirishi, o'zaro aloqalarning to'g'ri bo'lishiga ta'sir o'tkazishi va ayni vaqtda o'zining pozitsiyasini aniq ta'minlay olishi kerak. Bu esa donolikdir.

Mana shu fazilatlar gurux rahbarining tarbiyaviy ishlari samarasini oshirishga va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi.

Gurux rahbarining pedagogik faoliyati va mahorati

Gurux rahbarining faoliyati ko'p qirrali va sarmazmundir. U o'zi rahbarlik qilayotgan gurux o'quvchilarini tarbiyalash bilan bir qatorda o'quv yili davomida nimalar qilish kerakligi, talabalar hayotining nima bilan band qilish va tanlangan ish turini amalga oshirishini behato aniqlash kabi ancha murakkab muammoni yechadi. Bu borada gurux rahbariga turli xil manbalar yordam beradi. Gurux rahbarining ish stolida «Talabalarni tarbiyalash ishining mazmuni» bo'lishi kerak. Chunonchi,

- dunyovarash asoslarini tarkib toptirish;
- siyosiy onglilikni tarbiyalash va ijtimoiy faoliyatni rivojlantirish,
- axloqli, ongli intizomni va xulq madaniyatini tarbiyalash;
- o'qishga ongli munosabatni tarbiyalash, bilish faolligini va aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish
- mehnatga va ijtimoiy mulkka munosabatni tarbiyalash, politexnika bilim doirasini kengaytirish, kasbni ongli tanlashga tayyorlash;

-o'z huquqini anglab yetishga o'rgatish, fuqarolik mas'uliyatini tarbiyalash;

-estetik madaniyat asoslarini tarbiyalash va badiiy qobiliyatni rivojlantirish;

-jismoniy barkamollik, salomatlikni, mustahkamlash va sanitariyagigiena madaniyati kabi muhim masalalar alohida qayd etiladi.

Guruh rahbarining pedagogik faoliyati va ma'horati o'quv faoliyatida ham, o'qishdan tashqari faoliyatda ham zarur bo'lgan umumiy pedagogik malakalar majmuidan tashkil topadi.

Xo'sh, tarbiyachining pedagogik mahorati, texnikasi qanday malakalarni o'z ichiga oladi? Ularning pedagogik ta'sir ko'rsatishdagi roli qanday?

Avvalo, pedagogik texnikaning tarkibiy qismi sifatida pedagogning nutq malakalarini, ya'ni savodli gapirish, o'z fikr va his tuyg'ularini so'zda aniq ifodalash malakalarini aytib o'tish mumkin.

Pedagogik texnikaning boshqa tarkibiy qismi guruh rahbarining mimik va pantomimik ifodaliligidir. Aniq imo – ishora, ma'noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum pedagogik ta'sir ko'rsatishda ko'p so'zli tushuntirish yoki e'tiroz bildirishga qaraganda ancha samarali muomala vositalari bo'ladi.

Pedagogik o'zaro ta'sir ko'rsatishda guruh rahbarining o'z hissiy holatini boshqarish, o'zida eng qulay hissiy jiddiylik darajasini va umidbaxshlik, xayrixohlik kayfiyatini saqlash, o'zining hissiy dam olishini tashkil etish mahorati muhim rol o'ynaydi. Bu mahorat pedagogning kasbiy jihatdan o'z – o'zini nazorat qilishni ta'minlaydi. Ko'p yillar davomida sog'lom asab sistemasini saqlab qolish, asabiy buzilishlardan, hissiy va aqliy zo'riqishdan o'zini tiyishga yordam beradi.

Samarali o'zaro ta'sir ko'rsatishni tashkil tish uchun pedagog aktyorlik va rejissyorlik mahorati tarkibiy qismlarini egallashi zarur, ular pedagogga tarbiyalanuvchilar bilan muomala qilishda tarbiyalanuvchilarning aql – idorkigagina emas, balki ularning his tuyg'ulariga ham ta'sir ko'rsatishga yordamlashadi.

Shunday qilib, guruh rahbarining pedagogik texnikasi – bu shunday bir malakalar yig'indisidirki, u guruh rahbariga tarbiyalanuvchilar ko'rib va eshitib turgan narsalar orqali ulaga o'z fikrlari va qalbini yetkazish imkonini beradi. A.S.Makarenko shularni nazarda tutib, «Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, jahldor bo'lishini bilishi lozim, u o'zini shunday tutishi kerakki, uning har biri harakati tarbiyalasin||, deb yozgan edi. Pedagogik texnikani egallashning asosiy yo'llari pedagog rahbarligidagi mashg'ulotlar (pedagogik texnikani o'rganish) va mustaqil ishlash (kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash) dir. Pedagogik texnika malakalrining individual – shaxsiy tusda ekanligini hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash, ya'ni talabaning o'zida mohir pedagog shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat yetakchi rol' o'ynaydi, deb aytish mumkin.

Pedagogik texnik-malakalarini shakllantirishda gruppaviy ish olib borish alohida rol o'ynaydi. Pedagogik texnik mashg'ulotlarining bu shaklini batafsiliroq ochib berish maqsadga muvofiqdir, chunki u hozirga qadar pedagoglar uchun muljallangan o'quv va metodik adabiyotlarda lozim darajada ko'rsatib berilmagan. Guruh shaxsning o'z – o'zini bilish va o'z-o'zini tarbiyalash laboratoriyasi, pedagogik vazifalarni hal qilishning yangi usullari tekshirib ko'riladigan, nazariy masalalar muhokama qilinadigan tajriba maydoni bo'lib qolishi mumkin.

Shu narsa muhimki, guruh qatnashchilari, bo'lajak pedagoglar kasbiy jihatdan birga ishlash malakalarini ishlash malakalarni egallashga faol intilishlari, o'z – o'zini bilish va kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash bo'yicha chuqur ish olib borishga psixologik jihatdan tayyor bo'lishlari kerak.

Barcha hollarda ham individual, ham guruhliy mashg'ulotlar boshlanishidan oldin pedagogik texnikani egallashning individual dasturi tuzib chiqilishi lozim. Bunday dasturni tuzish uchun avvalo pedagogik texnika malakalari shakllanishining

boshlang'ich darajasini aniqlab olish zarur. Biroq tajribaning ko'rsatishicha, odatda, mazkur bosqichda faqat malakalar haqidagina emas, shu bilan birga dastlab avtomatlashtirilgan (ta'limni boshlash vaqtiga kelib) ko'nikmalar haqida ham borishi mumkin ekan. Bular masalan, nafas olish va ovozning tabiiy yo'lga qo'yilishi, to'g'ri talaffuz, bundan oldingi tarbiyaning natijasi bo'lgan savodli, ifodali nutq, mimik va pantomimik aniqlik va boshqalar bo'lishi mumkin. Bunday ko'nikmalarining mavjudligi pedagogik texnika malakalarini shakllantirishni ancha osonlashtiradi.

Oliy o'quv yurtlaridagi kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik texnikani egallash guruh rahbariga o'zining kasb yo'nalishining boshlanishidayoq ko'pgina xatolardan holi bo'lishda, talabalarga ta'lim tarbiya berishning yuksak samaradorligiga erishishda yordam beradi.

Guruh rahbari vaziyatlarning haddan tashqari xilma – xilligi pedagogdan ijodiy xulq – atvorni talab qiladi. Pedagogik texnika pedagog malakalarining eng yaxshi ijodiy xulq atvoriga, boshqacha qilib aytganda, har qanday pedagogik vaziyatda tarbiyalanuvchilarga samarali ta'sir ko'rsatishga yordam beradi.

Pedagogik texnika malakalari tarbiyachining individual-shaxsiy xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqligi faqat bu malakalarning individual

tusda bo'lishi emas, balki ularning shakllanishi va rivojlanishi pedagog shaxsiga ta'sir ko'rsatishda ham nomoyon bo'ladi.

Pedagogik texnikaning yana muhim xususiyatlaridan biri pedagogning ma'naviy va estetik nuqtai nazarlari tarbiyalanuvchilarga yanada to'laroq oshib beriladi. Agar pedagogning nutqi qashshoq va tartibsiz bo'lsa, agar u bo'lar bo'lmas sabablar bilan o'z hissiyotlariga erk bersa, didi past, estetik jihatdan omi bo'lsa, u holda —eng to'g'ri|| so'zlar ham, eng —kerakli|| tadbirlar ham tarbiyalanuvchilarning na aql – idrokiga, na hissiyotiga ta'sir qiladi.

Pedagogik texnika to'g'risida aytilganlarning hammasi har bir guruh rahbari uchun bu texnikani tashkil etuvchi malakalarni egallash nihoyatda zarurligini ochiq – oydin ko'rsatib turibdi va bu pedagogik vaziyat hamda san'at bilan bog'liq. Chunki inson o'zining har bir qadamini oldindan ko'rishi, rejalashtirishi amalda mumkin bo'lmaydi. Guruh rahbari ning mehnati – bu behad izlanish va azob – uqubatli kechinmalar, ilhom va betakror nurlanish omi, ko'pdan ko'p kundalik ishlar, hafsalasi pir bo'lish va shaxslar birgalikda boshdan kechirilgan quvonchdan qanoat hosil qilishdir. Pedagogik san'at – bu qandaydir qul bilan tutib bo'lmaydigan, fahm – farosat bilan amalga oshiriladigan mahorat mahsulidi.

Xo'sh, pedagogik mahorat nima va u nimalardan tashkil topadi?

Pedagogik mahorat fahm – farosat va bilimlarning, chinakam ilmiy, tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlikning, shaxslar qalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan shaxs shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondoshishi, donolik va ijodiy dalililik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziyaga bo'lgan qobiliyat majmuasidir. Pedagogik mahoratga pedagogik bilimlar, fahm – farosat bilan bir qatorda pedagogik texnika sohasidagi malakalar ham kiradiki, ular tarbiyaga ozroq kuch sarflab, ko'proq natijalarga erishish imkonini beradi.

Pedagogik mahorat nazariyasi va metodikasining ishlab chiqilmaganligi shunga olib keladiki, pedagoglarning har biri o'zicha, paypslab ijodiy izlanish olib boadi, Ayni bir xil savollarni: shaxslar bilan, pedagoglar jamoa bilan qanday qilib til topish mumkin? Qanday qilib qisqa muddat ichida tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi munosabatlarning haqqoniy manzarasiga erishmoq kerak? Tarbiyalanuvchilarni pedagogik talablarni bajarishga qanday qilib majbur etish mumkin? Qanday qilib yaxshi pedagogik ruhiyatni saqlab qolish va o'z kuch – qo'vvatini oqilona sarflash mumkin? Degan savollarni muttasil takrorlaydi va hakoza.

Bu kabi savollarga javob berish uchun pedagogdan odatdan tashqari kuch – g'ayratni, qat'iyatni, tirishqoqlikni, tadqiqotlar olib boirishga intilishni, yangi vaziyatga, yangi jamoaga kirish qobiliyatini, samimiyatni, to'g'rilik va halollikni, o'tkir aql idrokni, o'z topilmalarining qimmatini aniqlash qobiliyatini talab qiladi.

Pedagogika fani bilan tarbiya san'atining o'zviy aloqadorligi zarurki, u yuksak kasb mahoratini ta'minlaydi.

Pedagogika fikrlashga o'rgatadi, murakkab pedagogik muammolarni hal qilish uchun to'g'ri yo'l yo'riq va ilmiy asoslangan yo'llarni ko'rsatadi, pedagogning pedagogik ta'sir ko'rsatish metodikasi va texnikasi bilan qurollantiradi. Biroq texnikaning tarkibiy qismlari bilan mahorat o'rtasidagi nisbatning dialektik muammolarini to'g'ri hal qilish uchun tayyor andazalar, mutloqo aniq tavsiyalar qaerda bo'lishi mumkin, qaerda bo'lishi mumkin emas, degan savolga javob berishi mumkin.

Tarbiyaning maqsadlari, vositalari va natijalari o'rtasida, shuningdek, tarbiyalanuvchi va tarbiyachi tafakkuri, motivlari o'rtasida g'oyat murakkab bog'liqlik bor. Kattalarning maqsadi, odatda, yoshlarning maqsadlari (hatto strategik maqsadlari) bor. Talabaning rivojlanish mantiqi, uning tafakkuri,

harakatlari bitta nuqtai nazarda, tarbiyachining mantiqi boshqa nuqtai nazarda turishi mumkin. Bunday variantda hech qanday tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish bo'lmaydi.

Pedagogik faoliyatda vositalar, maqsadlar va natijalarning nisbatini doimo tahlil qilib borish zarur. Ular uzviy birlikni tashkil etadi, bir – biriga bog'liq bo'ladi va alohida tarzdi amalga oshirilmaydi. Maqsadni amlga oshirish usuli – bo'lajak natijadir.

Natija yangi vositalarni tanlash, yangi maqsadlarni qo'yish uchun amaliy asos hisoblanadi. Tajribada ma'lum darajada qo'llanilgan har qanday vosita natija beradi, hatto biror sababga ko'ra maqsad aniq ifodalanmagan bo'lsa ham natija bervermaydi.

Tajribada mavjud bo'lgan pedagogik vositalarni ikkitasini ko'rib chiqamiz.

Birinchisi: har qanday pedagogik vosita hamisha bir qator boshqa vositalar, usullar, shartlar bilan bog'liq bo'ladi, ular pedagogik jarayoning muayyan bosqichida ta'sir ko'rsatish natijasini belgilab beradi. Masalan rag'batlantirish bir xil jarayonlarni tezlashtirish va boshqarishga to'siqlik qilish, turli salbiy va ijobiy hissiyotlarning turli – tuman ko'irinishlarini vujudga keltirishi mumkin.

Ikkinchi: ayrim vositalarni qo'llanish pedagogning ular ta'sirini, mumkin bo'lgan o'zgarishini anglash qobiliyatlariga butunlay bog'liq bo'ladi. jamoa muomala sharoitida vositalarni qo'llash minut sayin o'zgarib turadigan vaziyatni hisobga olish zarurligini taqazo qiladi.

Hozircha biz ko'proq mavhum kategoriyalardan foydalanamiz. Amaliy faoliyatda esa vositalar, maqsadlar va natijalar dialektikasi ovozlari shovqini, g'oyat turli – tuman ehtiyojlar va da'volarning avj olishi bilan to'la bo'ladiki,

bu barcha jonli manzara doimo bir kishining – pedagog tarbiyachining diqqat markazida bo'lishi lozim.

Agar pedagogik san'at haqida gapirganda, chamasi, uning asosiy ko'rinishlari – talabalarga umidbaxsh faraz bilan yondoshish, talab va ishonchning birligi, uning shaxsga avayla munosabatda bo'lish, uni hurmat qilishdan iborat bo'lishi mumkin.

Pedagogik umidbaxshlik hatto eng qarovsiz talaba ham o'zida ko'pgina ijobiy narsalarga egadir, degan ishonchga asoslangan.

Pedagogik mahorat o'ziga talabalar haqidagi, ularning psixologiyasi to'g'risidagi, ta'lim muassasasi haqidagi, ta'lim – tarbiya jarayonini tashkil etish va uning mazmuni, metodlari haqidagi keng bilimlarni qamrab oladi. Bu bilimlar umumiy pedagogik madaniyani tashkil etadi, pedagog, tarbiyachi bu madaniyatni egallamasa, hech vaqt o'z ishining chinakam ustasi bo'la olmaydi, eski usuldan, bir qolipdagi tayyor andazalarni ishlatishdan nariga o'tmaydi.

Biroq zamonaviy guruh rahbariga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi – maxsus bilimlar va malakalar: talabalarni kuzatish, ularning o'sishidagi muhim narsalarni aniqlay olish, bu muhim narsalarni jamiyatda vujudga kelgan asosiy ijtimoiy g'oyalar bilan taqqoslash, ularni rivojlantirish yo'llari va usullarini aniqlash, turli vositalar, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish usullarining o'zaro bir – biriga o'tish dialektikasini chuqur tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir sistemaga solish malakalari zarur bo'ladi.

Guruh rahbari yangi tajribalarni o'rganar ekan, o'zining hayotiy bilmini, his etgan va anglagan narsalarini, o'z tajribasini aslo kamsitmasligi kerak. Guruh rahbari keng va dadil tajribachilik ishlariga yo'llash zarur.

Demak, guruh rahbarining pedagogik texnikasi – bu shunday bir malakalar yig'indisidirki, u guruh rahbariga tarbiyalanuvchilar ko'rib va eshitib turgan narsalar orqali ularga o'z fikrlari va qalbini yetkazish imkonini beradi. Talabalar bilan bevosita muomala qilishda guruh rahbarining xuddi ana shu malakalari (yoki ularning yo'qligi) uning xulq atvorida namoyon bo'ladi.

Guruh rahbarining pedagogik mahorati bu tarbiyachining fahm – farosat va bilimlarning, chinakam ilmiy, tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlikning, talabalar qalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan talaba shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondoshishi, donolik va ijodiy dallilik, ilmiy tahlil, xayol va fantazyaga bo'lgan qobiliyat majmuasidir.

Pedagogik texnika, mahorat, san'at, pedagogik malakalar, pedagogik vaziyatlar, maqsad, o'z – o'zini tarbiyalash, moxirlik, tashkilotchilik, aktyorlik, rejissyorlik, mimika, pantomimika, savodli gapirish, ma'noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum, pedagogik ta'sir ko'rsatish.

Guruh rahbari noxoyatda ma'sulyatli va murakkab vazifani bajaradi. U guruhdagi tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi, talabalarining murabbiysi, guruxni tashkil etadi hamda kamolot tashkilotchilari, o'qituvchilar, oila, keng jamoatchilik ahli bilan birga ish olib boradi.

So'nggi yillarda guruh rahbarining faoliyati turli shakl va metodlar bilan boyitildi. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va o'tkazishda o'quv yurti jamoat tashkilotlarining roli tobora oshirildi.

Ushbu ishni tayyorlashdan maqsad o'quv yurtining guruh raxbariga hozirgi vaqtda mamlakatda uzluksiz ta'limning yagona tizimini yaratish borasidagi ish uslublarini xar tomonlama keng joriy qilish va metodik yordam ko'rsatishdan iboratdir. Ideologik muassasalar sifatida o'quv yurti oldiga

muhim tarbiyaviy vazifalarni xisoblanadi, shunday qilib. Alohida guruh birlashib o'quv yurtini tashkil etadilar. Alohida guruh jamoalari ko'lga kiritgan ta'lim va tarbiya borasidagi muvaffaqiyatlar butun o'quv yurti jamoasining muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan guruh rahbarining ma'suliyati jamiyat oldida raxbarlik ma'suliyatidan kam emas. Shuning uchun o'quv yurti direktorlari gurux rahbari vazifasiga tajribali, tashkilotchi, mexnatsevar, mahoratli, yosh avlodni sevadigan o'qituvchilarni tayinlab, ular bilan muntazam ish olib boradilar.

Guruh rahbarining muhim vazifalaridan biribu talabaning o'qishga bo'lgan havasi, e'tiqodi va bilim, qobiliyatini rivojlantirish, kasb-xunarga bo'lgan layoqatini, yosh va ruxiy xususiyatlar asosida rivojlantirish, har bir o'quvchining bo'lg'usi hayoti rejalarini amalga oshirish, talabalarining salomatligini muxofaza qilishdan iborat. Faollarga ishonish, ularning gurux jamoasi orasida obro'sini ko'tarish, o'z vaqtida ularga tegishli yordam ko'rsatish gurux rahbarining bevosita asosiy vazifasidir.

Shuningdek, guruh rahbarining tashkilotchilik funksiyasi tarbiya jarayonida muhim vosita sanaladi. Chunki, tashkilotchilik tushunchasining o'zi keng ma'noga ega. Maxsus bir maqsadni ko'zlab u yoki bu ishni tadbiriy choralarni tashkil etish guruh rahbaridan katta malaka va maxsus mahoratni talab qiladi. Tashkilotchilik funksiyasi bir necha elementlarga bog'liqdir:

A. O'tgan ishlarni tashkil qilish, uning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi sabablarini belgilab olish.

B. Guruhda o'tkaziladigan barcha ishlar tarbiyaviy xarakterga ega bo'lib, ma'lum maqsadni ko'zlab o'tkazilishi va guruh rahbari turli tarbiy ishlarini o'tkazishda oldin shu ishning modelini tuza bilish lozim.

D. Guruh rahbari oldiga qo'yilgan maqsadga yetishish uchun o'z oldiga aniq vazifa qo'ya bilish lozim.

E. Guruh rahbari har bir tadbiriy choralarni amalga oshirishda o'qituvchi va talabalarining qobiliyatlariga qarab, vazifalarni taqsimlash, ma'lum reja asosida tarbiyaviy tadbirlarning o'tazish o'rni, vaqti, soati, javobgar shaxslar va tizimligini aniqlash lozim.

F. Ma'lumki tarbiyaviy ish bajarishda bajaruvchi kishilarni to'g'ri taqsimlash, ishga boshqa o'qituvchilarni, ota-onalar, talabalar, otalik tashkilotlari va ish obe'ktini aniqlash lozim.

Guruh rahbarining asosiy faoliyati esa quyidagilarni bilishni talab etadi.

1. Har bir talabani shaxs sifatida o'rganish.
2. Talabalarining guruhda tarbiyalashni tashkil etish.
3. Talablarning bilim-tarbiyasini oshirish va ularning tartib intizomini mustahkamlash.
4. Guruhda darsdan tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazish.
5. Fan o'qituvchilarning tarbiyaviy ishlarni (koordinatsiyalash) birlashtirish.

6. Talabalarining ota-onalari bilan ishlash.

Guruh rahbari fan o'qituv ishlariga nisbatan tarbiyaning ko'p qirrali muhim vazifalarini bajaradi. Shuning uchun uning oldiga juda katta pedagogik va psixologik talablar qo'yan, bu talablar tarbiyaviy ishlarni yuqori darajaga ko'tarishda muhim rol o'ynaydi.

Demak yuqoridagilarga tayangan holda guruh rahbarining faoliyatiga nisbatan qo'yilgan talablar quyidagilardan iborat.

1. Yuqori g'oyafiylik va onglilik.

2Guruh rahbari katta obro'ga ehtiromga va hurmatga ega bo'lishi

3Pedagogik mahorat

4Madaniy qobiliyatning mavdudligi

5Pedagogik odibga ega bo'lish

6Yosh avlodga nisbatan hurmat va ehtirom bo'lish

7Tashkilotchilik malakasi va mahoratiga ega bo'lish

8Tarbiya ishlariga nisbatan ijodiy munosabatda bo'lish

9Guruh rahbari kasbini yuqoriga ko'tarish mustaqil bilim olish qobiliyatiga ega bo'lish.

Rasmiy hujjatlarga guruh rahbarining vazifalari qisman bayon qilingan bo'lsa ham biz quyida guruh rahbarining vazifalarini aniq tarzda ko'rsatishni zarur deb bildik.

Guruh rahbarining vazifalari:

1. Anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlarini o'rganish.
2. Talabalarning kundalik davomati odob, xulqi va jamoat ishlariga qatnashishini tekshirib borish.
3. Talabalarning rejimga rioya qilishlari va uyga berilgan vazifalarni tayyorlab borishlarini kuzatish.
4. Guruhda ishlaydigan fan o'qituvchilari bilan majlis o'tkazish
5. Darsda talabalarning davomatini ta'minlash, guruhda va o'quv yurtida navbatchilikni tashkil etish, xonani jihozlash, xonadagi o'quv asboblari saqlashga o'rtg'atish, talabalarning qiyinchiliklarini nazorat qilib ular bilan suhbat o'tkazish
6. Guruh majlichlarini tizimli va tartibli o'tkazish
7. Yoshlar ittifoqi tashkiloti bilan ish rejalariga muvofiq darsdan tashqari ishlarini tashkil etish.
8. Talabarlarning darsdan ashqari o'kishlari va anjumanlarini o'ikazish
9. Guruh talabalari bilan sport, harbiy vatanparlik tarbiyasi borasida tadbiriy choralar ko'rish, talabalar sog'lig'ini muntazam nazorat qilish,

jismoniy tarbiya o'qituvchilari, harbiy ta'lim o'qituvchilari bilan doimiy aloqada bo'lish

10. Talabalarni rag'batlantirish va zarur vaqtlarda ularga nisbatan chora ko'rish.

11. Talabalarning ota-onalari bilan tarbiya borasida doimiy aloqada bo'lish va ular bilan individual suhbatda bo'lish.

12. Talabalarning shaxsiy va guruhga oid hujjatlarni tartibli olib borish. Guruhda tarbiyaviy ishlarga doir masalalarni har tomonlama hal qilish maqsadida guruh rahbari talablarning ta'lim olishlari guruhning uyushtirishning tahminiy rejasini tuzadiki bu reja talabalar bilan tizimli ish olib borishga katta imkoniyatlar yaratib beradi.

2.Talabaning o'rganishning tahminiy dasturi

Talabalar to'g'risida umumiy ma'lumot.

- Talaba qaerda yashaydi?
- Ota-onasining kasbi va ish joyi.
- Oila a'zolarining va ularning moddiy ta'minlanganligi
- Oilada ota-onaning o'zaro munosabatlari
- Oilada talabanri tarbiyalash xarakteri
- Talabaning rejimi
- Oilaning xo'jalik ishlarida talabaning ishtiroki
- Talabaning hayotida eng muhim voqealar
- Talabaning sog'ligi to'g'risida ma'lumot

II. Yoshlar taraqqiyotining umumiy holati

- Umumiy taraqqiyot (nunq madaniyati dunyoqarashi xarakteri kino, teatr,muzey, sport majmualariga borish)
- Talabaning o'qishga bo'lgan munosabati
- Talabaning davomati

- Talabaning jismoniy mehnaga munosabati
- Talabaning intizomi, xulqi tirishqoqligi
- Talabaning qiziqishi (o'qishga, sportga)

III. Talabaning jamoat ishlarida ishtiroki

- Guruhning jamoat ishlarida ishtirok etish
- Jamoat ishlarini bajarishi
- Talabaning guruhdagi obro'yi va mavqei

IV. Talaba shaxsining asosiy xususiyatlari

- Jamoatchilik dunyo qarashi
- Talabaning ma'naviy sifatlari, vatanni sevis, do'stlik, insoniylik, baynalminallik.

➤ Irodalilik xarakteri va xususiyatlari. (maqsadli bo'lish, faollik, botirlik tashkilotchilik mustaqillik intizomlik, bandlik, kamtarlik va hokazo)

➤ Talaba mijozining xususiyatlari va uning ruhiy jarayoni (nutq, diqqat, xotira xayol ruhiy holatlar)

V. Talabani o'rganish asosida gurux raxbari quyidagi chora-tadbirlarni tuzadi.

- Talabaning qaysi sifatlarini tarbiyalab rivojlantirish lozim.
- Talaba axloqdagi kamchiliklarni bartaraf qilish uchun nimalar qilish kerak?

4. B. Guruxni o'rganishning dasturi.

I. Gurux nayoti.

➤ Guruxdagi talabalarining yoshi, ruxiy, fiziologik va gigienik xolatlari.

- Talabalarining shaxsiy taraqqiyoti, ma'rifatchilik jixatlari.
- Guruxdagi jamoatchilik ishlari.

II. Guruxning hamjixatligi va uyushqoqligi

- Talabalarining o'zaro munosabati.
- Talabalarining birgalikda mehnat qilishlari va uning vaqti.
- Qizlar va o'g'il bolalarining do'stligi hamda xamfirkrligi.
- Jamoa a'zilarini himoya qilish.

Mustaqillik sharoitida tarbiyaviy ishlar jarayoniga va guruh rahbari faoliyatiga qo'yilgan talablar.

Pedagoglarda biz albatta oliyjanoblik hissini tarbiyalashimiz shart.

Oliyjanoblik qalbning o'ziga hos holatidir. Bu holat insonda sokinlik, hurmat, mehr, g'urur hislarining qo'shilishidan hosil bo'ladi. Oliyjanoblik hissi har bir insonda yoshligidan tarbiyalanib o'ziga to'g'ri baho berishga yordam beradi. Bu hislat har bir inson uchun lozim, ammo pedagog uchun bu zaruratdir. Chunki faqat oliyjanob odamgina talablarda bu hislatni uyg'otishi va rivojlantirishi mumkin. Qanday qilib o'zini hurmat qilmagan inson boshqalarga o'zini hurmat qilishni o'rgatish mumkin.

Faqat ichki uyg'onlikka ega bo'lgan insongina boshqalar hayotga ham uyg'unlik kiritishi mumkin. Oliyjanob inson boshqalarning muvafaqiyatidan hursand bo'ladi va mag'lubitidan aziyat chekadi. Pedagog esa talabalarining yutuqlarida hursand bo'lib qolmasdan balki lazzat ham oladi. Chunki bu yutug'da pedagogning ham kichkina ulushi bor. Mag'lubiyat bu pedagogning ham mag'lubiyatidir.

Pedagogga qo'yiladigan birinchi ahloqiy talab, bu talabaga hurmat bilan, mehr bilan qarash. Ma'naviy shakllanish talabadan ko'p kuch vako'p vaqt talab etadi. Ichki qrama – qarshiliklar talabani hulqida salbiy ko'rinishlar vujudga kelishi mumkin. Bunday hollarda murabbiy eteket chegarasi doirasida ish olib borishi mehr va toqat bilan ish yuritishi shart. Murabbiy har bir shaxsni baholashda uning jamoadagi o'rniga, o'qishdagi

muvafaqiyatlariga, ota – onasining nasl nasabiga qarab emas, balki shu talabani ichki dunyosini shakllanishi darajasiga, odamiyligiga qarab baho berishi lozim. Bu kamsitmaslik ularning tarbiyasi ustida ish olib borayotgan davrda nuqsonlarni yo'qotishga harakat qilish va hurmat bilan qarashi zarur.

Pedagogning talabalarga bo'lgan nisbatan bo'lgan munosabati mehr, hayri ho hlik va yordamida iborat bo'lishi kerak. Ma'lumki rivojlanish uchun yordam berish murakkab jarayon bo'lib, talabalar olidag qo'yib o'zi chetda qarab turishi va faqat shu talablar qanday bajarilayotganligini kuzatib borishi yetarli degan hulosaga kelgan pedagoglar katta hatoga yo'l qo'yadilar. Talabni qo'yish qiyin emas, lekin uni bajarilishiga erishish qiyin shuning uchun talablariga to'liq javob olgan pedagoggina o'z kasbining ustasidir deb tan olish kerak. yaxshi pedagog har bir talabga individual yondoshib, uning talablariga javob berishida qanday qiyinchiliklar vujudga kelayotganini, uni nima qiynayotganini sinchiklab o'rganishi lozim. Talabaga bu jarayonda hayri ho hlik bilan yordam qo'lini cho'zishi kerak.

Pedagogning ishida muomalaning turli bosqichlarida uning emotsional kayfiyati: faoliyatga hozirlik ko'rish jarayonida, uni amalga oshirish davrida, munosabat amalga oshgandan keyingi his qilnadigan sezgilarda va kechinmalarda muhim rol' o'ynaydi. Shu tariqa biz kasbiy pedagogik munosabatni amalga oshirish uchun juda muhim bo'lgan pedagogning psixik holatlari va ularni faoliyati hamda munosabati jarayonida boshqarish muommasiga yaqinlashib kelayapmiz.

Kasbiy pedagogik munosabat jarayonida ijobiy kayfiyatni boshqarish muammolari nihoyatda muhimdir. Darsaga bo'lgan psixologik rag'bat, guruh bilan bo'ladigan munosabatga rag'bat, o'zaro fikr almashish ilhomi degan ilhomning vujudga kelishi va amalga oishirilishi murakkab jarayondir. Dastlab pedagogning mustaqil psi hologik yo'l tutishi asosida, uning

pedagogik ishga munosabati uni jalb qiladigan bo'lajak faoliyati materialiga munosabati natijasida, talabalar bilan bo'ladigan munosabatidan qoniqishini oldindan his qilish asosida vujudga keladigan ilhom guruh bilan bevosita o'zaro hamkorlik qilish paytida huddi ana shu bevosita aloqaga muhtoj bo'ladi, bevosita muomala asosida rivojlanadi va mustahkamlanadi.

Pedagogning talabalar bilan munosabati ijodiy kayfiyati pedagogning ijodiy individualligining o'ziga hosligi, talabalar jamoasining hususiyatlari, faoliyat sharoitlari va shu kabilar bilan bog'liq bo'lgan ko'p qirrali jarayondir. Pedagogning munosabatidagi kayfiyati pedagogik ta'sir ko'rastishning ob'ektlari – sub'ektlari bo'lgan talabalarning ijodiy kayfiyati bilan ko'p jihatdan bog'liqdir. Buning ustiga pedagogning mustaqil psixologik yo'l tutishi asosida vujudga keladigan ijodiy kayfiyat uning guruh bilan uzviy hamkorligi paytida aynan talabalar bilan bo'ladigan munosabatga bog'liqdir.

Talabalar bilan bo'ladigan munosabat oldidan pedagogning ijodiy kayfiyatini hosil qilishda uning o'quv materialiga o'z hissiy munosabatini ifodalashning tashqi shakllarini oldindan topishga intilishi muhim rol o'ynaydi: bular tegishli imo – ishoralar, yuz harakatlari, gapirish ohangidir. O'quv materialiga o'z munosabatini ifodalashning tashqi shakllarini o'ylab olish, tabiiyki, darsga, tadbirga shunday psi hologik tayyorgarlik ko'rishga tayanadiki, uning tarkibiy qismlari sanab o'tilgan. Darsda tadbirlarda o'z fikrlari, his – tuyg'ularini qanday qilib ya hshiroq va yorqinroq gavgdalantrish ustida mulohaza yuritir ekan, pedagog bo'lajak faoliyat vaziyatga kirib boradi, unga chog'lanadi, uning shakllarini his qiladi, faoliyatga bo'lgan o'zining hissiy munosabatini yetkazish vositalarini izlaydi.

Tarbiyalanuvchilar bilan muomalada kishi o'zini boshqara bilishi nihoyatda zarurdir. Pedagogning darsdagi yomon, noijodiy kayfiyati darhol umuman guruhning ijodiy kayfiyatiga ta'sir qiladi, biragalikdagi faoliyatining

samaradorligini pasaytiradi. Ijodiy kayfiyatini boshqarishining taklif etilgan tizimi individual o'zlashtirishni, o'z ustida muntazam o'ynaltirilgan ish olib borishni talab qiladi.

Tarbiyalanuvchilar bilan muomala jarayonida va bevosita undan oldin ijodiy kayfiyatni boshqarish – pedagog mehnatining eng muhim kasbkorlik talabi bo'lib, u pedagogning guruhda, tarbiyalanuvchilar bilan muomalada va shu kabilarda erkin bo'lishni, xulq – atvorning samarli bo'lishni ta'minlaydi. Pedagogik ijodkorlikning asosiy bosqichlariga nisbatan pedagogning ijodiy kayfiyatiga muomala ta'sirining qo'yidagi jihatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- pedagogning guruhdagi muomalasini oldindan payqashi uning ijodiy kayfiyatini safarbar qiluvchi omil ekanligi;

- guruh bilan dastlabki aloqa bevosita muomala paytida pedagog ijodiy kayfiyatining rag'batlantiruvchi omili sifatida;

- pedagogning guruh bilan muomalasi tizimi: u faoliyat jarayonida pedagogning ijodiy kayfiyatini rivojlantirishni qo'llab – quvvatlaydi va rag'batlantiradi;

- muomaladan qanoat hosil qilish shundan keyingi faoliyatda pedagogning ijodiy kayfiyatini rag'batlantiruvchi omil sifatida.

Pedagogning muomala jarayoni o'zida kechadigan bir qancha shart – sharoitlar bilan murakkablashadi. Muomala shart – sharoitlari muomala xarakteriga ancha ta'sir qiladi, aslida ular muomalaning kasbiy yo'nalishini ko'p jihatidan belgilab beradi. Muomalaning oshkoralik vaziyat ko'pgina qiyinchiliklar tro'g'diradi. Tadqiqotchilar qayd etib o'tganlaridek, kishilar oldida, katta auditoriya oldida muomala qilish auditoriyaning gapiruvchiga diqqat qilishga muljallangan bo'lib boshlovchilar uchun nihoyatda murakkabdir va maxsus tayyorgarlik ko'rmasdan o'tkazilishi mumkin emas.

Faqat o'zaro fikr almashish malaka va usullarini egallashgina muomala jarayonida pedagogning hissiy kayfiyatini ta'minlaydi.⁴

Pedagogning ijodiy kayfiyatini boshqarishning alohida muhim muomalasi bunday kayfiyatni bevosita faoliyat oldidan chiqarish va safarbar qilish noijodiy kayfiyatni yengish hisoblanadi va hakoza.

Pedagogning ijodkorligida «jismoniy harakatlar» usulini ro'yobga chiqarishning o'ziga xosligi shundan iboratki, u pedagogga faqat bevosita ijodkorlik boshlanishidan oldin o'zining ijodiy tabiiyatini safarbar qilishning vositasi sifatidagina zarurdir, keyin esa «bordi – yul» holatidagi – jismoniy harakatlar» mantiqni ijodkorlik vaziyati bilan chinakkamiga ma'naviy moyillikka sekin – asta o'sib o'tadi.

Muomalada ijodiy kayfiyatni shakllantirish murakkab jarayondir. Bu yerda ko'pincha pedagog zo'riqish tuyg'usini boshidan kechiradi, buni pedagog

ijodkorligining omma o'rtasidagi faoliyat, o'zgarib boruvchi ijodkorlik holati, o'zining psixikholatlarini operativ ravishda boshqarish zarurligi, mehnatning o'zaro fikr almashish jihatdan boyligi kabi xususiyatlarini taqozo qiladi.

Pedagog talabalar bilan hamkorlikda yashar ekan o'qituvchining intellektiga qat'iy rioya qilishi kerak. Unga ishonib aytilgan talabani (sekretini) sirini hech kimga aytmasligi, uning ustidan kulmasligi va albatta u bilan samimiy bo'lishi shart.

Pedagoglarda biz albatta oliyjanoblik hissini tarbiyalashimiz. Oliyjanoblik qalbning o'ziga hos holatidir. Bu holat insonda sokinlik, hurmat, mehr, g'urur hislarining qo'shilishidan hosil bo'ladi.

⁴ A. Alieva «Bo'lajak pedarorda muomala madaniyatini shakllantirishni o'zira xos xususiyatlari» T., 2001, magistrlik dissertatsiyasi

Pedagogning talabalarga nisbatan bo'lgan munosabati mehr, hayrihohlik va yordamidan iborat bo'lishi kerak. Ma'lumki rivojlanish uchun yordam berish murakkab jarayon bo'lib, talabalar olidag qo'yib o'zi chetda qarab turishi va faqat shu talablar qanday bajarilayotganligini kuzatib borishi yetarli degan hulosaga kelgan pedagoglar katta hatoga yo'l qo'yadilar.

Nazorat uchun savollar.

1. Oliyjanoblik deganda nimani tushunasiz?
2. Pedagog va talaba o'rtasidagi munosabatni shakllantirishda nimalarga e'tibor berish kerak?
3. Munosabatlar samimiy bo'lishi uchun nima qilish kerak?
4. Talaba va pedagog o'rtasidagi ijobiy munosabatlarni qanday yuzaga keltirish mumkin?
5. Hozirgi kunda pedagog bilan talaba o'rtasida —devor|| bo'lishi kerak deb o'ylaysizmi?

MAKTABDAGI TARBIYAVIY ISHLAR TIZIMIDA SINIF RAHBARINING FAOLIYATI.

I. REJA:

1. Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining tutgan o'rni.
2. Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining burchlari.
3. Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining vazifalari.

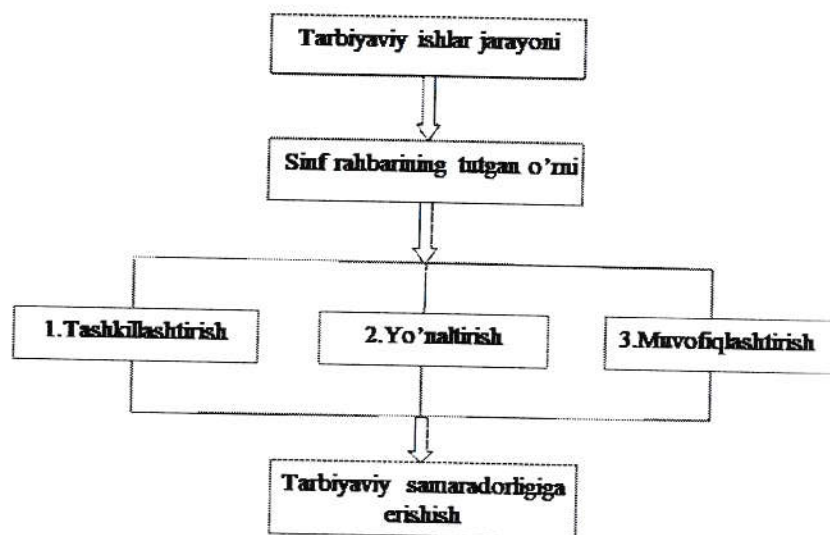
Tayanch ibora va atamalar: tarbiya, tarbiyachi, tarbiyaning mazmun-mohiyati, sinf rahbari, tarbiyaning ijtimoiy ahamiyati, o'quvchi, tarbiyaviy ish, jarayon, maktab, sinf, o'quvchi, sinf rahbari, burch, vazifa, tashkil qilish, bog'lash, hamkorlik, faollik, yondashuv, talab.

Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining tutgan o'rni.

Umumta'lim maktablarida tarbiya jarayonini oqilona boshqarishasosiy vazifalardan hisoblanadi. Bunda sinf rahbari muhim o'rin tutadi, va uning tarbiyaviy ishlardagi faoliyati O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan "Ichki tartib to'g'risidagi Nizom" kabi bir qator ta'limga oid meyoriy-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi.

Sinf rahbarining asosiy funksiyasi o'ziga biriktirilgan sinfda barcha tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish, yo'naltirish va muvofiqlashtirib borishdan iborat. Sinf rahbari o'z faoliyatida o'z sinfini va alohida-alohida har qaysi o'quvchini o'rganishdan boshlaydi. Ma'naviyati boy bo'lgan sinf rahbari o'quvchilar bilan alohida-alohida ishlashni amalga oshirishi, o'quvchilarga o'z ta'siri, metodlarini mohirlik bilan qo'llashi kerak. Sinf rahbari ko'rgazmali qurollardan samarali foydalanish, o'quvchilarning darsdan bo'sh vaqtlaridan foydalanish va bolalar ijodiy qobiliyatini o'stirishda, ularni har tomonlama kamol toptirishda yordam beradi. U bu funksiyani bajarishda o'quvchilar

bilan individual va jamoaviy munosabatga kirishadi. Shu ma'noda quyidagi modelga diqqat qiling:



Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining tutgan o'ri.

Bunda quyidagilarga amal qilinadi:

1. Tashkillashtirish:

- sinfda maqsadli tarbiyani yo'lga qo'yadi;
- tarbiyaviy ishlar rejasi va dasturini tuzadi, amalga oshiradi;
- tarbiyaviy ishlarni boholab boradi;
- tarbiyaviy ishlarga oid muommolarni hal qiladi.

2. Yo'naltirish:

- o'quvchilar va maktab jamoasini tarbiyaviy ishlarga eng muhim belgilaydi;
- sinfda olib boriladigan tarbiyaviy ishlar ishtirokchilarining ahilligi va birligini ta'minlab beradi;
- tarbiyaviy ishlarni takomillashtirib borish choralarini ko'radi.

3. Muvofiqlashtirish:

- sinfda fanlar o'qituvchilari tomonidan olib borilayotgan tarbiyaviy ishlarni muvofiqlashtiradi;

- maktab direktorining ma'naviy-ma'rafiy ishlar bo'yicha o'rinbosari tashkilot va bolalar tashkiloti, yoshlar ittifoqi, ota-onalar qo'mitalarining tarbiyaviy ishlardagi hamkorligini ta'minlaydi;

- tarbiyaviy ishlar monitoringini olib boradi;

- sinf tarbiyaviy ishlarining istiqbollari mo'ljallaydi.

Zero, sinf rahbarining tarbiyaviy ishlarda tutgan o'ri muhim ahamiyatga ega. Bunda sinf rahbari faoliyatida quyidagilar birlamchi o'rin tutishini qayd etish lozim:

a) tarbiyaviy ishlarni kengaytirib borish;

b) tarbiyaviy ishlar metodlarini eng maqbullarini tanlay olish;

v) tarbiyaviy ishlar shakllarining to'g'risini belgilash.

Malakali va mahoratga ega sinf rahbari tarbiyaviy ishlar quyidagi talablarga javob beradi:

- yuqori darajada ma'naviyatlilik va yetuk darajada pedagogik-psixologik tayyorgarlik;

- milliy g'oya, taraqqiyot va istiqbolga sadoqatli bo'lish;

- ahloqiy yetuklik, huquqiy faollik va ijtimoiy faollikda o'quvchilar va o'zgalarga ibrat ko'rsatish;

- tarbiyaviy ishlarda oqil pedagog va nafis psixolog sifatida ish ko'rish.

Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlardagi mavqeyi va nufuzi tarbiya metodlarini yaxshi bilishi bilan ham belgilanadi. Bunday metodlarning eng asosiylar quyidagilardir:

1) Shaxs ongini shakllantiruvchi metodlar:

- suhbat;

- mashg'ulot;
- bahs;
- ibrat.

2) Axloqiy faoliyat va xulq-atvor fazilatlarini shakllantirish metodlari:

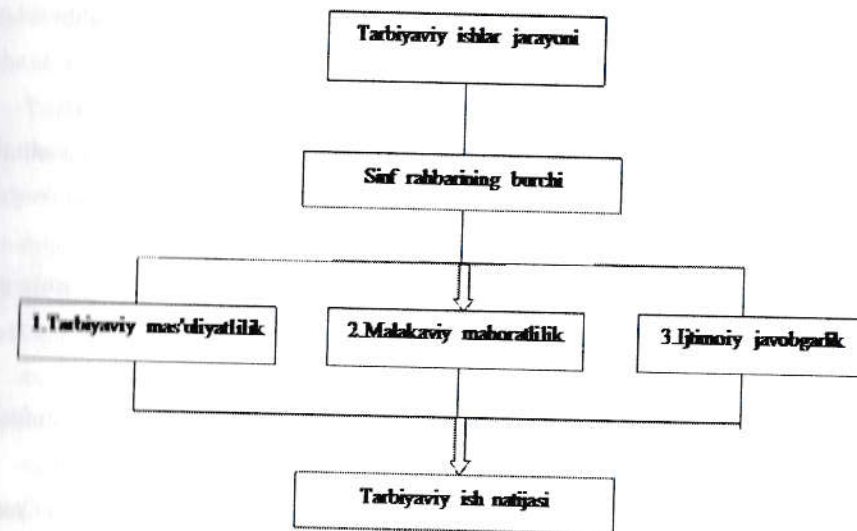
- pedagogik talab;
- ijtimoiy fikr;
- o'zlashtirish;
- boshqarish;
- tarbiyaviy vaziyat yaratish;

3) Faoliyat samaradorligiga erishish metodlari:

- o'rganish;
- odatlanish;
- musobaqa;
- rag'batlantirish.

Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining burchi.

Burch – bu ahloqning asosiy mezonlaridan biri bo'lib, u "har bir kishining o'z vazifasini to'liq bajarishi va odamlarga to'g'ri munosabatda bo'lish kabi fazilatlarini ifodalaydi". Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar jarayonidagi burchi tarbiyaviy ishlarni ma'suliyat, onglilik va vijdon bilan tashkil qilish hamda olib borishdan iboratdir. Mazkur masalada quyidagi variantga e'tibor bering:



Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining burchi.

Bu masalada quyidagilarga e'tibor berish maqsadga muvofiq:

1. Tarbiyaviy ma'suliyatlik. Sinf rahbari tarbiyaviy ishlar uchun eng ma'sul shaxsdir. Bunda u g'oyaviy, ma'naviy, ahloqiy, jismoniy, estetik kabi shakllanishlarga yo'naltirilgan tarbiyaviy ishlarni vijdonan, halol va ongli ravishda tashkil qilish kerak.

2. Malakaviy mahoratlik. Sinf rahbari sinfda tashkil qilinadigan tarbiyaviy ishlarni yuksak va mahorat bilan yo'lga qo'yishi shart. Aks holda sinfda olib boriladigan tarbiyaviy ishlar kutilgan darajada kechmaydi.

3. Ijtimoiy javobgarlik. Sinf rahbari tarbiyaviy ishlar uchun jamiyat va shaxs oldida javobgar hisoblanadi. Chunki unga bu faoliyat ishonib topshirilgan.

Zero, sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar jarayonidagi burchi Ma'suliyat, Malaka, va Javobgarlik bilan belgilanadi. Negaki kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi ko'p hollarda sinf rahbarini barchadan ko'ra eng yaqin

do'sti, sirdoshi va maslahatchisi deb biladi. Bunday ishonch sinf rahbaridan tarbiyaviy ishlar jarayonini oqilona tashkil etish va olib borishni taqozo etadi. Shu ma'noda sinf rahbari o'z burchini bajarish jarayonida:

1) bor imkoniyatlar va vositalar yordamida o'qituvchilar va maktab jamoasi bilan sinfda olib boriladigan o'quv tarbiyaviy ishlarda hamkorlik qiladi.

2) o'quvchilar jamoasini shakllantirish va bu jamoani tarbiyaviy ishlarga jalb qiladi;

3) o'qituvchilar va o'quvchilarning hamkorligini ta'minlaydi;

4) o'qituvchilar, maktab jamoasi va mutaxassislar ishtirokidasinfidan tashqari tarbiyaviy ishlarni olib boradi;

5) sinfning tashqi olam bilan ko'p tamonlama aloqalarini yo'lga qo'yadi va tartibga solib turadi.

Bularning barchasi sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar jarayonidagi burchi hisoblanadi. Bu hol sinf rahbarini tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi va o'quvchilar ustози sifatida namoyon qiladi.

Tarbiyaviy ishlar jarayonidagi sinf rahbari burchining mazmuni ma'naviy tarbiya ishlarini tashkil qilish bilan bog'liq. Unga ko'ra, umumta'lim maktabi o'quvchilari "kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli yashash" uchun layoqatli bo'lib voyaga yetishlari kerak. Buning uchun sinf rahbarining hushyorlik, sezgirlik, qat'iyatlik va ma'suliyatlik tamoyillariga asosan tarbiyaviy ishlarni yo'lga qo'yilishi taqozo etiladi.

Qachonki tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbari o'z burchini bajarsa, kutilgan natijaga erishish mumkin. Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z sinfi uchun o'qituvchi va Ustoz, yuqori sinf rahbarlari o'quvchilar uchun Ustoz va o'qituvchi hisoblanadi. Sinf rahbari tarbiyaviy ishlarda o'z burchini

bajarmasa, sinfda ma'naviy muhit ayniydi, ta'lim samaradorligi susayadi va o'quvchilarning ahloqiy rivojlanishiga darz ketadi.

Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining vazifalari.

Umumta'lim maktablarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar jarayonida keng ko'lamli xususiyatga ega. Lekin ulardan g'oyaviy, ma'naviy- ahloqiy, jismoniy, estetik, fuqorolik kabi tarbiyaviy ishlar eng asosiylari hisoblanadi. Shu ma'noda tarbiyaviy ishlar jarayonidagisinf rahbarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

-tarbiya ishlarini insonparvar, demokratik va dunyoviy xarakterda yo'lga qo'yish;

-tarbiyaviy ishlar rejalari va dasturlarini davlat ta'lim standartlariga mos ravishda yagona va tabaqalashtirilgan tarzda ishlab chiqish;

-o'quvchilarning layoqati, qobiliyati va istedodini o'stirishni tashkil qilish;

-tarbiyaviy ishlarni maqsad-muddaoli, rejali va tizimli yo'lga qo'yish;

-o'qituvchilar, maktab jamoasi, ota-onalar qo'mitasi, "Kamalak" bolalar tashkiloti va Yoshlar ittifoqi yetakchilari, mahalla faollari hamda keng jamoatchilikning tarbiyaviy ishlardagi hamkorligini uyushtirish;

-o'quvchilarda g'oyaviy sobitlik, ma'naviy barkamollik, ahloqiy yetuklik, jismoniy sog'lomlik ko'nikmalarini voyaga yetkazishga yo'naltirilgan tarbiyaviy ishlarni olib borish.

Zero, sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar jarayonidagi vazifalari eng muhim muammolarni qamrab olishi bilan xarakterlanadi. Bu vazifalar hozirgi kunda mafkuraviy, g'oyaviy va informasion kurashlar kuchayib borayotganligi bilan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu ma'noda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 25 avgustdagi PQ -451-sonli " Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish

to'g'risidagi" Qarorga binoan sinf rahbari tarbiyaviy ishlar jarayonidagi vazifalarning ijtimoiy ahamiyatini quyidagicha belgilash mumkin:

1. Hozirgi murakkab davrda sinf ma'naviy-ma'rifiy tarbiya ishlarni zamon talablari asosida tashkil qilish;
2. O'quvchilarni turli g'oyaviy, ma'naviy, mafkuraviy va ahloqiy hurujlardan himoya qilish;
3. O'quvchilarning hayotga ongli va mustahkam pozitsiyali munosabatini shakllantirish;
4. O'quvchilarning yor atrofda yuz berayotgan voqyealarga dahldorlik hissini tarkib toptirish.

Shunday qilib tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining vazifalari bo'lishi muhim ijtimoiy va pedagogik ahamiyatga ega. Buning sinf rahbari tarbiyaviy inkor jarayonining tashkil qilishda aniq rejani chorarakning muddati mos ravishda quyidagi shaklda tuzish mumkin:

Sinf bilan ishlash vazifalari	Ishlar mazmuni (bo'limlar asosida)	O'tkazish muddati	Tadbir ishtirokchilari	Kutilgan yoki olingan natijalar
1	2	3	4	5

Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish shakli.

Zero, tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbari muhim o'rin tutadi. Bu masalada u aniq burch va vazifalarga ega.

Talabalar sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar jarayonidagi tutgan o'rni , burchi va vazifalari bo'yicha ko'nikma, malaka va tajriba hosil qilishlari kerak. Shunda bu borada erishilgan natijalari kutilgan darajada bo'ladi.

Sinf rahbari hozirgi kunda asosiy tarbiyachi hisoblanadi. Shu sababli uning maqomi bugungi kunda quyidagilardan iborat:

- 1) Sinfidagi tarbiyaviy ishlar uchun asosiy shaxs bo'lishi;
- 2) pedagogik jamoa va ota-onalarga nisbatan tarbiyaviy ishlarda mutloq-vakolatga ega bo'lishi;
- 3) sinfdagi tarbiyaviy ishlarning samaradorligini ta'minlashi;
- 4) davlat va nodavlat tashkilotlarida bolalarning qonuniy vakili sifatida ishtirok etishi va h.k.

Demokratik jamiyat sharoitida sinf rahbarining ijtimoiy nufuzi yuqori bo'ladi. Bu bir necha omillar bilan belgilanadi:

- bolani har xil salbiy ta'sir va holatlardan muhofaza qilish;
- bola huquqlarini ro'yobga chiqarish;
- bolani ijtimoiy himoyalash;
- bola tarbiyasi monitoringini amalga oshirish.

Hozirgi tezkor davrda ota-ona yoki oilada bola tarbiyasi bilan shug'ullanuvchilar bola tarbiyasi ishiga ishtiroksi sifatida qatnashmoqda, xolos. Sinf rahbari esa bola tarbiyasida ilmiy, ijtimoiy, g'oyaviy, siyosiy talab va ehtiyojlar bilan ishtirok etadi. Buning uchun sinf rahbari quyidagi mezonlarga amal qilishi lozim:

- o'z kasbining ustasi bo'lishi;
- bolani sevishi va bola huquqlarini bilishi;
- tarbiya ishining asoslari, metodlari va texnologiyalaridan yetarli darajada xabardor bo'lishi;
- ijodkor, izlanuvchan va namunali bo'lishi.

Shunday qilib sinf rahbari tarbiyaviy ishlar sohasida keng qamrovli ishlarni olib boradi va o'z sinf o'quvchilarini barkamol avlod qilib tarbiyalashda asosiy shaxs hisoblanadi.

Esda saqlab qolish uchun zarur bo'lgan tushunchalar:

Tarbiya – inson shaxsi ma'naviy qiyofasini shakllantirishga qaratilgan say – harakatlar tizimidir.

Tarbiya vazifasi – ma'naviy manbalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojlarini nazarda tutilgan holda o'qituvchining o'quvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan tarbiyaning samaradorligi tarbiyaning qanday metodidan foydalanishga bog'liq.

Tarbiya jarayoni – tarbiya jarayonining mohiyati va jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu xatti-harakatini asta-sekin ko'nikmaga aylantirib borish lozim.

Tarbiya maqsadi – talaba-yoshlarda milliy g'oya va milliy mafkurani shakllantirishda ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari qo'llaniladi.

Tarbiyaviy jarayon – rivojlanib borayotgan avlodning katta yoshdagilar tajribasini egallab borish jarayoni bo'lib, insonlarning rivojlanishini boshqarish hamda ularning shaxsiy hislatilari shakllanishiga zarur sharoitlar yaratib beradi.

Tarbiyaviy maqsad – fan asoslarini o'zlashtirish orqali uning mazmunida yotgan g'oyalar, dunyoqarashlar ta'sirida o'zining shaxsiy sifatlarini, iymon-e'tiqodlarini shakllantirishni ko'zlashdir.

Tarbiyaviy munosabatlar – insonlar o'rtasidagi doimiy munosabat (aloqalar) bo'lib, ular inson shaxsining rivojlantirishga, ya'ni, mustaqil ma'lumot, mustaqil ta'lim olish va o'z – o'zini tarbiyalashni shakllantirishga xizmat qiladi, shuningdek, bu boshqaruv jarayonida rahbarlar bilan xodimlar o'rtasidagi munosabatlarda turli shakllarda namoyon bo'ladi.

Tarbiyaviy soatlar – bilim yurti sharoitida darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning asosiy shakllaridandir. Tarbiyaviy ishlar ma'rifiy, yo'naltiruvchi, baholovchi singari uch asosiy qismlarga bo'linadi.

Nazorat uchun savollar:

1. Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbari qanday o'rin tutadi?
2. Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining burchi nimalardan iborat?
3. "Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining vazifalari" mavzusida mustaqil ish yozing.

O'QUVCHILAR BILIM SIFATINI OSHIRISH VA SINFDA INTIZOMNI MUSTAHKAMLASH.

Reja:

1. O'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligini oshirish usullari.
2. Sinf rahbarining tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlash usullari.
3. Sinf rahbarining o'z o'quvchilarini rag'batlantirish va jazolash usullari.
4. Sinfda intizomni mustahkamlash usullari.

Tayanch so'zlar: O'quvchi, faoliyat, bilim, iste'dod, qobiliyat, tarbiya, me'yor, rag'bat, jazo, intizom, mas'uliyat, burch.

O'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligini oshirish usullari.

O'quvchilarning bilish faolligini taraqqiy ettirishda sinf rahbarining vazifasi quyidagilardan iborat:

1. Bilimga qiziqish va muhabbat uyg'otish. Bola bilimga qiziqmasdan turib, o'qishga intilmaydi, muvaffaqiyatli o'qiy olmaydi. Bolada o'z kuchiga va qobiliyatiga ishonch hosil etish, o'qishga jalb etish, ilk yutuqlari uchun rag'batlantirish ayniqsa ahamiyatlidir. Boladagi o'qishga qiziquvchanlik qiyinchiliklarni yengishga, faolligini oshirishga, ishonch uyg'otishga va mustaqilligi kamol topishiga olib keladi.

2. O'quv mehnatiga ongli munosabatda bo'lish va unga mas'uliyat bilan yondashish. O'quv mehnatiga ongli munosabatda bo'lishlik ta'limning ijtimoiy, o'qishning shaxsiy ahamiyatini tushunish demakdir. Sinf rahbarlari o'quvchilarga ularning bosh vazifasi – o'qish ekanligini tushuntirishi kerak. O'qishga mas'uliyat hissi, faqat Vatan oldidagi burchgagina emas, keng ijtimoiy qamrovli – jamoa, o'qituvchilar, ota-onalar va o'z oldidagi mas'uliyat,

ularning fikrlari, ma'qullashlarini eshitishga intilish, sinf, o'quv jamoasida munosib o'rinni egallashga ham tegishlidir.

3. O'qish madaniyatini oshirish. O'zlashtirishning past bo'lishi aksariyat hollarda, o'quvni tizimli va rejali olib borish iqtidori va ko'nikmasining bolalarda shakllanmaganligidan kelib chiqadi.

Sinf rahbarining va fan o'qituvchilarining asosiy vazifasi har bir o'quvchining faoliyatini quyidagi shartlar asosiga ko'rish bilan bolg'iq:

1. Faoliyatni reja asosiga ko'rish.
2. Qunt bilan ishlash.
3. Pala-partishlikka yo'l qo'ymaslik, saramjomlikka o'rganish.
4. Bilim sifatini oshirish.
5. Qiyinchiliklarni yengish.
6. O'quv mehnatida muayyan rejimga itoat etish.

Bu degani o'quv mehnatini o'quvchining dam olishi bilan to'g'ri almashtirib borilishidir.

7. O'qishda o'rtoqlarcha o'zaro yordam uyushtirish.

O'rtoqlarcha o'zaro yordam sinfda ulgurmovchilikning oldini oladi, sinf jipsligini oshiradi, jamoatchilik ruhining shakllanishiga olib keladi.

8. Sinf o'qituvchilari bilan hamkorlik.

Sinf rahbari ta'lim-tarbiyaviy ishlarni yakka o'zi emas, balki shu sinfda dars beruvchi boshqa o'qituvchilar bilan hamkorlikda olib boradi.

Endi bevosita ana shu ishlar mazmuni bilan tanishib chiqamiz.

Sinf rahbari tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish jarayonida o'qish nafaqat har kimning shaxsiy ishi, balki ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ish ekanligini o'quvchilarga tushuntirib boradi. Mustaqil davlatimiz, butun xalqimiz maktab dargohidan chuqur bilimli, hayotga har tomonlama tayyorlangan kishilarning yetishib chiqishini kutmoqda. Bular haqida sinf majlislarida, har bir o'quvchi

bilan alohida yoki bir guruh o'quvchilar bilan o'tkaziladigan suhbatlarda, turli tarbiyaviy tadbirlarda sinf rahbari batafsil gapirib beradi. O'qish bu jiddiy mehnat ekanligini va bunga astoydil yondashish, katta mas'uliyat bilan qarash kerakligi bolalarga tushuntirib boriladi.

«Bilim – takrorlash mevasidir», – degan edi Abu Rayhon Beruniy. Sinfda va uyda ko'p va jiddiy ishlaydigan bolalar, odatda o'qishda va mehnatda katta muvaffaqiyatlarga erishadilar. Har qanday muvaffaqiyatning zamirida tinimsiz mehnat yotadi. Bolalarni o'qishga mas'uliyat bilan qarash ruhida, ko'chirib olishga qarshi nafrat ruhida tarbiyalash kerak.

Sinf majlislarida vaqti-vaqti bilan mazkur masalalar butun mazmun-mohiyati bilan muhokama qilinishi, shu orqali o'quv mashg'ulotlariga loqaydlik bilan qaraydigan o'quvchilarga sezilarli ta'sir o'tkazish kerak.

Sinfning o'zlashtirish masalasi atrofida jamoatchilik fikrining shakllanishi, bu borada sinf devoriy gazetasi imkoniyatlaridan foydalanish yaxshi natijalar beradi.

O'quvchilarni bilimga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda ularning nazariy bilimlarini mustaqil ravishda qo'llay bilishlarini hisobga olish ayniqsa muhimdir. Bu tajriba juda ko'p maktablarda muvaffaqiyatli qo'llanilib kelinmoqda. O'quvchilarga biror bir fan bo'yicha ko'rgazmali qurol yoki biror jihoz yasab kelish buyuriladi. Bunda «Agar tirishsang, bu sening qo'lingdan keladi» degan gapni uning qulog'iga quyish kerak. Buni o'quvchi nafaqat oddiy topshiriq, balki o'qituvchining ishonchi sifatida ham qabul qiladi. To'g'risini aytganda, bunday narsalarni yasash uchun o'quvchi yetarli nazariy bilimga ega bo'lishi kerak. O'quvchi topshiriqni puxta qilib bajarishi uchun u yoki bu fan asoslarini o'rganishga, o'z bilimini chuqurlashtirishga harakat qiladi, o'zi yasayotgan o'quv quroliga, ushbu fanga nihoyatda qiziqib qoladi.

Shu bilan birgalikda har bir yasalgan narsa zamirida mehnat yotganligini his qiladi, sinf va maktab jihozlarini avaylashga o'rganadi.

Maktab o'quvchilarining bilimga qiziqishi ularning hayotiy ehtiyojlariga bevosita bog'liqdir. Maktab hovlisidagi tokzor, issiqxonada o'tkaziladigan amaliy jarayon – daraxtlarni butash, ularga payvand solish, tok kesish, daraxt o'tqazish, issiqxonalarda pomidor, sabzavotlar yetishtirish qoidalari o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Bu hol ularni botanika, geometriya, jo'g'rofiya, mehnat fanlariga havas, ularni sevib o'rganishga rag'bat uyg'otadi. Axir, yuqoridagi fanlardan chuqur bilim va malaka hosil qilmay turib, mazkur ishlarning mohir ustalari bo'lib yetishish mumkinmi? Bolalarga ijtimoiy fanlarga qiziqishni orttirish uchun ularni turli madaniy-ma'rifiy tadbirlarga tortish ahamiyatlidir. Huddi shuningdek, fizika, ximiya, biologiya, tarix, mehnat, astronomiya, chet tili fanlari ham o'quvchilarda havas o'yg'otadigan juda katta hayotiy amaliy imkoniyatlarga egadir. Bilimga bo'lgan qiziqishni shakllantirish va o'stirishda sinflarni, o'quv xonalarini va maktab binosini jihozlash ham katta ahamiyat kasb etadi, o'quvchilarda turli qarashlar, did, dunyoqarashni shakllantiradi, estetik zavq uyg'otadi, tegishli ma'lum sohalarga havas uyg'otadi.

Bugungi kunda turli fanlar bo'yicha qiziqarli adabiyotlar nashr qilinmoqda: «Mashhur kishilar hayotidan», «Qiziqarli matematika», «Qiziqarli botanika», «Qiziqarli jo'g'rofiya», «O'simliklar hayoti», «Bizni o'rab turgan olam», «Tariximizga bir nazar» va hokazo ilmiy-ommabop turkumdagi bu kitoblar o'quvchilar qo'lga berilsa, ular hayotida albatta burilish yasashi turgan gap. Kitobdan ham yaqinroq do'st, undan ham qudratliroq tarbiya vositasi bormi o'zi?

O'quv jarayonida fanlar bo'yicha o'zaro bog'lanishga katta e'tibor berish kerak. Bundan o'qituvchiyu o'quvchi ham yutadi. Bunga bir necha misollar

keltirish mumkin. Fizika darsida masalalar yechish asosida matematika formulalaridan foydalaniladi. Matematika darslarida fizik kattaliklar va o'lchov birliklari qo'llaniladi. Bulardan tashqari ikkala fan birgalikda o'rganadigan mavzular bo'ladiki, ularda ikkala fan o'qituvchisi ham bir darsda o'z sohalari bo'yicha tushuncha bersalar nur ustiga nur bo'ladi. Adabiyot-tarix, mehnat-botanika, tarix-jo'g'rofiya juftliklari faoliyatida ham bunday imkoniyatlar cheksizdir. Bolaning muayyan bir fanga qiziqishiga suyanib turib, unda boshqa fanlarga ham ongli ravishda yondashish va fan asoslarini o'rganishga havas uyg'otish mumkin bo'ladi.

O'quvchilarni bilish faolligini takomillashtirish uchun to'garak, fakultativ mashulotlari jarayonida kengroq foydalanish lozim. Sinf rahbari o'z o'quvchilarining qiziqishi, moyilligi, uy sharoiti haqida ma'lumotlar bilan fan o'qituvchilarini tanishtiradi, bolaga qanday munosabatda bo'lish kerakligi haqida maslahatlar beradi. Hatto, shunday ham bo'ladiki, biror fandan o'zlashtirmayotgan o'quvchi bilan sinf rahbarining o'zi bevosita ish olib boradi. «Ikkalamiz bu topshiriqni bajarmasdan qo'ymaymiz», deb dalda beradi shogirdiga. Kerak bo'lganda, a'lochi o'quvchilarni yoki ushbu fan o'qituvchisini ham ko'makka chaqiradi. Bundan o'quvchini ko'ngli tog'dek ko'tariladi, yolg'iz emas ekanligini tushunadi, topshiriqni o'zlashtirishga harakat, havas uyg'onadi.

Bolalarda o'quv mehnatiga javobgarlik va mas'ullik hissini tarbiyalash juda muhimdir. Mas'ullikni sezmagani o'quvchi pala-partish o'qiydi. Mas'ullik kishini sergak torttiradi, o'quv faoliyatiga alohida javobgarlik hissi bilan qarashga undaydi.

Ma'lumki, ongli intizom va mas'uliyat hissini sezish maktabda olib boriladigan tarbiyaviy ishlar tizimining samarasi hisoblanadi.

Bolalarning intizomli bo'lishida sinf rahbarining xizmati katta. U darsda va darsdan tashqari vaqtlarda turli tarbiyaviy usullardan foydalanib, bolalarda intizomni tarbiyalab boradi, sinfda aniq rejim va ichki tartib o'rnatishga kirishadi; jihozlash, tozalik va tartibni joriy etib boradi.

Bu ishlarni sinf rahbari bir o'zi emas, balki o'qituvchilar, sinf jamoasi, faollari va ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshiradi.

Sinfda intizomni saqlash va joriy qilish faqat sinf rahbarining ishi deb tushunuvchilar ham uchrab turadi. Bu mutlaqo noto'g'ri fikr. Intizom uchun butun sinf, pedagogik jamoa mas'uldir. Intizomni tarbiyalash juda qiyin va murakkab tarbiyaviy jarayondir. Shunisi ham borki, ko'p vaqt qilingan mehnatni bir paytni o'zidayoq yo'qqa chiqarish mumkin. Masalan, sinf rahbari va ayrim fan o'qituvchilari darslarida bolalar jim, intizomli o'tirishadi, darslarni berilib tinglashadi, o'quv yumushlari bilan band bo'lishadi; ba'zi o'qituvchilarning darslarida buning aksi: bolalar qiy-chuv qilishadi, bir-biriga qog'oz otishadi, partaning ostiga kirib yashirinlashadi, natijada o'qituvchi tajanglashadi, o'quvchilar bilan ixtilofga boradi. Bunday ayanchli manzara har bir maktab hayotida uchrab turishi tabiiy.

Nega shunday bo'ladi? Bu holatda o'sha fan o'qituvchisining o'zi aybdordir. Negaki u dastlabki mashg'ulotlaridayoq o'z «siri»ni bolalarga oldirib qo'ygan. Uta ko'ngilchan, so'zlari, harakatlari ta'sirsiz, bo'shang, muloyim, bolalarni o'ziga jalb qilolmaydi, tashkilotchilik qobiliyatiga ega emas.

Xo'sh natija nima bo'ladi? O'qituvchi o'z kayfiyatini buzadi, jismonan charchaydi, o'quvchilarni uradi, dars maqsadiga erishish u yoqda tursin, darsni to'liq o'tolmaydi, bundan ham yomoni o'quvchilar intizomni buzadi, sinfda tarqoqlikni, beboshlikni vujudga keltiradi. Mana, sizga birgina bo'shang o'qituvchining keltirgan ziyoni.

O'quvchilarda intizomni tarbiyalamasdan turib, ularni maktabga, atrof-muhitga, kishilarga, darslarga to'g'ri munosabatda bo'lishga, uy vazifalarini bajarishga, saramjonlikka o'rgatish qiyin. Ongli intizomni tarbiyalash – maktabnin asosiy vazifasi hisoblanadi.

Sinf rahbarlari huddi shunday holatlarga o'z e'tiborlarini qaratishlari lozim. Butun sinf o'qituvchilari oldiga yagona pedagogik talablarni, qattiqqo'llikni, sinfda intizomni saqlash, o'quvchilarga bo'lgan talabchanlikni oshirishni alohida vazifa qilib qo'yish lozim.

Sharqning faylasuf shoiri Shayx Sa'diy:

Agarda muallim bo'lsa beozor,

Bolalar sinfni qilishar bozor,

deb bejiz aytmagan.

Yana shuni ham aytish kerakki, intizom deganda bolalarning partada qimirlamay o'tirishini emas, balki ongli intizomni tushunish kerak. Ko'pgina o'qituvchilar o'zicha intizom o'rnatmoqchi bo'ladilar. Sinfga qosh-qovog'idan qor yog'dirib kiradilar, dag'-dag'a qilib bolalarni siquvga oladilar, goh desa qo'lga qo'nadigan qilmoqchi bo'ladilar. Bu bilan mutlaqo kelishib bo'lmaydi. Zo'ravonlik asosiga qurilgan tartib yaxshilikka olib bormaydi. Bu murg'ak qalblarga adovat urug'ini sochadi, ularni sovuqqon, qo'rqoq, jur'atsiz, yolg'onchi qilib qo'yadi.

Darslardagi tartib-intizomni saqlashning eng yaxshi usuli o'quvchilar ishonchini qozonishdir. Darsni qizg'in, ijodiy, ko'rgazmali qurollar yordamida, ular havasini va hayratini uyg'otish, lol qoldirish, dars o'tilgach birorta ham o'quvchini ishsiz qoldirmaslik – har biriga o'ziga xos amaliy topshiriqlar berish ayni muddaodir. Intizomli bo'lish nafaqat maktabda, balki o'quvchining kelgusi hayotida ham asqotishi turgan gap. Chunki, inson

hayotining chigal va murakkab so'qmoqlarida ham tartib-intizom muhim ahamiyatga ega.

Sinf rahbarining tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlash usullari.

Rivojlanishning qaysi bosqichida bo'lishidan qat'iy nazar, qanday jamiyatda, u eng rivojlangan, farovon iqtisodiy rivojlangan mamlakat bo'ladimi, yoki rivojlanayotgan jamiyatmi, ularda o'zlariga alohida e'tibor talab etadigan insonlar bo'ladi. Bunday insonlar biror-bir jihatdan jismoniy, psixik yoki ijtimoiy rivojlanishida nuqsoni mavjud insonlardir. Bunday insonlar jamiyat va davlatda doimo alohida guruhga mansub bo'lib ajralib turadi. Ularga doimo maxsus alohida munosabatda bo'lib kelingan. Biroq bu toifadagi insonlarga jamiyatning tarixiy-madaniy sharoitiga muvofiq turli davrlarda turlicha munosabatda bo'lib kelingan.

“Muammoli inson” tushunchasi AQShda keng qo'llanilsa Yevropa mamlakatlarida “imkoniyati cheklangan insonlar” iborasi ko'p ishlatiladi.

Bugungi kunda iimkoniyati cheklangan insonlarga munosabatda, eng avvalo soliq masalasi eng dolzarb masala hisoblanadi. Chunki bunday insonlar soni dunyo miqyosida o'sib bormoqda.

YUNESKOning istiqbol bo'yicha ma'lumotlarida yaqin vaqtda jahon hamjamiyati bu ko'rsatkichni o'zgartira olmaydi.

Sog'lom muhit doimo insonlar ongida o'z chegarasiga ega bo'lib, chegaradan tashqari bo'lganlar “nome'yoriy”, “potologik” deb belgilanadi. Amaliyotda inson anglagan yoki anglamagan holda o'zgalarni belgilariga muvofiq layoqatli yoki layoqatsiz deb baholaydi.

Me'yor tushunchasi tibbiyotda, psixologiya, pedagogik, sotsiologiya va boshqa fanlarda keng qo'llanilib kelinadi. Bu tushunchaga aniq va yaxlit, yagona ta'rif berishga bo'lgan intilish muvaffaqiyatsizlik bilan yakunlangan. Masalan, faqatgina tibbiyotda olimlar 200 ga yaqin ta'rif berganlar. “Me'yor”

tushunchasini ifodalab berishning murakkabligi shundaki, u nafaqat terminologik, balki mazmun, mohiyat jihatidan ham yagona ifodaga ega emas. Masalan, axloqiy me'yorlar doimo bir xil, hamma uchun deb belgilana olmaydi.

Shuni unutmaslik lozimki, me'yor – bu shunday g'oyaviy hosilaki, unda ob'ektiv borliq (reallik) shartli ravishda, o'rtacha statistik ko'rsatkich bo'yicha, real haqiqat tavsiflanadi, biroq unda mavjud holatlar ifodalanmaydi.

Tibbiyot, psixologiya, sotsiologiyada me'yorning o'z ko'rsatkichlari, parametrlari (o'lchami), tavsifnomalari mavjud. Me'yorga muvofiq bo'lmagan holatlar barchasi boshqa so'z "me'yordan og'ishlik" deb yuritiladi.

Ijtimoiy pedagogikada "me'yor" va "me'yordan og'ishlik" tushunchalari juda muhimdir. Ular bolaning ijtimoiy xulq-atvori rivojlanish jarayonini xarakterlash uchun qo'llaniladi.

Xulqiy og'ishlik negativ va pozitiv xarakterga ega bo'lishi mumkin. Masalan, me'yordan xulqiy og'ishlik holati bola rivojlanishida ham aqliy nosog'lik va qobiliyatlilik bo'lib ifodalanishi mumkin.

Bola xulq-atvoridagi bunday negativ xulqiy og'ishlik jinoyatchilik, alkogolizm, giyohvandlik va boshqalar sifatida insonning balki jamiyatning ham ijtismoniy shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xulq-atvoriga pozitiv og'ishlikka ijtimoiy ijodning barcha shakllari taalluqli bo'lib, ular: iqtisodiy tadbirkorlik, ilmiy va badiiy ijodkorlik va boshqalar, aksincha eski me'yorlar o'rniga almashuvchi ijtimoiy tizim rivojiga xizmat qiluvchi omil hisoblanadi.

Me'yordan og'ishganlik tiplari

Me'yordan og'ishganlikni shartli ravishda to'rt guruhga bo'lish mumkin: jismoniy, psixik, pedagogik va ijtimoiy me'yordan jismoniy og'ishlik insonning sog'lig'i bilan bog'liq bo'lib, tibbiy ko'rsatkichlar orqali belgilanadi. U bolalarning yosh va jinsiy ko'rsatkichlari bilan (vazni, bo'y uzunligi, ko'krak

kengligi va boshqalar) ifodalanadi. Ular bolaning sog'lig'ini xarakterlaydi. Aslida bular ideal ko'rsatkichlar bo'lib, bunday ko'rsatkichlarga to'la muvofiq keladigan bolani topish qiyin bo'lsa kerak. Jismoniy jihatdan me'yordan og'ishgan bolalarni ijtimoiylashtirish alohida qiyinchilik bilan amalga oshirilib maxsus ishlarni talab etadi.

Xastalik – inson sog'lig'idagi har qanday yo'qotish, psixik yoki jismoniy funktsiya anatomik tuzilmasi elementlari, faoliyatdagi biror-bir qiyinchilikning aniqlanishidir. Cheklangan imkoniyat – inson uchun me'yordagidek hisoblanadigan har qanday cheklanish yoki o'z faoliyatining yo'qolishi (nuqsonning ko'pligi yoki asorati) yoki inson faoliyati doirasidagi har qanday cheklanishlar.

Layoqatsizlik (nogironlik) – inson sog'lig'idagi nuqsonlar asorati yoki cheklangan imkoniyat, me'yoriy qaysidir rolning bajarilishiga to'siq bo'lgan, yosh ko'rsatkichlari, jinsiy yoki ijtimoiy omillardan kelib chiqadigan holat.

Arbiy davlatlarda "Sog'lig'ida imkoniyati cheklangan shaxslar" tushunchasi qabul qilingan. O'zbekistonda ham bu tushuncha kiritilib, unga jismoniy (yoki) va psixik kamchiligi bo'lgan bolalar taalluqlidir. Bunday bolalarning sog'lig'idagi nuqsonlari ularning standartdagi ta'lim olishlarida to'siqlik qiladi, shu sababli ta'lim olishda maxsus sharoitlar yaratilishini talab etadi.

Shuningdek, "nuqsonli" tushunchasi ham kiritilgan bo'lib, ular jismoniy, psixik og'ir va murakkab kabi turlarga ajratilgan.

Me'yordan psixik og'ishlik eng avval bolaning aqliy rivojlanishi, uning psixik nuqsonlari bilan bog'liq.

Bu guruhga eng avvalo psixik rivojlanishida to'xtalish bo'lgan bolalar va aqliy norasolar yoki oligofreniya (yunon tilidan, oligos – kichik va phren – aql) lar kiradi. Bolalarda turli darajali ruhiy xastaliklar uchraydi: yengil – debillik,

chuqur – idiotiya. Shuningdek, psixik og'ishga nutqdagi nuqsonlilar, xissey (emotsional) – irodaviy muhitdagi nuqsonlilar ham kiradi. Bu psixik og'ishlikning eng so'nggi shakli bo'lib, autizm (Yunon tilidan, autos- sam) – psixikaning holati, muloqotga ehtiyoji yo'qligi, odamoviligi bilan xarakterlanadi va o'z-o'zini o'ldirish, suitsitga moyil bo'ladi.

Pedagogik me'yordan og'ishlik. Bu shunday tushunchaki, hozircha pedagogika va ijtimoiy pedagogikada juda kam qo'llaniladi. Pedagogik me'yordarda eng avvalo standartlar ko'zda tutiladi. Ular ta'lim darajalarini belgilab beradi. Ta'limni egallaganlik yoki egallay olmaganlik me'yordan og'ish me'yorlari haqida fikr yuritish mumkin. Pedagogik me'yorlar bo'lib, mamlakatda qabul qilingan umumiy ta'lim standartlar hisoblanadi.

Ijtimoiy me'yordan og'ishganlik tushunchasi "ijtimoiy me'yorlar" tushunchasi bilan bog'liq. Ijtimoiy me'yorlar – bu jamiyatning u yoki bu davrida, bosqichida maxsus o'rnatilgan hatti-harakat namunalari yoki yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan (ruxsat etiladigan yoki majburiy) qoidalaridir.

Umumiy qabul qilingan xulq-atvorga oid qoidalar o'z tarixiy rivojlanish yo'liga ega. Ular qadimgi davrlardan ma'lumdir. Jamiyat doimo o'zini saqlab qolishga harakat qilgan. Shu maqsadda insonlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda turli ijtimoiy cheklashlar: miflar, an'analar, diniy aqidalar kiritilgan.

Insoniyat jamiyati doimo murakkablashib va takomillashib borgan. Vaqt o'tishi bilan yanada mustahkamroq huquqiy, ahloqiy me'yorlar vujudga kelib, insonlar xulq-atvoriga bo'lgan munosabatda u yoki bu jamiyatda qabul qilingan ahloq va hulqli me'yordan og'ish holatlari shakllanishiga qarshi me'yorlash yuzaga keldi.

Ijtimoiy me'yorlar ikki katta guruhga bo'linadi:

Universal me'yorlar, jamiyatdan har bir insonga taalluqli me'yorlar.

Xususiy me'yorlar, insonlarni alohida belgilangan kasbiy faoliyatlari sohalari yoki insonlar hayotiy faoliyatlari (masalan, shifokor, pedagog, aka, do'st va boshqa) ga taalluqli me'yorlar.

Ijtimoiy me'yorlarga rioya qilish insonning ehtiyoji va odatlariga aylanishi zarur. Agar bola ijtimoiy me'yorlarni va jamiyat qadriyatlarini o'zlashtirmagan bo'lsa, uni xulqiy og'ishgan bola deb ataydilar.

Xulqiy og'ishgan bolalar muammosi sotsiologiya, psixologiya va pedagogikaga oid adabiyotlarda asosan ishlab chiqilgan. Xulqiy og'ishganlikning turlariga bolalar alkogolizmi, giyohvandlik, buzuqlik, qarovsizlik, nazoratsizlik, daydilik, jinoyatchilik, huquqbuzarlik va boshqalar kiradi.

Ilmiy pedagogik adabiyotlarda bu toifadagi bolalarni turlicha atamalar bilan beradilar: "Tarbiyasi og'ir", "og'ir xulqli", "deviant bola" xulqi og'ishgan, sotsial xulqli bola. Ijtimoiy rivojlanishida xulqiy og'ishgan bolalar orasiga yana shunday toifadagilar: Ota-ona qaramoisiz qolgan bolalar ham kiradi. Bunday bolalar – yetimlar va "ijtimoiy yetimlar" dir. Ular biologik ota-onalari bo'la turib, turli vaziyat sababli birga yashamaydilar. "Ijtimoiy maydondan chetlatilgan" bolalarni jamiyatga qaytarish uchun ularga yordam berish zarur. Shu sababli ijtimoiy pedagogning bunday bolalar bilan olib boradigan ishlari, bir tomondan, xulqiy og'ishlikning oldini olish, profilaktika ishlari, jamiyatda qabul qilingan me'yor va qoidalar holatlarida ogohlantirish, boshqa tomondan, xulqiy og'ishgan bolalarni rehabilitatsiya qilish ishlarini bajarish lozim.

Deviatsiya tiplari. O'smirlik davrini o'tish bosqichi deb ataydilar. Bolalar yosh ko'rsatkichlari davrida o'tish bosqichi eng qiyin va murakkab davrdir. Bu davrni yana shu sababli ham o'tish davri deb hisoblaydilarki, bu

o'sish bosqichida inson bolalikdan kattalik davriga, bola xarakteridan, yetuk inson bo'lib shakllanadigan bir, o'ziga xos jarayonlar davriga o'tiladi.

Deviatsiya tiplari: Me'yordan og'ish, jamiyatda qabul qilingan qoida va xulq-atvor me'yorlaridan og'ishgan o'smirlar og'ir tarbiyalilar deb ataladi. Og'ir tarbiyali o'smir jamiyatda o'rnatilgan qoida va me'yorlarga rioya qilmaydi. Bunday holat ilmda devitsiya deyiladi (lotin tilida deviation - og'ishlik). Masalan, fizikada kompas magnit strelkasining og'ishi, biologiyada organizm rivojlanishida og'ishlik uchraydi.

Deviatsiya (og'ishlik)– bir tomondan uni o'rab turgan inson va atrof-muhitga xos bo'lgan o'zgaruvchanlik hodisasidir. O'zgaruvchanlik ijtimoiy muhitda inson xulq-atvori bilan bog'liq, ilgari aytib o'tilgandek, xulq me'yordagidek yoki og'ishgan bo'lishi mumkin.

Me'yoriy xulq o'smirning rivojlanishidagi ehtiyojlari va imkoniyatlari, uning ijtimoiylashuviga to'la javob beruvchi, unga adekvatlikga monand keluvchi mikrosotsium bilan uning o'zaro faoliyatidir.

Agar bolaning atrofidagi muhit o'smirning u yoki bu xususiyatlari, uning xulq-atvoriga doimo (yoki deyarli doim) o'z vaqtida va adekvat (monand) bo'lsa, o'smirda xulq-atvor me'yoriy bo'ladi. Bu fikrdan xulqi og'ishganlikning tavsifi ham kelib chiqadi, biroq bolaning mikrosotsium bilan o'zaro faoliyati sifatida uning rivojlanishini buzuvchi va ijtimoiylashuvda va yuzaga keluvchi xulqi, jamiyatda o'rnatilgan axloqiy hamda huquqiy og'ishganlik ijtimoiy dezadaptatsiyaning (bola uchun ijtimoiy muhit sharoitlariga moslashishga to'siqlik qiladigan hodisa ko'rinishlaridan biridir).

Bolalik - o'smirlik dezadaptatsiyada quyidagi patologiyalar o'z tasdig'ini topgan: Maktab yoshidagi bolalar, maktabga bormaydilar, yetim-bolalar, ijtimoiy yetimlar, giyohvandlik va zaharli (toksinli) vositalarni qabul qiluvchi

o'smirlar; jinsiy ahloqsiz o'smirlar, huquqbuzarlik faoliyatlariga berilgan o'smirlar.

Deviatsiyaning tarkibiga deviantlik, delinkvent va kriminal xulq-atvorlar kiradi.

Deviant xulq-atvor-xulqiy og'ishganlikning bir turi bo'lib, o'smirning yoshiga muvofiq bo'lmagan ijtimoiy xulq-atvor me'yor va qoidalarining buzilishi bilan boliq bo'lgan mikrosotsium munosabatlar (oilaviy, maktabdagi) va kichik jinsiy yosh ijtimoiy guruhlar uchun xarakterli bo'ladi. Ya'ni xulq-atvorning bu tipini intizomsizlik deb atash mumkin. Deviant xulq-atvor ko'rinishlariga o'smirning namoyishkorlik, agressivlik, o'ziga erk berish, o'qish va mehnat faoliyatidan tizimli og'ishlik, uydan ketib qolish, daydilik, ichkilikbozlikga berilish, alkogolizmga berilish, giyohvandlik va u bilan bog'liq assotsial faoliyatlar, jinsiy xarakterdagi jamiyatga qarshi faoliyatlar, suitsid..

Delinkvent xulq-atvori – deviantlikdan farqli ravishda bolalar va o'smirlarning assotsial xulq-atvori bilan xarakterlanadi. Bu xulqiy harakatlarda huquqiy me'yorlarni bola buzib o'tsada, biroq huquqiy, jinoiy javobgarlikka tortilmaydi. Sababi cheklangan ijtimoiy xavfli yoki bola jinoiy javobgarlikka tortilish yoshiga yetmagan hisoblanadi.

Delinkvent xulq-atvorda: asosan inson shaxsiga qarshi agressiv-zo'ravonlik xulqi, haqorat, janjalkashlik, o't qo'yish, sadistlik harakatlari ajralib turadi.

Delinkvent (lotin tilidan delinqveng-huquqbuzar)-xulqiy og'ishgan sub'ekt, o'z harakatlarida jinoiy jazolanadigan faoliyatlarni amalga oshiradi.

-g'arazli xulq-atvor, o'zida mayda o'g'rilik, bosqinchilik, talonchilik, avtotransportni g'o'irlash va boshqalarni amalga oshirib, moddiy manfaat ko'rinishning ilinjida mulkiy tajovuz qilishdan iborat.

- Giyohvand moddalarni tarqatish va sotish.

Kriminal (jinoiy) xulq-atvor (lotin tilidan, criminalis-jinoyatchilik) huquqbuzarlik harakati bo'lib, jinoiy javobgarlik yoshiga yetguncha, jinoiy ish ochishda asos bo'lib xizmat qiluvchi va jinoyat kodeksining belgilangan moddalari bilan asoslanadigan xulq-atvor.

O'smirlarda deviant xulq-atvor sabablari. Inson taraqqiyoti ko'pgina omillar o'zaro ta'siri bilan asoslanadi: Irsiy avloddan-avlodga o'tuvchi, muhit, tarbiya, insonning shaxsiy amaliy faoliyati kabilarga bog'liq. Voyaga yetmaganlarning deviant xulq-atvorini asoslovchi asosiy omillarni ajratib ko'rsatish mumkin.

1. Biologik omil. Bola organizmini noqulay fiziologik yoki anatomik xususiyatlari mavjud bo'lib, uni ijtimoiy moslashuvini qiyinlashtiradi. Bularga: - genetik, avloddan avlodga o'tuvchi xususiyatlar..

- Fiziologik, o'z tarkibiga nutqdagi nuqsonli, tashqi qiyofadagi nuqsonlar, konstitutsion-somatik nuqsonlar sababli atrofdagilar bilan munosabatda negativ holatlarni yuzaga keltiradi va shaxslararo munosabatda bolaning o'z tengdoshlari, jamoa o'rtasidagi chekkaga chiqish, turtulishga olib keladi.

2. Psixik omil. Bola psixopatologiyasida yoki aksentuatsiyasida (haddan tashqari zo'riqish) xarakterining alohida xususiyati bilan ifodalanadi. Bu hulqiy og'ishganlik bola asab-ruhiy kasalliklar psixopatiya, nevrosteniya bilan xastalanganligi orqali vujudga keladi. Aksentuirolashgan xarakter xususiyatiga ega bo'lgan bolalar turli psixologik ta'sirlarga o'ta sezgir, psixik me'yorning eng chetki turi bo'lib, tibbiy-ijtimoiy rehabilitatsiyaga muhtoj va tarbiya xarakteridagi chora-tadbirlarning ko'rilishini talab etadigan bolalardir.

3. Ijtimoiy-pedagogik omillar. Oila, maktab va ijtimoiy tarbiya nuqsonlarida namoyon bo'ladi. Bu omil bolani erta ijtimoiylashuvdan og'ishganlikga, bolalik davridayoq maktabda o'zlashtirmovchilik tufayli maktab bilan aloqaning uzilishi (pedagogik bo'sh qo'yish) olib keladi.

O'smirda maktabga bo'lgan ongli ravishda qiziqishning shakllanmasligi motiviga sabab bo'ladi. Bunday bolalar maktabga yomon tayyorlangan, uy vazifalariga negativ munosabatda bo'luvchi, maktab baholariga befarq bo'ladigan, o'quv dezadaptatsiyasiga uchrovchi bo'ladilar.

-o'quv dezadaptatsiya – bolaning maktabga bo'lgan umumiy qiziqishini saqlanishida bir yoki ikki fanni o'zlashtirishda qiyinchilikka duch kelgan holatidir.

- maktab dezaptatsiya – bolaning yosh xususiyatida ta'lim olishidagi qiyinchiliklar bilan bir qatorda xulqiy buzilish holatlari o'qituvchilar, sinfdoshlari bilan janjalli vaziyatlar ko'rinishida o'ringa chiqadi. Dars qoldirish odatlari paydo bo'ladi.

- ijtimoiy dezadaptatsiya – bolaning o'qishga bo'lgan qiziqishi, maktab jamoasining talablariga javob berishdan qochish holatlari, turli asotsial jamoalarga kirib ketish, spirtli ichimliklarga, giyohvandlik moddalariga qiziqishining ortishi bilan namoyon bo'ladi.

Bolaning ijtimoiy rivojlanishidagi og'ishganlik omillarga yomon oilalar sabab bo'ladi. Shunday oilaviy o'zaro munosabatlar usullari mavjudki, ular voyaga yetmaganlarning assotsial xulq-atvorining shakllanishiga olib boradi:

1. Tarbiyaviy va oilaning ichki munosabatlarining disgarmonik usuli. Bu usul o'zida bir tomondan, bola istaklariga ko'ra bo'lsa, ikkinchi tomondan, bolaning janjalli vaziyatlarga yoki oilada ikki xil axloqiy qarash mavjudligi: oila uchun boshqa, jamiyat uchun umuman boshqacha bo'lgan tarbiyaviy holatlar.

Barqaror bo'lmagan, janjalli usul noto'liq oilalarga tarbiyaviy ta'sir etuvchi, er-xotin ajralishi, ota-ona va bolalar uzoq muddat alohida yashashlari sababli yuzaga keladi. Munosabatlarning assotsial usuli yomon tashkil etilgan oilalarda, doimiy spirtli ichimliklar ichish, giyohvandlikka berilish,

axloqsizlik, ota-onaning jinoyatchilik xulq-atvori, "oilaviy qahri qattqlik" va zo'ravonlik kabi illatlarda yuzaga keladi.

Qahrli munosabatlar (haqorat, xo'rflash) deb bolaga g'amxo'rlik qiluvchi, qaramg'oiga olgan odamlar tomonidan zarar yetkazilishining ko'pgina harakatlariga aytiladi. Bu harakatlarga bolalar jismoniy zarar yetkaziluvchi jismoniy, emotsional (hissiy), jinsiy qiynoqlar bilan azoblash, ko'p takrorlanuvchi noo'rin jazolar kiradi.

Qahrli munosabatlarga bolalar uyda, oilada, ko'chada, maktabda, bolalar mehribonlik uylarida, kasalxona va boshqa bolalar muassasalarida duch kelishlari mumkin.

Shunday holatlardagi bolalar, xavfsizlik hissini sezmaydilar. Ularning me'yoriy rivojlanishida bu hissiyotning ahamiyati katta.

Bu esa bolalaga uni o'zi haqida, men yomonman, hech kimga kerakmasman, sevimli emasman deb o'ylashlariga sabab bo'ladi. Qahrli munosabatlarning har qanday turi bola sog'liiga katta zarar yetkazadi. Uning hayoti va ijtimoiy moslashuvchanligida xavf tug'diradi. Ijtimoiy-iqtisodiy omillar ijtimoiy tengsizlikka sabab bo'ladi. Jamiyatni boy va kambag'allar, jamiyat uchun eng ahamiyatli aholining kambag'allashuvi, ishsizlik kabi qatlamlarga ajratadi. Ijtimoiy qabul qilingan halol ish haqqini (qonuniy) olish usullarining cheklanishi, inflyatsiya va ijtimoiy tartib buzarlikka olib keladi.

Axloqiy-ma'naviy omillar. Hozirgi davrning jamiyatda bir tomondan ma'naviy axloqiy darajaning pasayishi bo'lsa, qadriyatli, birinch navbatda axloqiy xulqning buzilishi, boshqa tomondan, jamiyatning neytral munosabatlarida deviant xulq-atvor munosabatlarida yuzaga kelishiga olib keladi.

O'smirlarda deviant xulq-atvorning oldini olishning asosiy yo'nalishlari. Turli deviant xulq-atvorning uzluksiz ravishda o'sishi jamiyat

oldiga ijtimoiy me'yorlardan og'ishgan xulqli o'smirlar va yoshlar bilan olib boriladigan ishlarning shakl va usullarini, texnologiyalarini topish vazifasini qo'ygan. Shu sababli deviant va delinkvent xulq-atvorli o'smirlar bilan ishlashning ikki asosiy texnologiyalari, profilaktik va reabilitatsion ishlar fan va amaliyotda keng tarqalgan.

Profilaktika (oldini olish)-o'smirlar xulq-atvorida ijtimoiy xulqiy og'ishganlikning turli ko'rinishlariga asosiy sabab bo'luvchi sharoitlardan ogohlantirish, bartaraf qilish yoki neytrallashtirishga yo'naltirilgan davlat, jamiyatning ijtimoiy-tibbiy va tashkiliy-tarbiyaviy chora-tadbirlarining yig'indisidir. O'smirlarda deviant xulq-atvorning oldini olishga qaratilgan bir necha yondashuvlari mavjud:

1.Axborotli yondoshuv. Bu yondoshuv ijtimoiy me'yordan xulqiy og'ishganlik kelib chiqishida voyaga yetmaganlar (bu ijtimoiy me'yorlarni) bilmasliklari tufayli uni o'z asosiy yo'nalishi sifatida voyaga yetmaganlarga bu me'yorlarga rioya qilish, o'z huquq va burchlari haqida axborot berishdan iborat.

2.Ijtimoiy-profilaktik yondoshuv. Bunday asosiy maqsad - negativ holatlarning sabablari va sharoitlarini aniqlash, bartaraf etish, neytrallashtirishdan iborat.

3.Tibbiy-biologik yondoshuv. Bu yondoshuvning mohiyati ijtimoiy me'yorlardan og'ishganlikning oldini olishda tibbiy-profilaktik xarakterdagi turli psixik nosog'lom shaxslarga munosabat-biologik darajada bo'lishi lozim. Agar insonda psixik (ruhiy) rivojlanishi, oldidan turli nuqsonlar bo'lsa, u o'z ruhiy xususiyatlariga asosan ma'naviy-axloqiy me'yorlarni buzishi mumkin. Bu holatda insonga uni o'zgartirib bo'lmaydigandek qaraladi. O'smirda bunday psixik nosog'lomlikni o'z vaqtida aniqlash juda muhimdir.

4. Ijtimoiy-pedagogik yondoshuv. Bu yondoshuv mohiyati o'smirni deviantlik xulq-atvoridagi shaxsiy xususiyatlarini qayta tiklash yoki to'g'rilashdan iborat. Ayniqsa, uning axloqiy-irodaviy shaxsiy xususiyatlarini qayta tarbiyalash shart. O'smirlarda, ularning irodaviy xususiyatlari, xulq-atvorida quyidagilarni shakllantirish lozim:

- o'z so'zi va ishining egasi bo'lish;
- o'smirning jinoyatga boshlovchi, jamiyatga zarar yetkazish kabi illatlarga bo'lgan qiziqish va harakatlarini to'xtatish;

- hozirgi davrda muhim bo'lgan masalalar bilan band qilish;

- huquqqa qarshi bo'lmagan, puxta o'ylab chiqilgan maqsadlarni qo'yish.

Erkin bo'lmagan inson flyugerga o'xshaydi, shamol qay tarafga essa o'sha tomonga o'giriladi. Bunday insondan ijtimoiy me'yorlarni buzish, jinoyatchilikni kutish mumkin. Uni yengillik bilan aldash, o'zgalarning so'zlariga quloq solishi, o'zga axloqiy qarash va baholarga og'dirish oson. O'zga axloqiy qarashlarga ergashib, u huquqbuzarlik va ahloqsizlik xulq-atvoriga ega bo'ladi. Bunday insonlarni tarbiyalashda jamiyat tomonidan unga erkinlik va huquqlarini berib, uni o'z-o'zini boshqara olishga o'rgatish zarur.

5. Saknsiyalarni qo'llash. Bu yondoshuv mohiyati huquqbuzarlik qilgan insonni jinoiy qonunlar asosida jazolash turadi.

Biroq, jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, bu samara bermaydigan holat bo'lib, jamiyat tomonidan qattiq sanksiya bo'lib hisoblanadi, xalos. Shu sababli ijtimoiy og'ishganlik sabablarini aniqlash va bartaraf etishda bu faqatgina yordamchi vosita bo'lib hisoblanadi.

Deviant xulq-atvorli o'smirlarga nisbatan ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya ishlari.

Ijtimoiy pedagogning jamiyatga moslashagan, xulqiy og'ishgan o'smirlar bilan olib boradigan ish texnologiyasi ularni reabilitatsiya qilishdir.

Reabilitatsiyani insonni jamiyatga muvofiqlashtirishga kiritadigan chora-tadbirlar tizimi sifatida qaralishi mumkin. Reabilitatsiya yana inson shaxsi, uning jismoniy alohida psixikasining funksiyalariga ta'sir etishning natijasi sifatida ham qaralishi mumkin. Adaptatsiya (moslashuvchanlik)dan farqli ravishda, reabilitatsiya inson faoliyatini qayta tiklash deb tushuniladi. Reabilitatsiya – bu bolani faol hayotga, jamiyatga va ijtimoiy foydali mehnatga qaytarish maqsadini ko'zda tutuvchi chora-tadbirlar tizimidir.

Reabilitatsiyaning quyidagi turlari belgilangan: tibbiy, psixologik, pedagogik, ijtimoiy-iqtisodiy, kasbiy, maishiy.

Tibbiy reabilitatsiya bola organizmida o'z funksiyasini yo'qotgan u yoki bu joyning to'la yoki qisman qayta tiklanishi yoki boladagi rivojlanayotgan kasallikni sekinlashtirish imkoniyatini yaratishga yo'naltirilgan.

Psixologik reabilitatsiya o'smir ruhiyatiga, ongiga deviant xulq-atvorning kerakmasligi, uni shaxs sifatida hech kim hurmat qilmasligini singdirishni maqsad qilgan.

Kasbiy reabilitatsiya o'smirni o'qitish yoki unga to'g'ri keladigan mehnat turiga qayta o'qitib tayyorlash, yengallashtirilgan va ish kuni qisqartirilgan mehnat sharoitlari bo'lgan ish joyi bilan ta'minlash.

Maishiy reabilitatsiya o'smirning hayoti uchun me'yordagidek sharoitning yaratilishini ko'zda tutadi.

Ijtimoiy reabilitatsiya – bu ijtimoiy muhitda bolaning hayot faoliyatini qayta tiklash jarayonidir. Shuningdek, qandaydir sabablar bilan shaxs hayot faoliyatining buzilishi, ijtimoiy muhitdagi cheklashlarga yo'l quymaslikdir.

Ijtimoiy-iqtisodiy rehabilitatsiya – bu o'smirning qonuniy, xuquqiy manfaatlarini himoya qilishga mo'ljallangan mablag'larni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir.

Ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya – bu bola hayot faoliyati uchun ahamiyatli bo'lgan shaxsiy xususiyatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan xarakterdagi tarbiyaviy chora-tadbirlar tizimi bo'lib, bolani jamiyatga muvofiqlashtiruvchi faol hayotiy holatga tortuvchi, o'z-o'ziga xizmat qilishda zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarni egallashi, jamiyatda xulq-atvori bilan ijobiy ijtimoiy rollarni bajarish, zarur ta'limni olish kabilarni o'z tarkibiga oladi. O'smirlarni ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya qilishda bu ishlarni reabilitatsion markaz deb ataluvchi ijtimoiylashtirilgan muassasalarda amalga oshiriladi. Bu muassasalarining vazifalariga:

- qarovsiz qolgan, daydi, jamiyatga moslasha olmaydigan bolalar va o'smirlarda profilaktik oldini olish choralari ko'rish;

- ota-onalarining ayblari bilan yoki kutilmagan vaziyatlar sababli (shuningdek, jismoniy, psixologik zo'ravonlik, xavfli yashash joylari va boshqalar) og'ir hayotiy vaziyatlarga tushgan bolalarga tibbiy-psixologik yordam ko'rsatish;

- ijobiy ijtimoiy xulq-atvor tajribalarini, atrofdagi insonlar bilan muloqot ko'nikmalarini shakllantirish;

- ota-ona qaramog'i yoki vositalar, yashash joyidan ajrab qolganlarni o'z qaramog'iga olish funksiyasining bajarilishi;

- favqulodda vaziyatlarda psixik va pedagogik qo'llab-qo'vvatlash;

- oilaga qaytishga hamkorlik qilish;

- ta'lim olish, me'yordagidek o'sishga imkoniyat bilan ta'minlash;

- kelgusi kasbiy va maishiy faoliyatga g'amxo'rlik qilish.

Bunday muassasalar asosiy faoliyat maqsadlari – yordamga muhtoj bolalarni ijtimoiy himoya qilish va qo'llab-qo'vvatlash, ularni rehabilitatsiya orqali hayotlarini to'g'ri yo'lga qo'yishda yordam berish.

Sinf rahbarining o'z o'quvchilarini rag'batlantirish va jazolash usullari.

Rag'batlantirish va jazolash usullari. O'quvchi bolalarning har biri o'sib, ulg'ayib, kamol topib borayotganidan xursand bo'lganini sezishi kerak. Shundagina bola o'zining olg'a siljib borayotganini ko'ra biladi, o'z kuchiga ishonadi.

Rag'batlantirish quyidagi turlarga bo'linadi. (maktablarda)

1) O'quvchining kuchi etadigan, ma'suliyatli topshiriq berish orqali bolaga ishonch bildirish: bunda bola o'z qadr qimmatini bilan faxrlanadi;

2) maktab (majlislarda) olqishlash;

3) estalik sovg'alar berish;

4) maqtov yorlig'i berish;

5) hurmat taxtasiga rasmini osish;

7) qo'llab - quvvatlash;

8) ma'suliyat va jamoaning minnatdorchiligi;

9) sinfda birinchi o'rinda turish;

10) musobaqalarda bayroq ko'tarish gazeta, radioda, televizorda e'lon va

x.

Jazolash tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga salbiy baho berishdir. Jazo ham o'quvchining individual xatti-harakatlari va umumjamoaning faoliyati uchun qo'llaniladigan eng so'nggi tarbiya usuli. Jazo choralari qo'llashda jismoniy jazo, urish, kaltaklash kabi usullardan foydalanish mumkin emas, o'quvchini qo'rqtirish, g'azablantirish ham ijobiy natija bermaydi. Aksincha, o'quvchi qo'rqqanda yolg'on gapirishni o'rganadi,

ikki yuzlamachi bo'lib qoladi. Maktablarda qo'llash mumkin bo'lgan jazo choralariga quyidagilar kiradi:

Tanbeh berish — eng muhim jazo chorasidir. O'qituvchi o'quvchiga yuzma-yuz turib tanbeh beradi, buni kundaligiga yozib qo'yish mumkin.

Ogohlantirish — sodir etilishi mumkin bo'lgan muayyan xatti-harakatlarning oldini olish maqsadida qo'llaniladi.

Hayfsan berish - o'quvchining ma'lum xatti-harakatlarini qat'iy choralar asosida baholash. Agar tanbeh va ogohlantirish kutilgan natijani bermasa, o'quvchi belgilangan intizomni buzaversa, uning aybi qay darajada bo'lishi va intizomni qanday sharoitda buzganligini inobatga olib unga hayfsan e'lon qilish mumkin.

Uyaltirish - o'quvchining ma'lum xatti-harakatlariga jamoa yoki uning tarbiyasi uchun mas'ul bo'lgan subektlar (ota-onalar, vasiylar, jamoatchilik vakillari va boshqalar) oldida baho berish. Odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, or-nomus va sharm-hayodir. Odamda insonda izzat-nafs, odamiylik qancha kuchli bo'lsa, avvalo, o'zini hurmat qilsa, unda or-nomus, uyat shunchalik kuchli bo'ladi. Bolalarni tarbiyalashda shu his-tuyg'ularni ehtiyotkorlik bilan o'stirish lozim, lekin ha deb uyaltiraverish va qizartiraverish yaramaydi. Bundan oqilona va o'z o'rnida foydalanish kerak, shundagina ijobiy natijaga umid qilish mumkin.

Jazo puxta o'ylab qo'llanilishi lozim, aksincha, jahl ustida jazolash mumkin emas. Jazolar yakka xarakterda, ya'ni, birgina usulni qo'llash asosida bo'lsin, o'quvchining aybiga mos, muvofiq bo'lishi, tez-tez qo'llanilmasligi, jazolanuvchida jazoning to'g'ri belgilanganligiga nisbatan shubha tug'ilmasin va ular o'z ayblarini sezsin. Jamoada muhokama qilish va jamoa tomonidan qo'llab-quvvatlangan jazo berilsa, uning ta'sir kuchi yanada oshadi. Barcha

holatlarda ham jazo tarbiyalanuvchining jismoniy va ruhiy azob-uqibatlariga solmasligi, uni tahqirlamasligi, sha'nini yerga urmasligi kerak.

Sinfda intizomni mustahkamlash usullari.

Sinf rahbari o'z o'quvchisini doimo o'rganib borishi uchun faqat o'quvchilar bilangina emas, balki o'qituvchilar bilan, o'quvchilarning ota-onalari bilan ham ish olib borishi kerak. Sinf xonasining jihozi va ko'rinishi o'quvchilarning estetik tarbiyasiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Sinf rahbarining ko'rgazmali qurollardan samarali foydalanish, o'quvchilarni darsdan bo'sh vaqtlaridan foydalanish va bolalar ijodiy qobiliyatlarini o'stirishda ularni har tomonlama kamol toptirishga yordam beradi. Darsdan tashqari vaqtlarda o'quvchilarning jamoat topshiriqlarini bajarishni, to'garaklarda ishtirok etishini nazorat qilish kerak.

Bolalarni sevishtirish, ularni hurmat qilish yaxshi xislatlarga yuzaga keltirishi mumkin. Agar o'qituvchi o'z o'quvchilariga nisbatan befarq, ayniqsa mensimasdan munosabatda bo'lsa, bunday o'qituvchini o'quvchilar hurmat qilmaydi va obro'si tushib boradi.

Sinf va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo'nalishlarini topib joriy etishga bolir. Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holda keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor bola shaxsina qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. O'zbekistonda yoshlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash, ular ongiga umuminsoniy va milliy-madaniy, ma'naviy, axloqiy qadriyatlarni singdirishi talab etiladi.

O'quvchilarda intizomlilikni tarbiyalashda sinf rahbari o'z oldiga quyidagi maqsad va vazifalarni qo'yadi;

- yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy tarixiy an'analarga, urf-odatlarini hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishidir;

- shaxsning aqliy, axloqiy, erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishi;

- yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash hayot mazmunini tushunib olishga ko'maklashish, o'z-o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish;

- o'quvchilarni milliy, umuminsoniy qadriyatchilar, vatanimizning boy ma'naviy merosi bilan tanishtirish, madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora o'stirib-boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish;

- har bir o'quvchini bilimdonligini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab ularni rivojlantirish, inson faoliyatining turli sohalarda joriy qilib ko'rish. Bolalar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada qo'llab-quvvatlash uchun shart-sharoitlar yaratish;

- insonparvarlik odobi me'yorlarini shakllantirish, bir-birini tushunadigan, mehribonlik, shafqatlilik, irqiy va milliy kamsitilishlarga toqatsizlik, muomala odobi kabi tarbiya vositalari (nohaqlikka, yolg'onchilik, tuxmat, chaqimchilikka toqatsizlik) keng qo'llanilishi lozim;

- vatanparvarlik, dunyoviy fikrlash, jamiyatimizda yashayotgan odamlar bilan o'zaro munosabat-muloqotni o'rganish, o'z xalqiga, davlatiga, uning himoyasi uchun hamisha shay bo'lib turish, O'zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlarning ramzlariga hurmat bilan qarash, yosh avlodni

O'zbekiston Konstitutsiyasiga, bayrog'iga, gerbiga, madhiyasiga, Prezidentga sadoqatli qilib tarbiyalash;

- qonuniy jamoa axloqli va turmush qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilovchi fuqarolik va ijtimoiy mas'uliyat hislarini rivojlantirish, o'zi yashayotgan mamlakatning ravnaqi, insoniyat taraqqiyotini barqaror saqlab qolish uchun fidoiylilik, ekologik talim-tarbiya berish;

- mustaqil Respublikamiz O'zbekistonning ichki va tashqi siyosatiga to'g'ri va xolisona baho berishga o'rgatish, uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, ochiq oshkora tashqi siyosatiga va o'z xalqining turmush darajasini oshirishga yo'naltirilgan, fuqarolarni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatni to'g'ri tushuntirmog'i kerak;

- turmushda eng oliy qadriyat hisoblangan mehnatga ijodiy yondashish fazilatlarini shakllantirish;

- sog'lom turmush tarziga intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila sohibi bo'lish istagini shakllantirish;

- yoshlarimizni erkin mustaqil fikrlashga o'rgatish;

- barkamol avlodga xos odoblilik san'ati va madinyatini o'rgatish;

- o'zbek xalqining milliy urf-odati, an'ana va qadriyatlarini amalda qo'llash malakalarini shakllantirish;

- insoniyat tarixiy taraqqiyoti jarayonida madaniy, ma'naviy, milliy merosdagi avlod-ajdodlarimizdan qolgan odob-axloq haqidagi bilimlardan boxabar etish;

- markaziy Osiyo mutafakkir va ma'rifatparvarlarning asarlaridagi hikmat, o'git va nasihatlarini o'rgatib, ularga amal qilishni uqtirish;

- tabiatga to'g'ri munosabatning mohiyatini, tabiatni muhofaza qilish insonning burchi ekanligini, ekologik nochorlikka olib keladigan sabablarni anglash va baholash bo'yicha bilimlar berish;

- ota-ona va vatan oldidagi burchni va unga sodiqlik nima ekanligini anglatish;

- o'z-o'zini anglash, shart-sharoitlarini, inson qadri va xo'rligini anglash, uning tabiatini, milliy va umuminsoniy madaniyatini, ona tilini saqlash, ma'naviy taraqqiyotni bozor iqtisodiyoti bilan uzviy rivojlanishini tushuntirib berish;

- yuksak insoniy fazilatlar mohiyatini anglatish, ularga ongli munosabatda bo'lish, yaxshini-yomonni ajrata olish bilimiga ega bo'lishini tushuntirish;

- ta'lim-tarbiya jarayonida beriladigan bilimlar yaxlit va ijtimoiy shart-sharoitlar, milliy va tarixiy, ma'naviy omillar, umuminsoniy qadriyatlar mohiyatini tushuntirish;

- o'quvchilarni bilim olish bilan birgalikda yuksak insoniy komillik mohiyatini tushunib amal qilishga o'rgatish;

- darslarda ma'naviy, ma'rifiy, iqtisodiy, huquqiy, kasbiy tushunchalarning mohiyatini uzluksiz anglatib borishi muhimdir;

- odob-axloqqa xos sifatlarni o'quvchilarning kundalik ehtiyojiga aylantirish;

- o'quvchilarda mehnat ko'nmkmalarini, ijodiy mustaqil fikrlashni, kasb tanlashga va atrof olamga ongli munosabatni hosil qilish;

- axloqiylikning oddiy hayotiy qoidalari bo'lishi kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, oilada bir-birini e'zozlash, mehmon kutish va boshqalarni kundalik turmushga singdirib borishi. Bolalarni tarbiyalashda (o'quvchi) o'qituvchi quyidagilarni hisobga olishi kerak;

- tarbiyaning o'quvchilar ruhiyati va yosh xususiyatiga mosligini hisobga olish;

- o'quvchilarning aqli ma'naviy munosabatlari ta'siri o'rganish;

- o'qituvchi tarbiyasining savodxonlik darajasi, san'at va mahorati;

- o'quvchilarda intizomlilikni tarbiyalashda darslarni ijodiy, noan'anaviy, suhbat, o'yin, tabiatda, baxs-munozara, uchrashuv shaklida bo'lishi maqsadga muvfoiqdir.

Pedagogik texnologiyalarni qo'llashda o'qituvchi quyidagi qoidalarga amal qilishi lozim.

1. Zamonaviylik-ta'lim-tarbiya amaliyotga asoslangan tajriba, sinovdan o'tgan didaktika sohasidagi yangiliklarni joriy etish.

2. Tarbiya mazmunini uzluksiz yangilab borish.

3. Umumiy va milliy qadriyatlar sohasidagi yangi-yangi ijodlarni o'rganib borish.

4. Tarbiya jarayonida o'qituvchi bilan o'quvchi faoliyatini optimallashtirish, faollashtirish. Ularning ichki ruhiyati va tarbiya darajasini kengaytirish.

5. Ilmiylik-yangi usul, vosita muammosi holatlaridan foydalanib, o'quvchilarni mustaqil fikrlash va o'zini anglashga o'rgatish.

6. Buning uchun bolalarni rejadagi mavzular asosida amaliy faoliyatga jalb etish muhimdir.

7. Ilg'or tajribalarga suyanish.

8. Tarbiyaning maqsadini aniqligi, mazmunining zamonaviyligi. Milliy ma'naviy qadriyatlar bilan boyitilishi, o'quvchining ijodiy mustaqil faoliyati, tarbiya jarayonida maqol, matal, ertaklardan o'rinli foydalanish, o'yin test savollari, ko'rgazmali qurollar, savol va topshiriqlardan foydalanish.

9. Yangi pedagogik texnologiyani amalga oshirish uchun o'qituvchi nazariy chuqur bilimlarga ega bo'lishi kerak.

1-2-3-4- sinflarda darslarni turli shakllarda tashkil etish lozim;

1. O'yin, suhbat, bahs, uchrashuv, ertalik, oilada, jamoat joylarda, mahallalarda har bir dars maqsadining aniqligi, tarixiyli va zamonaviyligi bilan odob-axloq tushunchalarini tarbiyalashga qaratilishi.

2.O'quv mashg'ulotni rang-barang usullari; audio, video, ko'ragazmalilik, jonli so'z ta'sirida tashkil etilishi.

3. O'qituvchini yangi texnologik mahoratga ega bo'lishi va ijodkorligi.

Tarbiyaviy soatlarni maqsadiga ko'ra xilma-xil shakllarida tashkil etish;

1.Ijodiy dars.

2.Ertalik darsi.

3.Bahs.

4.Suhbat.

5.Sayohat darslari.

6.Uchrashuvli dars.

Yangi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga odatlantirish maqsadida kino, televidenie, ma'naviy o'yinlar, mushoiralar qo'llanilishi mumkin. Kishilik jamiyatining har bir sohasi yoki ijtimoiy-siyosiy masalalarni hal qilishda insondan mahorat talab etishini xalq og'zaki ijodiyotida, yozma yodgorliklarida, afsona, doston, qissa, hikoya, rivoyatlarda, hamda hurfikrli, dono, ma'rifatparvar, mutafakkirlarimizning asarlarida atroflicha talqin etilgan. Shu asarlardan o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda bu asarlardan keng foydalanish mumkin. Har bir tarbiyachining dunyoqarashi, tarbiyasi, odoblighi, uning muomalasida namoyon bo'ladi.

Nazorat uchun savollar:

1.Me'yordan og'ish nima?

2.Ijtimoiy-iqtisodiy rehabilitatsiya nima?

3.Rag'batlantiri metodi haqida tushunchangiz?

4.Jazolash metodini qanday turlarini bilasiz?

5.Pedagogik texnologiya nima va u nima uchun qo'llaniladi?

SINF TARBIYAVIY SOATLARI HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA.

Reja:

- 1.Sinf tarbiyaviy soatlarining tarkibiy qismlari.
- 2.Sinf tarbiyaviy soatlarini tashkil etish, uni o'tkazishning tartib va ushlari.

Tayanch so'zlar: Tarbiya, usul, shakl, ekskursiya, uchrashuv, ong, aql-idrok, tafakkur, muruvvat, sahovat, rahm-shavqat, mehr-oqibat, imon-e'tiqod, mehnatsevarlik, halollik, poklik, ilm, fan, adabiyot, san'at, madaniyat, milliy, umuminsoniy, qadriyat, sadoqat, tarix, madaniyat, urf-odat, an'ana.

Sinf tarbiyaviy soatlarining tarkibiy qismlari.

Sinf rahbari tomonidan o'tkaziladigan barcha tarbiyaviy tadbirlar, sinf tarbiyaviy soatlari deb yuritiladi (yil davomida 30-34 soat dars jadvaliga kiritiladi), u soddalashtirilgan, barcha sinflar uchun qulay quyidagi andozaga tushirilishi mumkin. Avvalgi adabiyotlarda berilgan rejalashtirish chizmasiga Bajarilish turi qo'shimcha sifatida kiritildi. Maqsad, rejalashtirilgan mavzu masalan,

"Ota-onam suyangan tog'im" mavzu yuzasidan suhbat, kecha, konferensiya uchrashuv, ekskursiya va hokazolar o'tkazish mumkin. Albatta, bu tadbirlarning barchasini bir o'quv yilida o'tkazib, sinf rahbarining tarbiyaviy ish rejasida bu mavzu har yili takrorlanib, bajarilish turi o'zgartirib boriladi. Sinf rahbari mehnatining unumli bo'lishida bu usul ancha samara beradi.

№	Tarbiyaviy tadbirlar nomi	Bajarish turi	Vaqt	Mas'ul kishi	Ijrosi haqida
1	"Ota-onam suyangan tog'im"	Uchrashuv	Mart oyining 1-haftasi	Sinf ota-onalar qo'mitasi raisi	Tadbirda Ota-onalar va o'quvchilar ishtirok etdi.

Sinf tarbiyaviy soatlarining mavzulari yuqoridagi andozaga tartib bilan jamlanadi.

Sinf tarbiyaviy soatlarini tashkil etish, uni o'tkazishning tartibi va ushlari.

Har bir pedagog o'z ish faoliyatidan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya maskanlarida olib boriladigan tarbiyaviy soatlarni shunday tashkil etsinki, toki uning mazmun va mohiyati uzoq muddat esdan chiqmasin. Ularni quyidagi mavzularga asoslanib olib borilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

I.Ma'naviyat va burch tarbiyasi.

Ma'naviyatimizning qadimiyligi, mazmun va mohiyati, o'ziga xos xususiyatlari, asosiy tamoyillari, uning jamiyatimiz taraqqiyotidagi roli va ahamiyati, Prezidentimiz asarlari va nutqlarida insonni jonli mavjudotlardan ajratib turadigan ong va til, aql-idrok va tafakkur, odamgarchilik, muruvvat va sahovat, rahm-shavqat, mehr-oqibat, imon-e'tiqod, mehnatsevarlik, halollik, poklik, tabiatni e'zozlash, ilm va fanni, adabiyot va san'atni, madaniyatni sevib ardoqlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat, o'zi va o'zga millat kishilarini, ularning tili, tarixi, madaniyati, urf-odatlari va an'analarini hurmat qilish va qadrlash xislatlarini tarbiyalash asosiy maqsad qilib olinadi.

Tarbiyaviy soat mavzulari

1. Ma'naviyat insonga havodek, suvdek zarur.
2. Insonni hayotini bezaydigan, go'zallashtiradigan omil ma'naviyatdir.

3. Davlat va millat ma'naviyati bilar ko'rkamdir..
4. Ma'naviy barkamol kishilar hayoti biz uchun namuna.
5. Halollik va rostgo'ylik-inson fazilati.
6. Bugun niyat-ertangi haqiqat.
7. Chin va yolg'on do'stlik.
8. Haqiqiy va qalbaki qahramonlik.
9. YOmon odatdan saqlan.
10. Iymonsizda Vatan tuyg'usi bo'lmaydi.
12. Qur'oni karim va Hadis sharifdan parchalarni o'qish va muhokama qilish.

Eslatma. Yuqoridagi va quyidagi tavsiya qilinadigan mavzularni sinf o'quvchilarining qabul qilish darajasiga qarab soddalashtirish, murakkablashtirish mumkin.

II. Vatanni sevmog' iymondandir.

Uning baxt-saodati, yorug' istiqboli, farovon kelajagi uchun yashash, kurashish, kerak bo'lsa jonini fido qilish shu muqaddas zaminda yashayotgan har bin inson uchun baxtdir. Vatandan ortiq mehriygo va ulug' ne'mat yo'qligini isbotlovchi mavzular bu bo'limga kiritilishi mumkin.

1. Vatan - sen suygan odamlar manzili.
2. Vatan - bu tug'ilgan joy.
3. Davlat, Hukumat, Xalq tushunchalari nima?
4. Urush va mehnat faxriylarini e'zozlaymiz.
5. G'alaba va mustaqillik kunini sharaflaymiz.
6. Harbiy o'yinlarda ishtirok etish.
7. Vatanimga xizmat qilaman.
8. Chin Vatanparvarlik o'z o'lkasini sevishdan boshlanadi.
9. Hadisdan mavzuga oid parchalarni o'qish va muhokama qilish.

10. Respublikamiz istiqlolini mustahkamlashda faolmiz.
11. Mening vatandoshim - zamondoshim.
12. Bizdan ozod, obod vatan qolsin.
13. Mustaqillik uchun kurashgan ajdodlarimiz-faxrimiz.
14. O'zbekiston-Vatanim manim.

III. Baynalmilal tarbiya.

1. Baynalmilal birlik nima? Bu tushuncha haqida batafsil ma'lumot berish.
2. Sen hamdo'stlik mamlakatlari va ularning bolalari haqida nimlaarni bilasan?

Bu mavzuga tayyorgarlik quyidagicha tashkil etilishi mumkin. Hamdo'stlik mamlakatlaridan biri tanlanib, uning tashkil topgan vaqti, geografik jihatdan joylashishi, aholisi, tabiiy boyliklari, iqtisodi, adabiyoti/san'ati, chet mamlakatlar bilan aloqasi kabi savollar o'quvchilarga bo'lib beriladi. Navbatdagi tarbiyaviy soatga geografiya, tarix va adabiyot o'qituvchilari taklif qilinib, o'quvchilar tinglanadi. Fan o'qituvchilarining suhbat bilan mashg'ulot yakunlanadi.

3. Bizning mahalla, qishloq va tumanda necha xil millat vakillari yashaydi va ular qanday aloqadalar?
4. Tuman va viloyatlardagi qo'shma korxona vakillari bilan uchrashuv uyushtirish, ekskursiya tashkil etish.
5. Chet tillarni o'rganish, iqtisodiy mustaqillik poydevori.
6. Chet tili o'qituvchisi bilan xorijiy tilda ma'lum temaga atalgan kecha o'tkazish.
7. Hamdo'stlik mamlakatlari hamda chet ellik o'quvchilar bilan aloqa bog'lash.

8. Chet mamlakatlarda ta'lim olayotgan yurtdoshlarimiz bilan aloqa o'rnatish, ular orqali u mamlakat haqida ma'lumot to'plab, muhokama qilish.

IV. Estetik (nafosat) tarkibi.

1. Musiqani qanday tinglash kerak?

2. Badiiy asar qanday o'qiladi?

Afsuski, hozirgi kunda o'quvchilarimiz kitob mutolaasiga qiziqmay qo'ydilar. Zeroki, mashhur tatar olimi Rizouddin ibn Fahrudinning Nasihat kitobidan olingan ushbu parcha o'quvchilar bilan ishlab chiqilsa, o'quvchilarning bu kasalligiga shifo bo'lsa ajab emas.

Kitob va mutolaa.

1. Go'zal kitoblar ajib narsalarni ko'ruvchi- ku, avloqda sirdosh yolg'izlikda do'st, ojizlik vaqtlarda yordmchi, hasratda shodlik keltiruvchi, fikrlarni nurlantiruvchi, u zamon ahvolidan so'zlovchi ummatlar, voqiotini hikoya etuvchi, aqlli kimsalarning aqlarini ko'rsatuvchi oz haqli va ko'p foydali narsalardir. Shuning uchun kitob olmaqda baxillik etmangiz, kitoblardan ayrilmangiz.

2. Lekin kitoblar orasida yo'q, narsalar yozilmish va ma'nosiz narsalar ila to'lganlari ham bordir, bo'larni o'qimoq, qiymatli umrni zoyi etmaqdir. Shuning uchun fikrlarni nurlantirajak, xulq poklarga yordam berajak, aqlni ortirajak kitoblarni ixtiyor etib, boshqalardan yiroq bo'lingiz. Foydali kitoblarni o'qimaq ko'ngliga shodlik keltirur, fikrga oziq bo'lur, zehnga quvvat berur ...

3. Ba'zi kimsalar bo'ladiki, kitobi ko'b deb xalq orasida nom chiqarmoq uchungina kitob yig'ib, o'zlari undan hech foyda olmasalar. Boshqalargada foyda oldirmaslar, hatto ichlarida nimalar borliginida bilmaslar. Bular yo'q tashuvchilar misolidadir. Shuning uchun sizlar o'zingiz foyda olajak bo'lgan kitoblarni o'zingiz foyda olmoq uchun ixtiyor etingiz.

4. Mutolaa insonning yuziga nur, ko'ngliga shodlik keltirur. Ushbu sabab uchun zehn xizmati ila mashg'ul bo'luvchilar harnaqadar oriq bo'lsalarda, aqlari semiz va yo muhabbatli bo'lur.

5. Musiqaning ajobiy sahifalari va musiqali soat o'tkazish. O'quvchilarga mumtoz ashulalardan birining nomi aytiladi. Topshiriq she'r, muallifi, bastakori haqida ma'lumot to'plab kelish, grampalstinka yoki magnit tasmasiga yozilgan qo'shiqni topish va birgalikda eshitib, muhokama qilish, bolalar o'zlariga topshirilgan vazifani musiqa o'qituvchisi yordamdi sinf tarbiyaviy soatida muhokama qiladi.

6. Sen mehmonni qanday kutasan, mehmonda o'zingni qanday tutasan? (Mehmon bo'lish va kutish adabi haqida)

7. San'atkorlar dunyosida, ulug' rassom mavzularida suhbat, uchrashuv, ekskursiya o'tkazish, albom yoki stend tayyorlash.

V. Bilim olishda ongli munosabatni tarbiyalash.

Bu tarbiyaviy tadbirni yuqoridagi kitobdan olingan quyidagi parchalarni sinf tarbiyaviy soatida ishlab chiqilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

1. Ilm ko'ngil ko'zini ochur, nodonlik qorong'ulikni keltirur, ulug' darajalarga yetkurur, dushmanlarga qurol bo'lur, tiriklikni saqlar, dunyo kutmaq sabbalarini bildirur, yuurt ichida va umumxalq ila qanday suratda bo'lmak kerak ekanini o'rgatur.

2. Olimlar payg'ambarlarning vorislari, dunyoning nurlari bo'lib, nodonlarda dunyoda turganlari holda o'liklar huqmidadirlar, chunki ular Olloh taoloning ajib narsalariga kerak vaqtidagina ko'z solurlar, lekin ibrat ola bilmaslar. Kerak vaqtida suv ichadilar, ammo suvning nimadan hosil bo'lgani, chashmalarning qayerdan kelib, qayerga ketganlaridan xabardor bo'lmas.

3. Ilmi ko'b kimsalarga qaraganda oz ilmi bo'lmakdan uyalmangiz, balki bilmaq qo'lingizdan kelajak narsalarni bilmay qolishingizdan uyalangiz, chunki bunisi aybdir.

4. Ilm axllariga nafs ortidan yo'rmaq hech kelishilgan ish emas, shuning uchun shariyat o'lchovidan tashqari mol sevmangiz shahvatlarga asir bo'lmangiz.

5. Har vaqt ilmga muhabbat qo'yingiz, o'rgatilmish narsalarni ixlos ila tinglangiz. Keraklilardan darkorini o'rganingiz va har bir ilmdan ko'rkam bo'lishni bilingiz, hech vaqt ilmga takabburlik ko'rsatmangiz.

6. Ilm o'rganmak harnaqadar go'zal ish bo'lsa-da, buzuq niyat ila bo'lganida go'zalligi yo'q bo'lur. Shuning uchun Bizdan Olloh taolo rizo bo'lsin ham yaxshi ishlarga sabab bo'lsin, deya yaxshi niyat etingiz. Bu esa yaxshi niyatdir. Imom, muazzin, oxund, qoziy yoki muallim, mudarris va nima bo'lsada, bir marataga erishsak edi, deb niyat etmangiz, ko'nglingizda bu kabi narsalarni chiqaringiz, chunki bu yaaxshi niyat emasdir. Zero ilmdan maqsad daraja emas, balki foydali odam bo'lmakdir.

7. Xazinangizda bo'lgan ilmdan ortiqni da'vo etmangiz, o'z-o'zingizga ulug'lik ila hukm aylamangiz. Bilursizmi, donlaru va yirik bo'lgan boshqlar har vaqt boshlarini qo'yi solib tururlar. Donsiz yoki donli boshqlar boshlarini yo'qori ko'tarib tururlar, ozgina havo silkinsa, silkina boshlaydilar, holbuki, o'zlarining o'tga yondirmaqdan boshqa foydalari bo'lmas.

Shundan so'ng:

1. So'nggi axborot minuti o'tkazish. O'quvchilarga navbat bilan hafta mobaynida Vatanimiz va chet el yangiliklaridan to'plab, muhokoma qilinadi. Materiallar gazeta, radio va televideniyadan to'planadi. Buning uchun har tarbiyaviy soatda 3-4 minut vaqt ajratiladi, bu vaqt davomida har bir o'quvchi bu tadbirda bir marta qatnashadi.

2. O'quvchilarni maktabdagi fan to'garaklarni qatnashishini etish va kuzatish.

3. O'ylab ko'r, bahs, bilib qo'ygan yaxshi, yangiliklar mavzularda sinfning munozara burchagini tashkil etish.

4. Gazeta va jurnallarga obuna bo'lishini ta'minlash.

5. Radio va televideniyalarda o'tadigan o'quvchilarbop eshittirish ko'rsatuvlarini eshitish va ko'rish, uni muhokoma qilish.

6. Fan haftaliklarida ishtirok etish.

7. Fanga oida maktabda tashkil etiladigan ko'rgazma, kecha, badiiy va fan olimpiadalarda qatnashish.

VI. Ekologik tarbiya.

Inson samarali mehnati, tabiat noz-ne'matlaridan oqilona foydalanishi va uning go'zalliklaridan bahramand bo'lishi tufayli farovon hayot kechiradi. O'quvchilarda bu tushunchani shakllantirishda ekologik tarbiya muhim o'rin tutadi.

Ekologik tarbiya - bu o'quvchilarda atrof-muhitga nisbatan beparvo bo'lmaslik, tabiat, inson, hayvonot va o'simliklar dunyosini e'zozlashni shakllantirish demakdir. Bu jarayon dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda amalga oshiriladi.

1. Yashab turgan tuman, viloyat tabiatini o'rganish.

2. "Suvsiz hayot bo'lmas", "Er xazina", "Suv oltin" mavzularida til adabiyot o'qituvchisi hamkorligida insho o'tkazish, muhokoma qilish, namunali insholar ko'rgazmasini tashkil etish.

3. Tabiat boyliklari deganda nimani tushunasiz, Tabiatni asrash uchun nimalar qilish kerak, Qanday daraxt va gullarni sevasiz, mavzularida munozara tashkil etish.

VII. Sog'liqni saqlash. Sog'lom avlodni tarbiyalash tadbirlari.

1. Tibbiyot xodimlarining tozalik va soliq haqidagi suhbatlarini uyushtirish.

2. Sog'lom tanda-sog'lom aql, Sog'liq tuman boylik mavzularda munozara o'tkazish.

3. Buyuk allomalarning sog'liq-salomatlik haqidagi o'gitlarini muhokama qilish.

4. Gazeta, jurnal va badiiy asarlar qanday o'qiladi mavzusida munozara.

5. Jinsiy tarbiya borasida o'g'il va qiz bolalarga alohida ma'lumot berish.

Shuningdek, kitoblardan ovqatlanish, isrof, va shu kabi odoblar haqida ibratli parchalarni tushuntirish va yetkazib berish ishlab chiqilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

VII. Jismoniy tarbiya.

"Badan tarbiya bilan mu'tadil va uzoq vaqt shug'ullanuvchi kishi tabiblarining davosiga muhtoj bo'lmaydi". Abu Ali ibn Sino

Kelajak avlodni har jihatdan yetuk qilib tarbiyalash, o'quvchilarni jismoniy baquvvat, har qanday muhitga, mehnatga qodir va chidamli qilib tarbiyalash maqsadida sinf tarbiyaviy soat darslari va boshqa tarbiyaviy tadbirlardan quyidagicha foydalanish maqsadga molik.

1. Salomatlikni saqlash va tiklash uchun jismoniy mashqlardan foydalanish (Maktabdagi darsdan oldingi badan tarbiya mashqlariga qatnashishlarini ta'minlash).

2. O'quvchilarni maktab va maktabdan tashqaridagi sport musobaqalariga qatnashishlarini ta'minlash.

3. Yoshlik - chaqqonlik mavzusida suhbat.

4. Ular bilan faxrlanamiz mavzusida uchrashuv o'tkazish, albom yoki stend tayyorlash (maktab, tuman yoki viloyatdan chiqqan sportchilar haqida).

5. Agar yursang piyoda, umring bo'lar ziyoda mavzusida ta'til vaqtlarida ekskursiyalarga chiqish.

6. Sport musobaqalariga jalb qilish.

7. Vatandosh buyuk allomalarimizning jismoniy tarbiya haqidagi fikrlarini muhokama qilish.

Tarbiyaning muhim sohasi sanalmish jismoniy tarbiya haqidagi o'zbek mutafakkir olimi, yetuk pedagog Abdulla Avloniyning Turkiy guliston yoxud axloq kitobidan olingan ushbu parchani o'rganish o'rindir.

"Badanning salomat va quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadir. Chunki, o'qimoq, o'qutmoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchlik, kasalsiz jasad lozimdur. Sog' bo'lmagan inson amallarida, ishlarida, ibodatlarida kamchilik qilurlar.

Badan tarbiyaning fikr tarbiyasiga ham yordami bordur. Jism ila ruh, ikkisi bir choponning o'ng ila tersi kapidur. Agar jism tozalik ila ziynatlanmasa, yomon xulqlardan saqlanmasa, choponni ustini quyub, astarini yuvub, ovoroa bo'lmoq kapidurki, har vaqt kiriga uradur. Fikr tarbiyasi uchun malxam va sog'lom bir vujud kerakdur".

IX. So'ngi yangiliklar va tarixiy sanalarni nishonlash tadbirlari.

Mustaqillik yillaridan boshlab hayotimiz kundan-kunga farovonlashib bormoqda. Albatta buning negizida hukumatizning farmon, buyruq va ko'rsatmalari yotadi. Buni biz shartli ravishda rejaga eng yangi yangiliklar deb kiritdik. Bu bo'lim rejaning eng oxirgi tadbirlaridan hisoblanadi va rejaning oxiriga kiritiladi. Tarixiy sanalardan so'ng qayd qilinadi. Tarbiyaviy tadbirlarda ularni o'rganish va hayotga tadbiriq etish zarur, ya'ni zamon talablariga ko'ra chiqarilgan yangiliklar reja tuzilgandanso'ng e'lon qilinsa, sinf rahbari belgilagan tarbiyaviy tadbirni o'quv yilning qaysi yarim yilligidan qat'iy nazar, tarixiy sanalardan keyin mavzuni qayd etadi va tegishli tadbir

o'tkazadi. Maktab rahbarlari rejani tasdiqlayotgan vaqtlarida bu bo'limning qay tarzda aks etganligini ahamiyat berishlari zarur.

Tarbiyaviy papkada nimalar bo'lishi kerak?

Sinf tarbiyaviy papkasi sinf rahbarining tarbiyaviy sohasida olib boriladigan ishlar to'plamidir. Bunda faqat o'quvchilarning yosh xususiyatlariga qaratilgan tarbiya borasida kerak bo'ladigan materiallar bo'lishi kerak.

Yuqoridagi tajbilardan kelib chiqib, sinf rahbarining tarbiyaviy ish rejasi bir katta daftarda bo'lishi maqsadga muvofiq, deb topgan edik. Sinf rahbari mehnatini ixchamlashtirish, nazoratni va boshqaruvchni ilmiy asosda tashkil etish uchun reja mundarijasi quyidagicha bo'lishini tavsiya etamiz.

1. Sinfga qisqacha tavsifnoma.
 2. Tarbiyaviy vazifalar.
 3. O'quvchilarga tarbiya berishning asosiy turlari va shakllari (Eslatma mundaridja mazmuni 1-3 bo'limlarda tavsiya etilganidek yoritiladi va daftar bo'lim hajmiga ko'ra mundarijаланadi).
 4. O'quvchi, o'qituvchi, ota-onalar bilan suhbatlar alohida-alohida betlarda qayd etiladi.
 5. Tarbiyaviy soatlarni hisobga olish (Tarbiyaviy soatga bir soat darsga qanday tayyorlansa, bu tadbir uchun ham xuddi shunday hozirlik ko'rish talab etiladi).
- Mundarijaning bu qismida har hafta o'tkazilgan tarbiyaviy soatning mavzusi, bajarilish turi, vaqti, kim tomonidan bajarilganligi (haqidagi qisqacha bayonnoma) qayd etiladi. Demak tarbiyaviy papkada;

- tarbiyaviy ishlar rejasi;
- rejalashtirilgan mavzuga oid misolalar;

- yo'l harakati xavfsizligi va yong'indan saqlanish qoidalari yuzasidan dastur va ko'rsatmalar hamda tarbiya borasida kerak bo'ladigan zarur materiallarga bo'lsa bas.

Haftalik tarbiyaviy tadbirni rejalashtirishda sinf rahbari mavsumni, tarixiy sanani, eng yagni yangiliklarni hisobga olish kerak. Rahbarning esa, tarbiyaviy soatni to'laqonlik va qiziqarli o'tishida yuqoridagilar uning nazaridan chetda qolmasligi zarur.

Nazorat uchun savollar:

1. O'quvchilarni kitob o'qish va tabiatni asrashga o'rgatishda sinf rahbari nima ishlar qilishi kerak?
2. Estetik tarbiya deganda nimani tushunasiz?
3. Sinf deb nimaga aytiladi?
4. Sinf tarbiyaviy soati deganda nimani tushunasiz?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-T.: O'zbekiston, 2018.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. -T.: sharq. 1997.
5. Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi rivojlanishining 2017-2021 yillarga mo'ljallangan beshta ustvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar strategiyasi".-T.: O'zbekiston, 2017.
- 6.Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi . -T.: O'zbekiston, 2017.
- 7.Mirziyoev Sh.M. Yoshlar tarbiyasida besh tashabbus.-T.: O'zbekiston, 2018.
- 8.Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. - T.: TDPU, 2006.
- 9.Axloq-odoba oid hadis na'munalari. Toshkent, Fan,1991.
- 10.Jonimatova X. Abu Ali ibn Sino ta'lim-tarbiya to'g'risida. - Toshkent, 1990.
- 11.Mahkamov U. Axloq-odob saboqlari.-Toshkent,:Fan,1994.
- 12.Mirzaev T. va boshqalar. O'zbek xalq maqollari.-Toshkent,: sharq, 2003.
- 13.Musurmonova O. Oila ma'naviyati-milliy g'urur.- Toshkent,: O'qituvchi, 2013.
- 14.Mavlonova R.A, va boshqalar. "Tarbiyaviy ishlar metodikasi".-T.:O'qituvchi. 2014.
- 15.Mutalipova M. Xalq pedagogikasi. O'quv qo'llanma. -Toshkent, Fan. 2015.
16. Ismailova Z.Q. Pedagogika. - T.: Moliya, 2008.

17.Ishmuxamedov R. J. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. - T.: Istedod, 2008.

- 18.Kaykovus. Qobusnoma.-Toshkent,: O'qituvchi, 1992.
- 19.Nurmuhammedova Sh. L. Nogiron bolalarni tarbiyalashda oila va maxsus muassasa hamkorligini ta'minlashning ilmiy-pedagogik asoslari. - Toshkent. Fan, 2014.
- 20.Ochilov M. Muallim qalb me'mori.-Toshkent,: O'qituvchi, 1997.
- 21.Ochilov M. Axloqiy tarbiya.-Toshkent,: O'qituvchi,1992.
- 22.Sayidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. - T.: Moliya, 2003.
23. Xudoyqulov X.J. Pedagogika va Psixologiya. -T.: Dzayin-Press, 2011.
- 24.Xudoyqulov X.J. Allayorova S.N. Oliy ta'limda modulli o'qitish va innovatsion texnologiyalardan foydalanish. -T.: "MUMTOZ SOZ" 2019.
- 25.Xudoyqulov X.J. Pedagogik mahorat .-T.: Navruz, 2011.
- 26.Xudoyqulov X.J. Boshqaruvda rahbar odob-axloq fazilatlarining nazariy va amaliy asoslari. -T.: "MUMTOZ SO'Z" 2019.
- 27.Xudoyqulov X.J "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" -T.: TTMI. 2007.
- 28.Xudoyqulov X.J.Boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy tarbiya berish asoslari .-T.:Fan. 2008.
- 29.Xudoyqulov X.J. Bozor odobi milliy qadriyatimiz ko'zgusi.-T.: TTYMI. 2010.

Elektron ta'lim manzili.

- 1.www.tdpu.uz,
2. www.pedagog.uz
3. www.edu.uz
5. www.gov.uz
6. www.ziyouet.uz

QAYDLAR UCHUN

QAYDLAR UCHUN

Ismoilova Dilafruz Muhiddinovna

TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI

fanidan o'quv qo'llanma

Muharrir:	X. Taxirov
Tehnik muharrir:	S. Melikuziva
Musahhih:	M. Yunusova
Sahifalovchi:	A.Ziyamuhamedov

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020 y.
Bosishga ruxsat etildi 02.03.2024 y.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'ozi. "Cambria"
garnituras. Hisob-nashr tabog'i. 8,5.
Adadi 100 dona. Buyurtma № 2133082.

«Olmaliq kitob business» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

ISBN 978-9910-9399-4-5



9 789910 939945